

Česká zemědělská univerzita v Praze

Fakulta agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů

Katedra zahradní a krajinné architektury

**Teologická hlediska rajske zahrady a jejich reflexe
v zahradní architektuře**

Diplomová práce

Autor práce Marie Heinrichová

Obor studia Rozvoj venkovského prostoru

Vedoucí práce RNDr. Oldřich Vacek, CSc.

© 2020 ČZU v Praze

ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V PRAZE

Fakulta agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Mgr. Marie Heinrichová

Rozvoj venkova a zemědělství

Rozvoj venkovského prostoru

Název práce

Teologická hlediska rajské zahrady a jejich reflexe v zahradní architektuře

Název anglicky

Theological aspects of the Garden of Eden and their reflection in garden architecture

Cíle práce

Cílem práce je vytvoření metodiky pro údržbu, revitalizaci a obnovu rajských klášterních zahrad v církevních objektech.

Metodika

Jedná se o práci projektového typu, koncipovanou především popisnou metodou a analýzou textů. Při jejím sepisování se autorka opírá o Starý zákon, komentáře ke knize Genesis, slovníky, a další odbornou literaturu. Předmětem literární rešerše je biblický popis ráje, stvoření, hřích a vyhnání z ráje. Další část bude věnována rajským zahradám, konkrétně důvodům jejich vzniku a soupisu prvků, které se v těchto zahradách vyskytují a to včetně jejich významu. V oblasti zahradní architektury se autorka stručně zabývá její historií.

Zjištěné a vyhodnocené poznatky budou podkladem pro vlastní projekt, který stanoví základní zásady a požadavky obnovy v souladu s platnou legislativou.

Výstupem práce bude metodika obnovy rajských zahrad v historických památkově chráněných objektech.

Doporučený rozsah práce

50 stran

Klíčová slova

metodika, teologické aspekty, rajská zahrada, křesťanská symbolika, Starý zákon, strom poznání dobrého a zlého

Doporučené zdroje informací

Durr, R., 2018. Locating Paradise in China: Joseph Stocklein's Chronology (1729) in Conte. German history (Vol 36), 497-521.

Kolektiv autorů. 1996. Nový biblický slovník. Návrat domů, Praha.

Levison, JR., 2018. Terrestrial Paradise in the Greek Life of Adam and Eve. Journal for the study of the pseudepigrapha (vol 28). 25-44.

Luttikhuisen, G. P. (Ed.), 1999. Paradise interpreted: representations of biblical paradise in Judaism and Christianity (Vol. 2). Brill.

Otruba I, Popelínský T. 2016. Hledání rajských zahrad. Masarykova univerzita, Brno.

Starozákonní překladatelská komise. 1991. Výklady ke Starému zákonu. Kalich, Praha.

Tasic, NN., 2017. Vinca – Garden of Eden. Quaternary international (Vol.429). 1-2.

Tydlitátová, V. 2008. Stromy ve starozákonní tradici. Zdeněk Susa, Středokluky.

Wyatt, N., 2014. A royal garden: The ideology of Eden. Scandinavian journal of the Old Testament, 28(1), 1-35.

Předběžný termín obhajoby

2019/20 LS – FAPPZ

Vedoucí práce

RNDr. Oldřich Vacek, CSc.

Garantující pracoviště

Katedra zahradní a krajinné architektury

Elektronicky schváleno dne 22. 1. 2020

doc. Ing. arch. Jan Vaněk, CSc.

Vedoucí katedry

Elektronicky schváleno dne 22. 1. 2020

prof. Ing. Iva Langrová, CSc.

Děkanka

V Praze dne 08. 07. 2020

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci "Teologická hlediska rajské zahrady a jejich reflexe v zahradní architektuře" jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Jako autorka uvedené diplomové práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušila autorská práva třetích osob.

V Praze dne 23.07.2020

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala vedoucímu práce panu RNDr. Oldřichu Vackovi, CSc. za odborné vedení, ochotu, podporu a pomoc. Dále děkuji svému manželovi i synům za pochopení, trpělivost a umožnění studia a mým rodičům za lásku a obětavost. Rovněž děkuji paní PaedDr. Marii Borkovcové za provedení jazykové korektury a paní Mgr. Marii Švecové za kontrolu anglického překladu.

Teologická hlediska rajske zahrady a jejich reflexe v zahradní architektuře

Souhrn

Diplomová práce se zabývá starozákonním obrazem rajske zahrady, tak jak jej popisuje Genesis, první kniha Mojžíšova. Téma rajske zahrady je úzce spjato se stvořením a důležitým význam má i vyhnání z ráje, které si člověk zasloužil sám svou neposlušností. Právě touha lidí nalézt ztracený ráj nebo se tomuto ráji alespoň přiblížit, formovala a utvářela v minulosti i část naší krajiny.

Výsledkem práce je metodický pokyn, vysvětlující postupy obnovy rajske zahrad a klášterních zahrad a provázanost těchto postupů s platnou legislativou včetně zahrnutí teologických pohledů do postupů obnovy těchto zahrad a to především výkladu používaných symbolických prvků v zahradní architektuře církevních kulturních památek.

Práce je koncipována především popisnou metodou a analýzou textů.

Klíčová slova: teologické aspekty, rajske zahrada, křesťanská symbolika, Starý zákon, strom poznání dobrého i zlého, prvky, metodika

Theological aspects of the Garden of Eden and their reflection in garden architecture

Summary

The diploma thesis deals with the Old Testament image of the Garden of Eden, as described by Genesis, the first book of Moses. The theme of the Garden of Eden is closely connected with creation, and the expulsion from paradise, which man himself deserved for his disobedience, is also important. It is the desire of people to find the lost paradise or at least to come close to this paradise that has shaped and created part of our landscape in the past.

The result of the work is a methodical instruction explaining the procedures of restoration of paradise and monastic gardens and the connection of these procedures with applicable legislation, including the inclusion of theological views in the procedures of restoration of these gardens, especially the interpretation of symbolic elements used in the garden architecture of religious monuments.

The work is designed primarily by descriptive method and analysis of texts.

Keywords: Theological aspects, The Garden of Eden, Christian symbolism, The Old Testament, the tree of the knowledge of good and evil, elements, methodology

Obsah

1 Úvod	10
2 Cíle práce	11
3 Literární rešerše	12
3.1 Stvoření a zahrada Eden ve Starém zákoně	12
3.1.1 Země před vysazením zahrady Eden	14
3.1.2 Zahrada Eden	14
3.1.3 Řeky a země	17
3.1.4 Strom života a strom poznání dobra a zla	20
3.1.5 Postavení člověka v zahradě Eden	21
3.1.6 Porušení zákazu a vyhnání ze zahrady Eden (a jeho důsledky)	22
3.2 Historie zahradní architektury	23
3.3 Rajske a klášterní zahrady	24
3.4 Symbolika	26
3.4.1 Pojem ráj	27
3.4.2 Čísla	28
3.4.3 Elementy	32
3.4.4 Objekty, architektonické prvky	33
3.4.5 Rostliny	34
3.4.6 Ostatní	41
4 Zhodnocení podkladů	43
4.1 Zhodnocení biblických podkladů	43
4.1.1 Zhodnocení historických údajů o rajskech zahradách	44
4.2 Legislativa	45
4.2.1 Platné zákony a vyhlášky, mezinárodní úmluvy	45
4.2.2 Vybrané metodiky vydané Národním památkovým ústavem	46
4.3 Příprava	47
4.3.1 Archivní a literární rešerše	48
4.3.2 Historické fotografie, obrazy, rytiny a jiná vyobrazení, mapy	49
4.3.3 Stavebně - historický průzkum	49
4.3.4 Archeologický průzkum	50
4.4 Vybrané metodiky použité při obnově rajskech zahrad	54
4.4.1 Vodní prvek	54
4.4.2 Trávníky	54
4.4.3 Chodníčky, cesty, dlážděné prostory	57
4.4.4 Restaurování kamenných prvků a kovu	60
4.5 Zhodnocení podkladových materiálů - metodik	61
5 Vlastní projekt	62

5.1	Úvod.....	62
5.2	Projekt.....	62
5.2.1	Symbolika.....	63
6	Diskuze.....	67
6.1	Metodiky.....	67
6.2	Symbolika.....	68
7	Závěr.....	70
8	Literatura.....	71
9	Samostatné přílohy.....	I

1 Úvod

Lidé se od nepaměti snažili najít nebo alespoň vytvořit ztracený ráj a tato snaha přetrvala až do současnosti. Na toto hledání a touhu lidí navazuje v dnešní době například i nová koncepce obhospodařování půdy, tzv. permakultura, založená na využití víceletých společenství užitkových rostlin a jistým způsobem reflektující biblickou zahradu Eden, která se stala symbolem zahrady plné rostlin a stromů poskytujících potravu a zároveň hluboký estetický zážitek (Heil, 2004). Myšlenka rajské zahrady je v jistém smyslu stále aktuální a živá i dnes. Pojem rajská zahrada je obecně používán pro vše krásné, vyvážené, harmonické, dokonalé. Často jsou tímto pojmem označovány i zámecké zahrady a parky, stejně jako výše zmíněné permakulturní zahrady. Pojmenování „Rajská zahrada“ nesou i objekty, které zahradou v pravém slova smyslu ani nejsou. S tímto názvem se setkáme u hotelů, stanice metra, tenisové haly, restaurace, železniční zastávky, fitness centra apod.

Předmětem této práce jsou rajské zahrady v areálech klášterů, které se snaží o symbolické zobrazení biblické zahrady Eden. Tyto rajské zahrady byly převážně zakládány v období gotiky, renesance a raného baroka, tvořily součást rajských dvorů všech klášterů vybudovaných v těchto dobách. Do dnešního dne se některé i dochovaly nebo byly obnoveny, jako příklad mohou být uvedeny následující objekty: Dominikánský klášter v Litoměřicích, Minoritský klášter v Jindřichově Hradci, Klášter Předklášteří u Tišnova, Klášter premonstrátů v Želivě, Olomoucký Zdikův palác, Augustiniánský klášter ve Starém Brně, Benediktinský klášter na Sázavě, Cisterciácký klášter ve Vyšším Brodě, Dominikánský klášter v Českých Budějovicích nebo Piaristický klášter v Ostrově nad Ohří, který jako jediný zde uvedený zastupuje raně barokní sloh. Velmi působivou atmosféru má rajská zahrada ve zřícenině premonstrátského gotického kláštera Rosa coeli v Dolních Kounicích.

Cílem práce je nejen rozbor biblického textu odkazujícího k zahradě Eden, který se v každé rajské zahradě odráží, výklad symboliky prvků, které mohou být v zahradě zastoupeny, ale i vypracování metodiky, která bude sloužit jako praktická pomůcka a pomoc vlastníkům církevních památek při obnově a údržbě rajských zahrad.

2 Cíle práce

Diplomová práce se zabývá starozákonním obrazem rajske zahrady, ze které byli první lidé vyhnáni a snaží se ukázat, jak se tato skutečnost se promítá do tvorby rajskeých nebo klášterních zahrad.

Cílem práce je vytvoření metodiky pro údržbu, revitalizaci a obnovu rajskeých klášterních zahrad v církevních objektech.

3 Literární rešerše

3.1 Stvoření a zahrada Eden ve Starém zákoně

V Bibli jsou dva příběhy o stvoření. První mladší, kterým začíná kniha Genesis, a tím i celá Bible, popisuje stvoření světa Bohem v sedmi dnech, přičemž sedmý den Bůh odpočíval (Gn 1,1-2,3). V tomto vyprávění je člověk stvořen Bohem až jako poslední, jako muž a žena, jako Boží obraz. Celé stvoření je Bohem spatřeno jako dobré, u člověka dokonce velmi dobré. Lidem je určeno panovat nad mořskými rybami, nebeským ptactvem, zvířaty i plazy. Zároveň Bůh dává lidstvu za pokrm každou bylinu nesoucí semena i každý strom, na němž rostou plody se semeny. Tato diplomová práce se bude věnovat druhému příběhu, který ačkoliv následuje až za příběhem prvním, je starší a je podkladem pro popis právě oné rajske zahrady. Pro další práci je použit český ekumenický překlad textu, který zní:

„Toto je rodopis nebe a země, jak byly stvořeny. V den, kdy Hospodin Bůh učinil zemi a nebe, nebylo na zemi ještě žádné polní křovisko ani nevzcházela žádná polní bylina, neboť Hospodin Bůh nezavlažoval zemi deštěm, a nebylo člověka, který by zemi obdělával. Jen záplava vystupovala ze země a napájela celý zemský povrch. I vytvořil Hospodin Bůh člověka, prach ze země, a vdechl mu v chřípí dech život. Tak se stal člověk živým tvorem. A Hospodin Bůh vysadil zahradu v Edenu na východě a postavil tam člověka, kterého vytvořil. Hospodin Bůh dal vyrůst ze země všemu stromoví žádoucímu na pohled, s plody dobrými k jídlu, uprostřed zahrady pak stromu života a stromu poznání dobrého a zlého. Z Edenu vychází řeka, aby napájela zahradu. Odtud dál se rozděluje ve čtyři hlavní toky. Jméno prvního je Pišon; ten obtéká celou zemi Chavílu, v níž je zlato, a zlato té země je skvělé; je tam také vonná pryskyřice a kámen karneol. Jméno druhé řeky je Gíchón; ta obtéká celou zemi Kúš. Jméno třetí řeky je Chidekel; ta teče východně od Asýrie. Čtvrtá řeka je Eufrat. Hospodin Bůh postavil člověka do zahrady v Edenu, aby ji obdělával a střežil. A Hospodin Bůh člověku přikázal: „Z každého stromu zahrady smíš jíst. Ze stromu poznání dobrého a zlého však nejez. V den, kdy bys z něho pojedl, propadneš smrti. I řekl Hospodin Bůh: "Není dobré, aby člověk byl sám. Učiním mu pomoc jemu rovnou." Když vytvořil Hospodin Bůh ze země všechnu polní zvěř a všechno nebeské ptactvo, přivedl je k člověku, aby viděl, jak je nazve. Každý živý tvor se měl jmenovat podle toho, jak jej nazve. Člověk tedy pojmenoval všechna zvířata a nebeské ptactvo i všechnu polní zvěř. Ale pro člověka se nenašla pomoc jemu rovná. I uvedl Hospodin Bůh na člověka mrákotu, až usnul. Vzal jedno z jeho žeber a uzavřel to místo masem. A Hospodin Bůh utvořil z žebra, které vzal z člověka, ženu a přivedl ji k němu. Člověk zvolal: "Toto je kost z mých kostí a tělo z mého těla! Ať muženou se nazývá, vždyť z muže vzata jest." Proto opustí muž svého otce i matku a přilne ke své ženě a stanou se jedním tělem. Oba dva byli nazí, člověk i jeho žena, ale nestyděli se. Nejzchytralejší ze vši polní zvěře, kterou Hospodin Bůh učinil, byl had. Řekl ženě: "Jakže, Bůh vám zakázal jíst ze všech stromů v zahradě?" Žena hadovi odvětila: "Plody ze stromů v zahradě jíst smíme. Jen o plodech ze stromu, který je uprostřed zahrady, Bůh řekl: "Nejezte z něho, ani se ho nedotkněte, abyste nezemřeli." Had ženu ujišťoval:

"Nikoli, nepropadnete smrti. Bůh však ví, že v den, kdy z něho pojdíte, otevrou se vám oči a budete jako Bůh znát dobré i zlé." Žena viděla, že je to strom s plody dobrými k jídlu, lákavý pro oči, strom slibující vševědoucnost. Vzala tedy z jeho plodů a jedla, dala také svému muži, který byl s ní, a on též jedl. Oběma se otevřely oči: poznali, že jsou nazí. Spletli tedy fíkové listy a přepásali se jimi. Tu uslyšeli hlas Hospodina Boha procházejícího se po zahradě za denního vánku. I ukryli se člověk a jeho žena před Hospodinem Bohem uprostřed stromoví v zahradě. Hospodin Bůh zavolal na člověka: "Kde jsi?" On odpověděl: "Uslyšel jsem v zahradě tvůj hlas a bál jsem se. A protože jsem nahý, ukryl jsem se." Bůh mu řekl: "Kdo ti pověděl, že jsi nahý? Nejedl jsi z toho stromu, z něhož jsem ti zakázal jíst?" Člověk odpověděl: "Žena, kterou jsi mi dal, aby při mně stála, ta mi dala z toho stromu a já jsem jedl." Proto řekl Hospodin Bůh ženě: "Cos to učinila?" Žena odpověděla: "Had mě podvedl a já jsem jedla." I řekl Hospodin Bůh hadovi: "Protožeš to učinil, buď proklet, vyvržen ode všech zvířat a ode vši polní zvěře. Polezeš po břiše, po všechny dny svého života žrát budeš prach. Mezi tebe a ženu položím nepřátelství, i mezi símě tvé a símě její. Ono ti rozdrtí hlavu a ty jemu rozdrtíš patu." Ženě řekl: "Velice rozmnožím tvé trápení i bolesti těhotenství, syny budeš rodit v utrpení, budeš dychtit po svém muži, ale on nad tebou bude vládnout." Adamovi řekl: "Uposlechl jsi hlasu své ženy a jedl jsi ze stromu, z něhož jsem ti zakázal jíst. Kvůli tobě nechť je země prokleta; po celý svůj život z ní budeš jíst v trápení. Vydá ti jenom trní a hloží a budeš jíst polní byliny. V potu své tváře budeš jíst chléb, dokud se nenavrátiš do země, z níž jsi byl vzat. Prach jsi a v prach se navrátiš." Člověk svou ženu pojmenoval Eva (to je Živa), protože se stala matkou všech živých. Hospodin Bůh udělal Adamovi a jeho ženě kožené suknice a přioděl je. I řekl Hospodin Bůh: "Teď je člověk jako jeden z nás, zná dobré i zlé. Nepřipustím, aby vztáhl ruku po stromu života, jedl a byl živ navěky." Proto jej Hospodin Bůh vyhnal ze zahrady v Edenu, aby obdělával zemi, z níž byl vzat. Tak člověka zapudil. Východně od zahrady v Edenu usadil cheruby s míhajícími se plamenným mečem, aby střežili cestu ke stromu života“ (Gn 2,4-3,24).

I když se v další části bude práce věnovat převážně první části uvedeného textu, pro souvislost a lepší pochopení problematiky, je odcitován daný text jako celek a upuštěno od pouhé citace jednotlivých částí.

Následujících podkapitoly se budou postupně věnovat zemi před vysazením zahrady Eden, samotné zahradě Eden, jejímu umístění podle jmen řek a zemí, zmíněných v textu, stromům života a poznání dobra a zla, postavení člověka v této zahradě a porušení zákazu s jeho důsledky. Popisy, názory, výklady jednotlivých teologů a biblistů na dané téma se různí, ale i doplňují, jak to dokládají i autorkou vypracované rešerše ze zdrojů, které zasadila do jednodolných odstavců. Autorka se snažila vybrat vždy nejdůležitější a nejzajímavější pohledy. Záměrem nebylo podat zevrubné, vyčerpávající informace, což by vzhledem k jejímu rozsahu nebylo ani možné ani účelné.

3.1.1 Země před vysazením zahrady Eden

V první kapitole (Gn 1,1-2,3) šlo o smysl a cíl všeho tvorstva: jde o vertikálu, o vztah mezi Bohem a jeho stvořením světa i člověka. Ve druhé kapitole je ústřední postavou člověk, jedná se tedy o horizontálu: člověk a stvoření světa. Pohled se zde vrací k počátku stvoření, země je pustá, bez křovisek, divoce rostoucích rostlin, bylin a kulturních plodin. Člověk je Hospodinem vytvořen, v hebrejštině je v této souvislosti použito termínu „vytvořil“, což označovalo práci hrnčíře. Tímto podáním přibližuje autor textu Boha člověku, neboť výraz „vytvářet“ vyvolává představu trpělivosti a péče, zároveň však ukazuje Boží svrchovanost a závislost lidí na Bohu. Člověk patří zcela mezi stvoření, je prachem země, chatrný a pomíjivý a není v něm nic božského. Tím se biblická zvěst odlišuje od všech mytologických nauk, které se snaží člověka přiblížit božstvu tak, jak to známe z různých bájí. Na druhé straně Bůh člověka vyvyšuje nad všecko stvoření, činí jej dítětem Božím. Je vzat ze země, a přece má být Božím obrazem. A ačkoliv byl určen pro jedinečné poslání, stále v sobě nese stopy svého původu (Bič et al 1991).

Text Gn 2,5-6 může popisovat zemi před její bezprostřední kultivací. Termíny popisující zemi mají širokou škálu významů a někdy jsou zaměnitelné. V těchto kapitolách však mají běžný význam. Země je v protikladu k nebi. Rostou na ní rostliny a padá na ni déšť, ze země vytékají vody na zavlažování půdy. Půda je kultivovaná, obhospodařená část země, kterou má člověk obdělávat (Gn 2,5; 3,17). Osobitý vztah k zemi je naznačen již při jeho stvoření – prach země (Gn 2,7). V protikladu k zúrodněné půdě stojí neobdělané pole, které je domovem divokých zvířat (Gn 2,19.20; 3,1.14), rostlin (Gn 2,5; 3,18). Na poli se též pasou stáda (Gn 4,8). Lidský život je zápasem o získání půdy na obdělání, přičemž člověku je zabráněno, aby celou zemi přetvořil na půdu. Rozdíl mezi křovím a rostlinami je v jejich využití jako potravy. Křoví označuje nízký porost v suchých oblastech Úrodného půlměsíce, zatímco pod pojmem rostliny jsou chápány planě rostoucí nebo pěstované konzumovatelné porosty. Údaj o záplavě, která vystupovala ze země a zavlažovala celý povrch Země, může mít mezopotámské kořeny. V této oblasti bylo totiž zemědělství závislé od hladin řek Tigris a Eufrat (Dubovský et al. 2008).

3.1.2 Zahrada Eden

Bič (1986) se domnívá, že Bible v první kapitole knihy Genesis nelíčí mytologický „zlatý věk“, jak jej známe z antických pověstí, nýbrž staví člověku před oči jako cíl „blažený věk“, kdy zavládne mír a pohoda mezi lidmi, i zvířaty. Proto se hovoří jen o rostlinné stravě pro všechny. Na rozdíl od zvířat má však člověk k dispozici kromě „zelených bylin“ i plody stromů.

Wyatt (2014) je přesvědčen, že předtím, než byl „ráj“ vysvětlován jako stav před pádem lidstva v důsledku prvotního hříchu, a později eschatologické místo představující šťastný posmrtný život, symbolizoval královskou moc a roli krále v rituálním řízení státu. Také zahrada Eden byla prvně označením pro lokalitu v Jeruzalémě jako prostředí, kde byl

uctíván král a až později byla tato zahrada Eden pojímána jako zahrada „na východě“ nebo na jiném místě vzdáleném od současného skutečného světa. Zahradník Adam byl tedy původně typem krále.

Slovo „ráj“ v nás navozuje představu pohádkové zahrady s krásnými stromy, různými druhý zvířat, žijícími ve vzájemné shodě, místo kde není zlo, utrpení ani smrt. Označení ráj, které se stalo označením i pro mnoho končin, pochází ze staroperského Pairidaeza, latinsky paradisus. V předmětném biblickém textu však nacházíme hebrejský termín „gan“, který znamená „zahradu“ ve významu odděleného a ohrazeného prostranství. Toto slovo pochází ze sumerštiny, kde označovalo „pole oseté obilím, zčásti obdělané a zčásti porostlé stromy“. Bible dokonce uvádí, kde se toto území nacházelo „v Edenu“, tedy v zemi, jejíž název je odvozen od slova s významem „rozsáhlé, dobře zavodněné, úrodné krajiny“ (Ziółkowski 2001). „Ráj“ je podle Douglas et al. (1996) český ekvivalent pro hebrejské slovo pardés přejaté ze staré íránštiny a označující zahradu obehnanou zdí. Řecký výraz paradeisos poprvé použil Xenofós a nazval tak zahrady perských králů. Levison (2018) upozorňuje i na další výskyty tohoto výrazu v Septuagintě (řecký předklad Starého zákona psaného hebrejsky a aramejsky). Waytt (2014) poukazuje, že téma zahrady je velmi rozšířené jako symbol kosmického řádu, spojeného především královským řízením vesmíru. Avestanské slovo pairidēza, převzaté do babylonského pardēsu, hebrejského pardés a řeckého paradeisos zřejmě původně znamenalo „hradba“, a tedy i hradiště, například uzavřený královský dům se zahradou.

Ještě více se pojetím samotného původu slova „ráj“ věnuje Bremmer (1999), který poukazuje na termín paradeisos tak, jak jej ve třetí kapitole knihy Genesis použil předklad Septuaginty (řecký překlad knih Starého zákona). Tento řecký výraz pochází pravděpodobně z mediánského „paridaeza“, složeného „pari“ znamenající okolo, kolem a „daeza“ stěna, zeď. Ve volném překladu tedy toto slovo označuje prostor obehnaný či uzavřený zdmi. Jiné knihy Starého zákona Nehemiáš a Píseň Písní užívají „paradeisoi“, jako další význam perského „paradise“ pro ovocný sad a místo, kde rostou stromy plné života. I toto slovo se však postupně vyvíjí a jeho význam se mění. V Helénské éře definuje byzantský biskup Photius paradeisos jako místo k procházkám se stromy a s vodou. Tato definice je velmi blízká popisu ráje v knize Genenis. V římské době se paradeisoi stává více kultivovaným – jsou zde stále stromy a voda, ale tato krajina je více měněna člověkem – zaznamenáváme přítomnost luk a květin pěstovaných v záhonech, například růží, narcisů, hyacintů, namísto divokých zvířat obývají tento prostor labutě, papoušci a pávy.

Pojem rozkošného ráje, tak živý v židovské i křesťanské tradici, však není autenticky biblický. Podle autora tohoto biblického textu se nejspíše jednalo o kus úrodné země porostlé stromy, umístěné na rozlehlé, dobře zavodněné rovině. Představa pro nomády Blízkého východu, kteří byli uvyklí životu ve stepích na okraji pouště, doslova nádherná. Autor tohoto biblického textu musel mít před očima asyrsko-babylonské země, stejné jako v Mezopotámii, které překypovaly zelení a byly protnuté kanály naplněnými vodami Eufratu a Tigridu. Tyto krajiny v porovnání se stepí a pouští působily jako zahrady rozkoše. Právě toto geografické centrum ukazují a popisují počáteční slova druhé zprávy o stvoření (Gn 2,4b-5). Podle

proroků byla zahrada Eden obrazem úrodných zemí Egypta a Týru, avšak biblický autor tato přirovnání neznal. Vycházel z nejstarších tradic, nejstarších forem vyprávění, jež tuto zahradu umísťovaly na východě – v Mezopotámii (Ziółkowski 2001).

Levison (2018) cituje Gn 4,16, kde Kain po vraždě svého bratra Ábela odchází „od tváře Hospodinovy a usadil se v zemi Nódu, východně od Edenu“ a podle toho verše usuzuje, že ráj se nachází v oblasti, ze které lze cestovat na východ do země východně od ráje. Levison (2018) dále uvádí, že T. Stordalen ve své diskusi o Genesis 2–3 shrnuje možnost geografického umístění Edenu na Zemi: Arménie; Dolní Babylonie; Bahrajn; a to, co se jednoduše nazývá „pláň“ na východ od Palestiny.

Místem, které Bůh pro člověka učinil, je tento svět – zahrada. Je to místo hrazené, které má člověka chránit a zároveň být prostorem pro společenství s Bohem. Právě pro tuto funkci byla zahrada později symbolizovaná svatyněmi a chrámem. Původní text nemluví o ráji, tento pojem zavádí, jak už bylo zmíněno dříve až Septuaginta, jež pod vlivem antických představ o Elysejských polích a o Ostrovech blažených nezřídka ztratil v pojetí církve vztah k tomuto světu. Biblická zahrada je v Edenu na východě, přičemž pojem Eden je zpravidla chápán místně, není narážkou na krajinu téhož jména ve středním Eufratu. Druhý údaj na východě je pokládán za označení místní i časové: východ byl krajinou života, kde vycházelo slunce, časově může chápán ve smyslu od pradávna od počátku. Na motiv života odkazuje i zpráva o stromovi – stromu života a stromu poznání dobra a zla. Ve staroorientálních bájích bývá strom života na místě nedosažitelném, ne uprostřed zahrady, snadně dostupný, jak to líčí Genesis. Ve staroorientální symbolice byla se stromem života spjata postava krále trojím způsobem: král jako božský zahradník, majitel stromu nebo jako sám strom života (Bič et al. 1991).

Utvoření zahrady pro člověka vypovídá spíše o zabezpečení potravy, kterou by se člověk mohl sytit, než o vytvoření rostlin. Zahrada a její následný popis navozují představu odděleného a ohraničeného prostoru na obhospodařování. Spojení „zahrada v Edenu“ se vyskytuje v Bibli pouze na tomto místě, zatímco jinde je užito spojení „zahrada Eden“ (Gn 2,15; 3,23.24) nebo jen „Eden“ (Gn 4,16; Iz 51,3; Ez 31,9.16.18). Použití předložky může dokládat to, že Eden je chápán jako oblast, kde byla zahrada vysazená. Její poloha je naznačená polohou autora. Ležela směrem na východ, tj. na východ od izraelské země a lokalizuje geografickou polohu Edenu buď v Mezopotámii, nebo v Arábii. Na jiném místě v Písmu je Eden vykreslen jako úrodná a dobře zavlažovaná oblast nebo orientální oáza s vysokými stromy. Dalším znakem Boží přítomnosti a požehnání v Edenu je úrodnost. Na východě také vychází slunce a světlo je oblíbenou biblickou metaforou pro Boží zjevení. Rajská zahrada v Edenu na východě tak poukazuje na symbolické místo, kde přebývá Bůh. V tomto obraze zahrady je tak možné vidět stvoření země, ve které by mohl žít národ. Zahrada slouží jako předobraz Izraele a má zde i symbolický význam. Stromy, stejně jako člověk v (Gn 2,7) a zvířata (Gn 2,19) souvisí ze zemí. Stromy mohou být chápány jako zdroj lidské obživy, jako zdůraznění hojnosti (pěkné na pohled a chutné na jídlo), kterou Bůh připravil v Edenu pro člověka. Později, po trestu se bude člověk živit rostlinami (Dubovský et al. 2008).

3.1.3 Řeky a země

Zahrada v Edenu byla zavlažována řekou, která vyvěrala z podzemního oceánu. Po opuštění zahrady se rozdělovala a vytvářela čtyři toky. Toky běžně označují malé přítoky, které se spojí do jedné velké řeky. Tady vidíme opačný proces, z jedné jediné řeky vznikají čtyři. Počet čtyři naznačuje úplnost a univerzálnost této řeky pro život celého světa a zúrodnění celé země. Řeka je symbolem životodárné Boží přítomnosti. (Dubovský et al. 2008).

Samotná identita některých řek a polohy zahrady Edenu je více než nesnadná, a možná i proto je stále zájmem mnoha badatelů. Snaha hledat a najít ráj na Zemi byla lákavá a velmi populární napříč věky. Některé teorie vyznívají velmi překvapivě. Například jezuita Joseph Stöcklein, který žil v letech 1676–1733, byl první, kdo zasadil polohu biblického ráje na hranice Číny, kde jej srovnával s mýtickým jezerem v tibetské vysočině (Durr 2018). Ziólkowski (2001) upozorňuje na odlišné lokalizace zahrady Eden, jejichž počet dosáhl osmdesáti a tento fakt podle něho ukazuje na nemožnost určení topografické polohy „rajské zahrady“ a to navzdory zeměpisným názvům použitým v Bibli. Další části této podkapitoly se budou postupně věnovat několika z oněch uvedených osmdesáti lokalizací, které se podařilo dohledat a které jsou pokládány za nejzajímavější. Pro ilustraci je opět uveden výtah z vybraných zdrojů soustředěných do jednotlivých odstavců.

Identita Pišonu a Gíchónu je velmi problematická. Možná jsou tyto názvy záměrně opisné. Někteří řeku Pišon identifikují s řekou Indus, jiní s Gangou nebo s jednou z arabských řek či řekou Mezopotámie. Údaj „obtéká celou zemi Chavíla“, používali někteří pro ztotožnění této řeky s Perským zálivem nebo Rudým mořem. Gíchón je na jiných místech v Bibli citován jako jméno hlavního jeruzalémského, tzv. Panenského pramene (např. 1 Kr 1,33.38, Ž 46,5) v údolí Kodrón, blízko starověkého Davidova města. Gíchón v ráji souvisí se středem země, stejně jako Jeruzalém, který je v Ezechielovi považován ze střed země také. Gíchón však obtéká zemi Kúš. Toto označení bylo v hebrejštině označením pro Etiopii (Iz 20,3.5; Jr 46,9). Většina komentářů se proto přiklonila ke ztotožnění Gíchónu s Nilem. Tím by se však jedna z řek a potažmo i Eden geograficky dostal do Afriky, zatímco druhá část Edenu by se nacházela v Mezopotámii. Pokud by slovo Kúš bylo odvozené od babylonského Kaššu, které označovalo zemi Kasítov v Mezopotámii na vrchovině západního Iránu, řeka Gíchón by potom byla umístěna v Mezopotámii. To by ulehčilo stanovení bodu, kde se řeky střetávají, respektive místa odkud vytékají a kde se rozdělují. Jistá však zůstává pouze poloha Eufratu a Tigridu, které jsou blízko sebe, jednak na vrcholech Arménských hor, ale i v deltě Perského zálivu (Dubovský et al. 2008).

Čtyři biblické toky Pišon, Gíchón, Chidekel a Prat byly ve starověku pokládány za nejvýznamnější vody země. Podle názoru raných rabínských autorit je Pišon totožný s Nilem, který dle starých představ pramenil daleko na východě, obtékal celý Egypt a ústil do moře nedaleko Alexandrie. Řeka Gíchón je buď Indus nebo afghánská Amudarja či Chabur, přítok Eufratu. Chidekel je Tigris a Prat je Eufrat. Tyto řeky znamenají, že Eden je místo na konkrétní zemi, z něhož vytékají všechny významné životodárné vody. V tanachickém podání

(zkratka pro posvátné spisy, které jsou v židovství součástí Starého zákona) je Eden ztotožněn s celou obdělávanou zemí v tom smyslu, že je jím vzorem a zárodkem. Odtud vytékají řeky, odtud vyšli první lidé. Jde o konkrétní krajinu někde na východě. Opakovaně jsou činěny pokusy tuto krajinu lokalizovat. Nejpravděpodobnějším místem biblického ráje je mýtický ostrov Dilmun, nyní často ztotožňovaný s Bahrajnem. Muslimská tradice zná posvátný strom, který je údajně oním rajským stromem. Otázka lokalizace není však tak důležitá, jako fakt, že Eden je krajinou tohoto světa. Židovští učenci však hledali i jinou cestu, jak opět nalézt Strom života. Podle mystické nauky o mikrokosmu, který je zrcadlem makrokosmu, existují stejné jevy i na nebesích, tedy v duchovní sféře. Podle Tanachu má nebeský Eden povahu spíše nějaké rozsáhlé architektury než zahrady. To se nezdá tak paradoxní, neboť starověké zahrady byly mnohem více propojené s architekturou, než jsme tomu zvyklí u zahrad moderních. Dispozici zahrady Eden odpovídala uspořádání oblohy – 4 řeky odpovídají 4 legiím andělům nebo 4 mocným říším, kterým byla dána moc nad Izraelem – Babylonu, Persii, Řecku a Římu (Tydlitátová 2008).

V biblickém vyprávění jsou uváděny skutečné řeky, z nichž je možné dvě zcela jistě identifikovat. Eufrat a Chidekel, což je označení pro Tigris. Skutečnost, že tato řeka tekla „východně od Asýrie“ ukazuje na starobylost biblické tradice, protože od 14. století př n. l. se město Aššur rozkládalo východně od Tigridu, zatímco řeka tekla západně od tohoto města. V případě dvou zbývajících řek měl autor na mysli pravděpodobně Gangu (Gíchón) a Indus (Pišon). Ganga podle tradice pramenila v Arménii a mělo protékat Arábií a Etiopií, aby se spojila s Nilem. Vyjmenování těchto 4 řek nechtěl autor zahradu Eden geograficky lokalizovat, ale pouze říci, že kolébka lidstva se nacházela u pramenů největších řek, na hojně zavlažované rovině, nejúrodnější na Zemi (Ziółkowski 2001).

I Noort (1999) se věnuje místu, kde se ráj mohl nacházet. Z biblického popisu jsou řeky Eufrat a Tigris jasné – v tomto případě by ráj byl někde v Arménii poblíž těchto řek. Problém činí lokalizace řek Pišon a Gíchón. Autor předkládá několik variant, kde mohl být ráj umístěn, nabízí i možnost záměny řeky Gíchón za Šihor a Pišon za Nil. Dále neznámý Pišon podle verše 11 obklopoval zemi Chavílu, která byla spojená s federací Haulan v jihozápadní Arábii. Gíchón spojuje s Cush jednou z řek nebo kanálem ve východní Mezopotámii. Pozdější interpreti ovlivnění politickými poměry (mapou) své doby přemístili Gíchón do Egypta (Etiopie?). Nicméně pokud by byl Chavíla v části Arábie a Gíchón v Egyptě nemůže tato teorie obstát. Nabízí se dvě řešení: 1. Řeky se nerozdělily po opuštění ráje, ale sbíhaly se v ráji před vstoupením do zahrady. V tomto případě ráj mohl být umístěn v blízkosti Perského zálivu. Noort (1999) poukazuje na to, že dokonce Wenham tvrdí, že s touto lokalizací starověká mezopotámská tradice došla k tomu, že ráj byl v Dilmutu, který by mohl být identifikován jako Bahrajn. Zároveň však upozorňuje, že geografická spojitost mezi Dilmunem a Edenem nemá původ v Gn 2:10-14. 2. Řešení se pokouší lokalizovat Gíchón někde ve východní Mezopotámii přímo v dnešním Iránu. Gn 2:10-14 chápe jako pohyb z neznámého dalekého jihovýchodu na západ končící v nejzápadnější řece – Eufratu a Pišon identifikuje jako Gangu, další dvě řeky jsou Nil a Tigris.

Vypravěč líčí obraz, v němž z Edenu vychází řeka, která napájí výše zmíněnou zahradu. Tato řeka se člení na čtyři proudy, které ztělesňují čtyři světové strany a symbolicky obtékají a zavlažují celou zemi, jak jí znal starověký Izrael. Jméno první Pišon je odvozeno od termínu tryskat, řeka by se dala označit jako „Tryskalka“. Podstatná je role této řeky v interním světě vyprávění. Skutečnost, že o této řece se nikde jinde v Bibli nemluví, ukazuje, že jejím místem je právě jen symbolická topografie rajske zahrady. V geografii čtyř světových stran by toto rameno řeky mohlo reprezentovat západ. Bližší upřesnění, kterým vypravěč charakterizuje zemi Chavíla, kterou řeka obtéká, ovšem ukazuje, že jejím úkolem je především vyjadřovat rajske aspekty – země voní zlatem, kadidlem a drahokamy (Gn 2,11b-12b). Jméno druhé řeky, je všem dobře známé. Gíchón se nazývá vydatný vodní pramen v Jeruzalémě, který vyvěrá na jihovýchodním úbočí chrámové hory, respektive Davidova města. Tento pramen od nepaměti slouží jako hlavní zdroj pramenité vody pro Jeruzalém. V symbolice čtyř světových stran tento proud reprezentuje jih, což de facto odpovídá topografické situaci v Jeruzalémě. Chidekel, je znám především pod svým řeckým a latinským označením Tigris a teče na východ od Asýrie. Tato řeka je tedy symbolem východu. Poslední řeka není nijak záhadná či neznámá a vypravěč ji označuje přímo, neboť předpokládá, že její jméno každý z posluchačů zná. Proto biblický text nepokračuje ve stereotypní podobě souvětí, jako u tří předešlých toků, kdy vždy uváděl jméno příslušné řeky, aby pak líčil, kudy teče. Zde jen stručně konstatuje, že čtvrtou řekou je Eufkrat. V řadě biblických látek je Eufkrat zástupný výraz pro Babylón, místo vyhnanství a exilu židovského národa (např. Jr 3,14n; 51,61-61, Ž 137,1). Ze čtyř světových stran pak Eufkrat nejspíše představuje sever (Prudký 2018).

Dle Benjamins (1999) je rajske řeka rozdělena do čtyř větví, které představují čtyři hlavní (kardinální) ctnosti. Pišon zastupuje obezřetnost a moudrost, neboť obtéká zemi Chavílu, plnou ryzího zlata, které se často cituje v souvislosti s moudrostí. Gíchón je ztotožňován s Nílem, který odkazuje k místu, kde byl dán zákon. Jméno této řeky znamená otevření země, které pohlcuje zemi a nečistotu v ní, stejně jako zákon ruší tělesný hřích a cudnost spotřebovává vášeň těla. Proto Gíchón představuje mírnost. Tigris je ze všech řek nejrychlejší a zastupuje statečnost. Je přirovnávána k těm, kteří svou statečností drží kontrolu nad zlovyky těla a směřují k vyšším věcem. Poslední řeka Eufkrat znamená v latině úrodnost a hojnost ovoce. Reprezentující spravedlnost, která je matkou všech ctností.

Řeka, která napájí zahradu, je předmětem dohadů. První dvě ramena nelze ztotožnit s nějakou známou řekou, dohady se pohybují mezi Nílem a Indem včetně všech větších řek. Podle číselné symboliky se dá soudit, že čtyři proudy mají zasáhnout čtyři světové strany a přinést požehnání celému světu. Řeka Pišon obtéká zemi Chavílu, která oplývá nerostným bohatstvím a představuje zřejmě bohaté východní země, odkud se zlato, pryskyřice a drahé kameny dovážely. Řeka Gíchón evokuje jeruzalémský pramen, k němuž směřovala procesí z chrámu o slavnostech (1Kr 1,45) a pod zemí Kúš, kterou obtéká, jsou zahrnuty chámovsko-kenaanské národy (Gn 10,6). Třetí řeka Chidekel se ztotožňuje s Tigridem. Čtvrtá řeka je Eufkrat, který kdysi tvořil hranici Davidovy říše, a je zde zahrnut celý tehdy známý svět. Zahradu byla s největší pravděpodobností uprostřed. V představách lidu byla umístěna

v chrámě na hoře Sión, odkud v blažené době vytryskne proud požehnání pro všechny národy, jak je uvedeno v Ez 47 (Bič et al 1991).

Otruba & Popelínský (2016) popisuje ráj, jako místo kudy protékala řeka, která se tam, kde zahradu opouštěla, rozdělovala ve čtyři hlavní toky: Pišon, Gíchón, Eufrat a Tigris. Stromy zde dávaly hluboký stín, vody šuměly, voněly nepřeberné druhy květin a mezi nimi se pohybovalo zvířectvo. Rozvržení ráje do čtyř částí je zmiňováno i v indických rukopisech, stejně jako v Koránu a podle židovské Tóry ležel ráj v nížině řeky Jordán, kde na rozdíl od okolní pouště byl dostatek vody a vegetace.

Mnoho inkoustu bylo vypsáno, v souvislosti se zapeklým problémem umístění Edenu, ale myšlenka, že čtyři řeky vytékají z jediného zdroje (což je opak toho, co se děje v přírodě, s výjimkou delt), naznačuje myšlenku centra a jeho vztah ke světovým stranám. „Ačkoli dříve autor považoval tyto čtyři řeky za skutečné pozemské toky, teď si myslí, že mohly být docela dobře dvě, jako dvě řeky, jejichž hlubiny jsou umístěny na dvou stranách. Jedna ležela nad nebeskou klenbou a druhá pod zemí nebo v podsvětí, jako je to uvedeno v hebrejské kosmologii (Wyatt 2014)“.

3.1.4 Strom života a strom poznání dobra a zla

Důležitou roli ve vyprávění o zahradě Eden hrály stromy. Urostřed zahrady byl strom života, jehož plody působily nepřirozeně dlouhý život (možná i nesmrtelnost). Stromy byly ve starověkém Blízkém východě téměř univerzálním symbolem života a strom života představoval zejména božskou sílu zodpovědnou za plodnost rostlin. V Izraeli měla menora (sedmiramenný svícen) obrovskou kultovní sílu, o čemž svědčí její podobnost stylizovaná stromy v umění pozdního období bronzové a železné. Světlo, které menora poskytovala, přispělo k pocitu Boží přítomnosti ve svatostánku a zapadalo do pojetí, že by izraelská svatyně mohla být viděna jako mikrokosmos vesmíru, místa kosmického řádu, v němž je Boží vláda nezpochybnitelná a nekonečná, podobně jako zahradě Eden (Arnold 2009).

Strom života a strom poznání dobra a zla jsou v biblickém textu uvedeny zvlášť a jejich charakteristika znovu připomíná to, že se vyprávění pohybuje v mytické doméně. Strom života či obecněji „bylina života“ se nachází uprostřed zahrady, což tento prostor charakterizuje jako oázu soustředěnou k životu. Jedná se o symbol široce známý a hojně užívaný ve starověkých mytologiích, jezení plodu takové rostliny působí nesmrtelnost, která je atributem božství. V řecké mytologii se například vypráví o zahradě hesperidek, v níž roste strom se zlatými jablky, která poskytují bohům věčné mládí. Jablka tohoto stromu hlídá strážce drak Ladón, který v ikonografii bývá zobrazován jako had. V Bibli se tento strom objevuje také v mudroslovné literatuře, kde opisně vyjadřuje význam moudrosti (např. Př 3,18; Př 11,30). V židovské tradici byl později tento motiv spojován také se symbolem sedmiramenného svícnu. Na rozdíl od populárního motivu stromu života byl strom poznání dobra a zla s největší pravděpodobností vytvořen právě pro potřebu tohoto vyprávění, neboť

ve starověkých mytologiích nemá paralely, zato v kontextu biblického příběhu hraje klíčovou roli (Prudký 2018).

Speiser (1983) upozorňuje, že výrok „Ty budeš odsouzen k smrti“ použitý jako varování v souvislosti s požitím ovoce ze stromu poznání dobra a zla, bývá často nepřesně překládán a uváděn jako „Ty určitě jistě zemřeš.“ Smrt v tomto případě není důsledek. Ústřední téma tohoto vyprávění je zjevně konečný trest spíše než okamžitá smrt, tedy odsouzení k nesmrtelnosti.

Tydlitátová (2008) otevírá otázku prvního ze stromů a upozorňuje, že v mytologiích Předního východu se opakovaně objevuje Strom života, který je předmětem i ikonografického vyobrazení. Máme k dispozici řadu vyobrazení od pečetítek po monumentální reliéfy na zdech chrámů a paláců, přičemž jde o rostlinu s mnoha doširoka rozprostřenými větvemi s plody na koncích. I přes tento fakt, nelze odvodit, o jaký konkrétní druh stromu nebo rostliny se jedná a to i přes mnohé pokusy identifikovat tento strom. V sedmdesátých letech 20. století dal Leon Yarden prastarý Světový strom či Strom života do souvislosti s biblickou menorou, kterou pak identifikoval s mandloní, mateřským stromem Předního východu. Souvislost staré izraelské tradice reflektující posvátné stromy s tradicemi sousedních kultur, zejména Mezopotámie, Egypta, Řecka a později též helénistické civilizace, nelze úplně pominout. Všechny tyto kultury znaly koncept posvátného stromu.

3.1.5 Postavení člověka v zahradě Eden

Hospodin postavil člověka do zahrady. Sloveso, které je v tomto verši užito, vyjadřuje ustanovení do určité pozice, uvedení do role, usazení na místo. Úkolem člověka je obdělávat a střežit zahradu. Na rozdíl od pozdějšího hospodaření člověka na zemské půdě v potu tváře (Gn 3,23), má tato zahrada svého božského hospodáře, který ji připravil dříve, než do ní člověka uvedl. Stromy nyní již nesou ovoce. Klíčovým momentem je svěřením správy zahrady člověku. Tento motiv je blízký pokynu vládnout celé zemi. Člověk není jen pomocným dělníkem, ale má zodpovědnost vrchního správce, což naznačuje, že člověk si nemá v zahradě užívat, ale má své poslání, úkoly a pravomoci. Příkaz ve verši 16 autoritativně ukládá člověku, aby ze všech stromů jedl, v druhé části souvětí je zákaz, vztahující se k ovoci ze stromu poznání dobra a zla. Z tohoto stromu člověk jíst nemá, aby nepropadl smrti. Jedná se zde o velkou asymetrii, kdy proti sobě stojí pozitivní nabídka a rozsah zapovězeného v poměru vše ku jedné. Text neobjasňuje, proč se zakázané ovoce jíst nemá, ale uvádí důsledek, který jeho konzumace bude pro člověka mít. K pochopení nám zde nepomohou botanicko-toxikologické hypotézy, i když se ve výkladové tradici objevují a lze samozřejmě zkoumat, které plody v dané oblasti působí člověku smrt. Je potřeba soustředit pozornost na oba stromy, které stojí uprostřed zahrady, ztělesňují její střed a tematizují život a poznání, respektive nesmrtelnost a vševědoucnost, což jsou tradiční atributy božství. Požít ovoce ze stromu poznání dobra a zla totiž neznamena jen porušit zákaz, ale zneužít svěřenou roli správce a zmocnit se toho jediného, co si pán zahrady vyhradil (Prudký 2018).

Další významný údaj je o práci člověka v rajske zahradě, kterou má obdělávat a střežit. Slovo pracovat, obdělávat je v hebrejštině běžné slovo a často se používá pro označení kultivování a zúrodnování země v profánním významu a v náboženském smyslu znamená opis služby Bohu. Podobně sloveso střežit má jednoduchý profánní význam a v textech zákona označuje dodržování náboženských příkazů a povinností (Gn 17,9; Lv 18,5). Za povšimnutí stojí fakt, že práce se očekává od člověka už před jeho pádem, ráj tedy není místem zahálení a nečinnosti. Práce patří k člověku od začátku a je podstatnou součástí lidského života. Bůh člověku jasně sdělí pravidla života v ráji, člověk dostává pouze jediný zákaz, který má respektovat – nejíst ovoce ze stromu poznání dobra a zla. (Dubovský et al. 2008).

Palestinské prostředí od člověka vyžaduje tvrdou práci a proto i v „boží zahradě“ je člověk pověřen úkolem „obdělávat a střežit“. V prostoru, který pro něj Bůh připravil, dostal všechno, co k životu potřeboval. Pod vlivem Septuaginty (řecký překlad knih Starého zákona) a Vulgáty (latinský překlad Bible) se mluví o ráji, ovšem tato představa je zatížena antickými vidinami o končinách, kde vyvolení bohů tráví čas blaženým nic neděláním. Vidíme, že taková představa je však nebiblická (Bič 1986).

V této zahradě, nabízí Bůh člověku věčnou vlast ve své blízkosti. To však neznamená, že člověka nemá žádné úkoly a povinnosti a odpovědnost. Naopak dostává příkaz obdělávat a střežit zahradu. Pod vlivem řecko-římského myšlení tak mnoho lidí vidělo v zahradě, jako rájem, místo bezpracné blaženosti, do kterého se představa práce nehodí (Bič et al 1991).

3.1.6 Porušení zákazu a vyhnání ze zahrady Eden (a jeho důsledky)

Biblický příběh o ochutnání ovoce ze zakázaného stromu včetně jeho protagonistů je až notorický známý. Had lstí svede ženu, která předmětné ovoce ochutná a podá je i muži. Bič (1986) poukazuje na skutečnost, že křesťanští malíři vyobrazují tento příběh pod jabloní, jenž znázorňuje strom poznání dobra a zla a jeho plody. Ono zakázané ovoce tedy představuje jablko, byť v biblickém textu není pro takové znázornění nejmenší opora. Příčinou, že pod zakázaným ovocem bylo znázorňováno jablko, je slovní hříčka mezi dvěma latinskými slovy malum, což je výraz pro zlo a málum, které v latině znamená jablko. Rabíni se zase domnívali, že toto ovoce byly figy, plody stromu, který je dodnes pro Arábii strom obývaný démony (Bič et al. 1991).

V případě jezení zakázaného ovoce, se člověk ztotožňuje s pokrmem, o kterém ví, že mu přivede smrt. Symbolicky pád do hříchu prostřednictvím požití ovoce ze stromu poznání dobra a zla, se člověk úplně ztotožní se zlem, které vede ke smrti. Tento prvotní hřích má dvojí povahu: je jako rub a líc jedné mince: přináší s sebou břemeno viny a také smrt ve smyslu ztráty společenství s Bohem (Dubovský et al. 2008).

V jednom smyslu měli muž a žena podíl na stejném trestu – utrpení, její v bolestech při porodu, jeho v bolestné dřině. Edenský „oběd zadarmo“ se změnil v nynější „žádná práce – žádné jídlo“ (Arnold 2009).

Heller & Prudký (2006) se domnívají, že lidé od nepaměti a naši generaci nevyjímaje, se snaží vztáhnout ruku po ovoci ze stromu života a okusit jej. Veškeré naše hledání ráje, touha po ráji, všelijaké náhražky ráje, jsou vedlejším produktem našeho úsilí dosáhnout nesmrtelnosti a prolomit i ty poslední hranice, která nám určil Bůh.

Porušením zákazu přichází na svět hřích, který je překážkou spásy a je pravým zlem. Je to právě Ježíš Kristus, který na sebe bere hříchy celého světa a svojí obětí osvobozuje člověka od všeho, co jej utlačuje, od hříchu i zlého ducha (Pospíšil 2010). V tom je smysl Kristova příchodu, který přichází jako nový Adam, aby obnovil původní dokonalost prvního stvoření (Petráček 2007). O Panně Marii, Matce Ježíše, hovořili jako o nové Evě již církevní otcové, neboť podobně jako Bůh stvořil Adama z panenské země, tak nový Adam byl stvořen Bohem v lůně panny (Pospíšil 2010). V učení církevních otců představovala Panna Marie také církev a pozdrav Archanděla Gabriela při zvěstování „Ave“ vykládají církevní autoři jako přesmyčku „Eva“ (Royt 2006).

Někteří exegeté rané církve interpretují toto biblické vyprávění (Gn 2-3) čistě duchovním způsobem a jiní předpokládají, že k těmto událostem skutečně došlo, další tlumočí biblický příběh s použitím obou způsobů: doslovně i duchovně. I přes protichůdný popis biblického příběhu se shodují v jednom ohledu. Ráj byl ztracen, poté co byl Adam vyhnán ze zahrady Eden a znovu získán dílem Krista, nového Adama (Benjamins 1999).

3.2 Historie zahradní architektury

Cesta byla prvním architektonickým počinem člověka. Šlo o cestu vyšlapanou lesem, stepí, krajinu. Zprvu se jednalo o spojnice životně nejdůležitějších míst, základních zdrojů života, vody a úkrytu. Tak vznikl vztah mezi obživou zastoupenou pramenem, vodou a obydlím, což byla jeskyně nebo přístřešek. Později se k nejdůležitějším místům připojil další bod – posvátné místo, kde člověk uctíval neznámé síly a prosil o dobro. Tyto tři body daly vzniknout vazbě – obživa – obydlí – božstvo. Vše obklopovala volná příroda. Člověk už nebloudil krajinou, ale šel systematicky od místa k místu a posvěcoval je potřebou, vtiskoval jim užitnou hodnotu. Stezka se tak stává výrazem potřeby života, stejně jako jeskyně přestává být pouhým přírodním útvarem a stává se domovem. Člověk počíná ke své potřebě uspořádat okolí. Vzniká hájený ohrazený prostor – ohrada, posléze zahrada. Člověk postupně své okolí upravuje a stále více zatlačuje od sebe původní přírodu, krajinu, až ji zpracuje k obrazu svému. Člověk vstupuje do přírody a modeluje ji. Lidé obdělávali krajinu, pěstovali zprvu divoce rostoucí rostliny, přizpůsobovali svým potřebám některá zvířata, stavěli příbytky, paláce, svatyně a při tom dále upravovali okolí svého bytí (Otruba & Popelínský 2016).

Zakládání zahrad, jež měly zpřítomňovat ideální bytí, bylo zvykem od nejstarších dob. Veřejné parky známe již u Sumerů, šlo o místa rekreace. V těchto zahradách rostly zejména stromy. Mezopotámské zahrady můžeme rozdělit na palácové a chrámové, jde o zahrady silně stylizované, zpřítomňující idealizovanou božskou krajinu, nikoliv však o zahrady mytologické vysazené bohy a tím srovnatelné se zahradou Eden. Ohrazené lesní porosty bývaly tabuizovaným prostorem, v němž měl právo lovu pouze panovník, a nad nímž mělo patronát nějaké božstvo. U palácových zahrad šlo mnohdy o sbírky rostlin a zvířat dovezených z dalekých krajin, byly to předchůdcové novodobých zoologických a botanických zahrad. Poblíž rezidencí asyrských a babylónských králů byly pravidelně zakládány ozdobné zahrady obehnané hradbami. Takové zahrady sloužily k reprezentaci a k pořádání slavností a byly předmětem pých a péče svých majitelů. Chrámové zahrady byly naproti tomu určené božstvům. V těchto zahradách se lidé mohli setkat se svými božstvy (Tydlitátová 2008).

Prudký (2018) také upozorňuje, že k architektuře zahrad patří systém zavlažování. K zahradám královským či chrámovým pak v mnoha kulturách patří reprezentativní vodní stavby, jaké představují zřídla, vodní toky, jezírka a fontány, které umocňují dojem bující zeleně a pestrosti barev vegetace.

Hodnotě a významu zahrad pro člověka se věnuje ve své práci i Viviers (2016), který dokazuje, jak divoká (např. rezervace) a kultivovaná příroda (např. parky, zahrady) mohou lidem pomoci při rozvoji jejich kognitivní a emoční stránky a povznášet je. Příroda není jen prostředím, ale aktivním činitelem, je partnerem člověka při udržování lidské pohody, při rozjímání nebo přemýšlení o smyslu života.

V českých zemích jak uvádí Šantrůčková (2019) se s vědomě zakládanými zahradami, které měly nejen funkci užitkovou, ale i okrasnou nejdříve, setkáme ve středověku a můžeme vymezit tři typy středověkých zahrad, které jsou určeny stavbou, při níž vznikaly, jsou to zahrady klášterní, hradní a zahrady u měšťanských domů. Šantrůčková (2019) nabízí i jiný důvod, proč byly zahrady ohrazeny vysokou zdí, a to z důvodu bezpečí, neboť ve středověku byl okolní svět divoké přírody chápán jako nepřátelský a zahrady členěné na pravidelné prostory, byly opakem divoké a nespoutané přírody. Za pěkné byly v tomto období považovány jednotlivé objekty nebo oblíbená místa (Šantrůčková 2012).

3.3 Rajské a klášterní zahrady

Zahradu můžeme definovat jako tu část přírody – krajiny, která je upravená člověkem pro blaho a užitek jeho nebo jeho blízkých. Je ohrazená nejen prostorově, ale i duchovně – geniem loci. Je to přírodní jev, blahý a blahodárný, je zde dána volnost stromům, místo květinám, prostor motýlům a ptákům tak, aby to vše mohl člověk v klidu a pohodě užívat. Tak se člověk přibližuje oné Rajské zahradě, nositelce krásy, spokojenosti, ale i vyhnání (Otruba & Popelínský 2016). Samotná představa ráje a Rajské zahrady sehrála také důležitou

roli při ocenění přírodních krás, i když tato cesta byla postupná a dlouhá. Vnímání přírody se pak úzce odráželo i v zahradní architektuře (Šantrůčková 2012).

Jak Otruba & Popelínský (2016) uvádí, že zprvu člověk tvořil instinktivně, byl pokorný a využíval při tom prvků daného místa a jeho tvorba byla v souladu s nimi. Postupně s rozvojem poznání sebe sama a svého prostředí, vznikly zásady a zákony, jimž se člověk podřizoval při utváření místa, zde žil a pracoval. Spolu s vírou vzniká představa prvotního bytí, božské zahrady – ráje. Proto se lidé snaží onu prazahradu vytvořit pro své blaho, přímo zde na zemi, kde žijeme a to podle vzoru z nadpřirozena. A tak i tvářnost upravované zahrady odpovídá tehdejším představám o zahradě rajské, jejíž podoba je inspirovaná vyprávěním knihy Genesis a zmínkami v literatuře východních náboženství. Tak vniká tvář zahrad Dálného i Blízkého východu, kterou však najdeme i ve středověkých klášterních zahradách a středověkých, zejména renesančních a barokních. I tradiční botanické zahrady byly chápány jako pokus o obnovení Rajské zahrady a byly často rozděleny do čtyř kvadrantů, symbolizujících čtyři světadíly – Evropu, Afriku, Asii a Ameriku. Toto členění prostranství pravoúhlého, často čtvercového tvaru cestami na čtyři části, v jejichž křížení je zdroj vody, představovaný studnou či kašnou, je typické pro rajské zahrady. Podél vytvořených cest jsou záhony, kde se pěstují květiny, léčivé rostliny a často i koření a zelenina. Zkrátka vše k užítku: květiny na výzdobu oltářů, byliny proti nemocem a užitkové rostliny k potřebě v kuchyni. Vše skromné a účelné (Otruba & Popelínský 2016).

Tato uzavřená zahrada, která měla ve středověku symbolický a duchovní rozměr se také nazývá „Hortus conclusus“. Jednalo se o posvátnou oblast, která představovala křesťanskou duši uzavřenou v těle nebo církvi, tvořenou tělem věřících. V pozdním středověku to byl také obraz Blahoslavené Panny Marie, identifikovaný s nevěstou v Písni písní ve Starém zákoně. V 15. století byla častá vyobrazení Panny v ráji, zejména ve vlámské a německé malbě. Na těchto obrázcích mají květiny symbolický význam, představující Mariiny ctnosti. Inspirací při obnově rajských zahrad může být i středověká zahrada, vysázená v květnu 2003 při příležitosti 900. výročí oslav kostela Panny Marie z Haury v Shorehamu v západním Sussexu v Anglii. Při vytváření této zahrady byla brána v potaz oblast barev a duchovní význam těchto krásných rostlin. Mezi květinami, které v této zahradě vysázeny najdeme, jsou například: petrklíč neboli prvosenka jarní, sedmikráska chudobka, pomněnka, náprstník, maceška, kosatec, kontryhel, lilie, konvalinka, plicník, brčál, hvozdík, růže, rozmarýn, sněženka, fialka, divoké jahody (Standing 2003).

Hendrych (2005) popisuje rajské a klášterní zahrady jako otevřená prostranství uvnitř klášterních komplexů, ve kterých se nachází rajské dvory, často jen dlážděné plochy, obvykle se studnou nebo kašnou, umístěnou často, ale ne vždy uprostřed. Toto prostranství obklopuje křížová chodba či arkády, z nichž se do ní vstupuje. Rajský dvůr byl jednak místem pro odpočinek a rozjímání, někdy i místem kde byly pěstovány léčivé a okrasné rostliny. Léčivé byliny pěstované mnichy byly důležitou součástí středověkých klášterních zahrad, nutný byl však i dostatek květin pro oltářní výzdobu. Nejvzácnější léčivé, často prudce jedovaté rostliny byly většinou pěstovány v odděleném prostoru, kam byl přístup omezen jen pro představené,

jiné prostory sloužily jako zahrádky laických bratří. Běžně se pěstovaly růže, lilie, karafiáty, fialky.

Důležitým aspektem jsou podle Pacákové-Hošťákové (2016) prostorové vazby. Pozice většiny křesťanských kostelů, položených na ose decumanus, tedy východ-západ souvisí s pohybem slunce a promítá se do klasického kříže, který byl základem veškerého prostorového a stavebního komponování a odvíjelo se od něj i vnitřní uspořádání klášterních zahrad. Položení kostela zpravidla určovalo situování rajského dvora a délka kostela jeho rozměry. Od rajského dvora, kde byly situovány rajské zahrady, se pak velmi často modulově odvozovalo křížové nebo rastrové členění dalších částí klášterních zahrad. Základní členění se odvíjí od dvou os, které byly vyvinuty na principu cardo a decumanus, tedy křížení os orientovaných ve směru sever-jih a východ-západ. Royt (2006) uvádí, že od symboliky os cardo a decumanus je podle některých badatelů, odvozeno pojetí kříže jako znamení objímající celý svět. Decumanus byla považována za linii nebe, cardo reprezentovala osu země.

Hendrych (2005) ve své práci uvádí i velice důležité příklady rostlin, pěstovaných v bylinné a zeleninové zahradě. V bylinné zahradě se pěstovaly: fazole, estragon, růže, máta, kmín, fenýkl, lilie, šalvěj, routa, kosatce, rozmarýna, v sadě nechyběly jabloně, hrušně, moruše, broskvoně, švestky, jeřáby, vavříny, jedlé kaštiny, kdouloně, lísky, smokvoně ani vlašské ořešáky. Zeleninová zahrada poskytovala cibuli, česnek, pórek, šalotku, celer, petržel, koriandr, pažitku, kopr, hlávkový salát, mák, ředkve, pastinák, karotku, řepu a další plodiny. Tento výčet pochází z plánu kláštera v Saint Gallenu v dnešním Švýcarsku, který mohl být inspirací i pro budování klášterních a rajských zahrad v Čechách, například klášter premonstrátů na Strahově či Anežský klášter Na Františku.

Také Šantrůčková (2019) píše o pěstování užitkových a léčivých rostlin v rajských zahradách a zázemích klášterů. Jako příklad pěstovaných rostlin uvádí: z květin růže, lilie či kosatce, v sadech rostly jabloně, hrušně, švestky, jeřáby, ořešáky a další domácí stromy.

3.4 Symbolika

Symbol je určením něčeho, co je současně zahalené i zjevené a v náboženství je tento znak výrazem nepřerušného spojení mezi Stvořitelem a jeho stvořením (Lurker 1999). Po celá staletí křesťané věří, že fyzické jevy symbolizují a odhalují duchovní pravdy a i sám Ježíš svým křtem a proměněním chleba a vína při Poslední večeři tento způsob vnímání světa podpořil (Adkinson 2012). Hlavními zdroji, ze kterých tato část diplomové práce vychází, jsou především Nový biblický slovník a Slovník biblické teologie, publikace Stromy ve starozákonní tradici od (Tydlitátové 2008) a slovníky symbolů a obrazů od různých autorů. Práce se zaměří na význam samotného pojmu ráj, dále čísel, elementů, objektů, rostlin a ostatních.

3.4.1 Pojem ráj

Na pojem ráj nahlíží Léon-Dufour et al. (2003) ze dvou úhlů pohledů. První pohled představuje ráj jako Boží zahradu, odrážející náboženské představy Středního východu, které vycházejí při popisu života bohů z pozorování života mocných tohoto světa; bohové žijí v nádherných stavbách uprostřed zahrad, kterými protéká živá voda a kde roste množství podivuhodných stromů včetně stromu života, jehož ovoce je potravou nesmrtelných. Zde na zemi je mají napodobit chrámy obklopené posvátnými zahradami. Právě tyto obrazy očištěné od polyteismu, najdeme také v Bibli, Rajská zahrada a její stromy se objevují například v Gn 13,10; Ez 31,8.9.16-18. (Léon-Dufour et al. 2003) Druhý pohled zobrazuje tento pojem ve smyslu ztraceného ráje a stejné představy najdeme i v popisu počátku dějin spásy. Bůh stvořil člověka a postavil jej do Rajské zahrady, ve které má člověk žít a také pracovat (Gn 2,15) v dokonalém štěstí zlatých časů: jeho vztah k Bohu je bezprostřední, všechny plody zahrady mu náleží stejně jako všechna zvířata (Gn 2,19n) a vzájemné vztahy mezi prvními dvěma lidmi se vyznačují úplným souladem (Gn 2,18.23n), protože jsou morálně nevinní a neznají hanbu (Gn 2,25) ani smrt, která se objeví až po prvním hříchu. Šťastný život v ráji je skutečným protikladem strastí našeho současného života, plynoucí z hříchu lidí a ze ztráty ráje (Gn 3,23). Sen, který člověk v sobě nese, odpovídá původnímu povolání. Téma znovunalezení ráje se jako nit vine celým Starým zákonem i Novým zákonem, kde je součástí eschatologických prorockých výroků, zvláště ve spojení se zaslíbeními nové Svaté země a nového stvoření. Hříchy učinily ze života na této zemi slzavé údolí (Jr 4,23), ale na konci světa jej Bůh sám promění v Rajskou zahradu (Ez 36,35; Iz 51,3). V tomto novém ráji budou z chrámu, kde bude Bůh sídlit, tryskat prameny živé vody, na březích porostou podivuhodné stromy, které budou vyvoleným skýtat potravu i lék (Ez 47,12). Rajský život na konci dějin lidstva se v mnohém podobá původnímu ráji, ale celkově jej ještě předčí: zázračnou plností přírody; všeobecným pokojem mezi lidmi a ve vztahu k přírodě a ke zvířatům; radosti bez zármutku; odstraněním utrpení a smrti a zničením hada, který představuje satana a zlého ducha, nad kterým zvítězí Kristus. Všechny tyto obrazy kontrastují s životem lidí na této zemi a vracejí se do doby před hříchem – navíc s vyloučením jakékoliv možnosti dalších zkoušek a tím i pádu (Léon-Dufour et al. 2003).

Douglas et al. (1996) uvádí ještě další místa Starého zákona, kde se slovo „ráj“ objevuje: Neh 2,8, Kaz 2,5, Pís 4,13; přičemž upozorňuje, že ve Starém zákoně označení ráj není použito v eschatologickém významu, neboť ten se rozvinul v židovském myšlení až později. Slovo ráj nejprve označovalo prehistorickou dobu, později se jeho význam rozšířil i na spekulace o slávě a blahých časech oné doby. To souviselo s očekáváním skvělé mesiášské budoucnosti. Tento nadcházející věk slávy bude stejný jako zahrada Eden ze starých časů. Židé věřili, že ráj existoval i v jejich době, ale v skrytosti. Na tomto utajeném místě přebývaly duše praotců a dalších vyvolených, spravedlivých lidí. Minulý, současný a budoucí ráj byly považovány za totožné (Douglas et al. 1996).

V Novém zákonu se slovo ráj vyskytuje na třech místech (L 23,43, 2 K 12,3 a Zj 2,7). Kontext ukazuje, že převládá pozdější význam tohoto pojmu. U Lukáše 23,43 používá Ježíš slova „ráj“ pro místo, kam jdou duše hned po smrti. V druhém listu Korintským 12,3 píše

Pavel o tom, jak byl přenesen do ráje, kde uslyšel nevypravitelná slova – zde představuje třetí nebe s jeho slávou. V eschatologickém smyslu hovoří o ráji pouze jediná prorocká kniha Nového zákona Zjevení svatého Jana 2,7 v souvislosti s Kristovým slibem, že dá ráj darem tomu, kdo zvítězí. Současný ráj odhalí svou plnou slávu s koncem tohoto světa. V posledních kapitolách Zj je kladen časný důraz na Boží zahradu, která bude existovat ve světě, jenž přijde. Symbol stromu života, životodárné vody a 12 druhů ovoce svědčí o slávě přicházející ráje (Zj 22) (Douglas et al. 1996).

Noort (1999) spojuje ráj se světem kontrastu ke skutečnému světu, ve kterém lidé žijí. V tomto odlišném opačném světě je možné všechno, co se v reálném světě jeví jako nemožné. Ráj je mostem mezi přírodou a kulturou mezi pravěkem a historií. Funkce tohoto mystického ráje a opačného světa je proměna, přetvoření. V Gn 2-3 se svět bez smrti, stává světem, kde smrt patří k životu, nahý člověk je oblečen, sbírání jídla je zaměněno za svět, ve kterém jsou lidé pastevci, lovci a farmáři. Je to svět ze slov trestu Gn 3,14-19, který postihuje hada, ženu i muže, je to skutečný svět Palestiny a životních podmínek v prvním století n. l.

3.4.2 Čísła

Čísła nebyla a nejsou používána jen k vyjádření počtu jako matematický pojem, ale měla a mají svůj symbolický a teologický význam (Douglas et al. 1996). Kopeček (2020) upozorňuje, že mnohé číselné údaje mají v Písmu přenesený význam a pro tento jejich symbolický charakter je převážně nemůžeme chápat, jako by popisovaly skutečnost či odpovídaly na otázku: „Kolik?“. Odhalováním a zkoumáním smyslu čísel v Písmu se zabývá metoda nazvaná „gematrie“ (Kopeček 2020).

Na počátku číselné řady stojí jednička (Heller 2003). Používá se jako symbol Boží jednoty a jedinečnosti; lidstvo pochází z jednoho člověka, hřích přišel skrze jednoho člověka, milost je darovaná v jediném člověku, Ježíši Kristu, jeho oběť platí jednou pro vždy, on je prvorozeným z mrtvých. Jednička vystihuje také jednotu mezi Kristem a Otcem, spojení mezi věřícími a Trojicí i jednotu mezi křesťany. (Douglas et al. 1996) Jednička je též znamením nerozdělenosti, sjednocení; v Novém zákoně stojí proti jednomu Otci (Mt 23,9) stojí jeden mistr a jeden vůdce - Kristus (Mt 23,8.10), a proto i jedna víra a jeden křest (Ef 4,4-6) a tedy i jediná církev, i když se projevuje v mnohosti mnoha sborů. Boží jedinnost v bibli je ovšem výrazem pro Boží jedinečnost a je tedy spíše záležitostí úrovně nežli počtu, kvality nežli kvantity (Heller 2003).

Dvojka vyjadřuje dualitu – pravidelné střídání, rozmanitost, konflikt, závislost, jinakost, statický stav, rovnováhu, protichůdné póly, představuje vzdálenost (Cooper & Plzák 1999). Naznačuje jednotu i rozdělení: zvířata se spojují do párů a do archy vstupují po dvou. Skupiny dvanácti a sedmdesáti učedníků byly vyslány ve dvojicích; Mojžíš zapsal Zákon na dvě kamenné desky (Douglas et al. 1996). Podle Hellera (2003) je dvojka číslo protikladu, polarity, alternativy a biblické dvojiny mají proto jiný ráz: buďto prostorový, totiž nebe a země, anebo časový, totiž tento věk a budoucí věk; křesťanské bohosloví zná ovšem také

dvojí smlouvu, starou a novou, a apoštol Pavel mluví o dvojitým člověku, starém Adamu a novém Kristu (1K 15,45-49) či dvojí přirozenosti Kristově, božské a lidské. V negativním páchání může být dvojka symbolem zla a hříchu a je ztotožněná s odklonem od víry a s herezí – jsou dvě cesty, kterými se člověk může ubírat – jedna k Bohu druhá ke hříchu (Royt & Šedinová 1998).

Trojka měla původní význam jako všeobsáhlé číslo, celý svět je rozdělen na tři části: nebe, země, podsvětí (Luker 1999). Aristoteles považoval číslo tři za vyjádření plnosti (Royt & Šedinová 1998). Je to první skutečné číslo - proti jedničce jako jednotě a dvojce jako protikladu, které tři má v sobě jakoby počátek, průběh a závěr nebo zrození, život a smrt (Heller 2003). Jde o nebeské číslo, které představuje duši (Cooper & Plzák 1999) a zosobňuje boží všemohoucnost (Royt & Šedinová 1998). Je číslem dokonalosti a vztahu k Bohu (Kopeček 2020). Odpovídá třem osobám Boží Trojice a pojí se s některými mocnými Božími skutky – třetího dne sestoupil Hospodin na horu Sinaj, aby předal lidu zákon, Jonáš byl třetího dne vysvobozen a Ježíš Kristus byl třetího dne vzkříšen z mrtvých; zvláštní vztah měli s Kristem tři učedníci, na Golgotě stáli tři kříže; Pavel zdůrazňuje tři křesťanské ctnosti – víru, naději a lásku (Douglas et al. 1996). Jsou také tři základní prvky stvořeného světa – vzduch, voda a oheň (Tydlitátová 2008). Trojka je také symbolickým poukazem na jednotu rodiny: otec, matka, dítě (Lurker 1999). Zároveň je ekvivalentem mnohosti, může symbolizovat velký počet a znamená také naplnění (Cooper & Plzák 1999).

Číslovka čtyři je číslem lidstva a je spojována s celistvostí a dokonalostí (Fontana 2000). Týká se spíše věcí tohoto světa; podle antických autorů i církevních otců stojí v základě světa čtyři živly: oheň, země, voda, vzduch a čtyři vlastnosti: suché, mokré, teplé a studené; z Platónského učení pak známe čtyři kardinální ctnosti: umírněnost, rozumnost, statečnost a spravedlnost (Royt & Šedinová 1998). Podle Douglas et al. (1996) číslo čtyři představuje jeden z biblických symbolů úplnosti: Boží jméno má čtyři hebrejská písmena; ze zahrady Eden vytékají čtyři řeky; země má čtyři světové strany, odkud vanou čtyři větry; dějiny světa od doby babylónské říše tvoří čtyři království; v Novém zákoně jsou 4 evangelia. Proto je čtyřka také číslo světa a světových stran, dokonalosti a krásy (Kopeček 2020). Je číslem vesmírného řádu, čtyř ročních období, čtyř měsíčních fází a čtyř významných bodů v ročním oběhu slunce, bodu jarního a podzimního a dvou slunovratů; čtyřka se vyskytuje především tam, kde jde o celý svět nebo celý vesmír (Heller 2003). Toto číslo patří i k významným číslům v prorocké symbolice a apokalyptické literatuře. (Douglas et al. 1996).

Pětka je počet prstů ruky, která je ve starověkém myšlení nástrojem moci, proto se v některých souvislostech projevuje jako číslo moci: David má pět kamenů v mošně, když jde proti Goliášovi, Ježíš v božské moci sytí pěti chleby zástup a v Matoušově podobenství se mluví o pěti hrivnách. (Heller 2003). V Novém zákoně je hodně dalších příkladů, kdy je užito čísla 5: z 10 panen je 5 moudrých a 5 pošetilých, boháč měl 5 bratrů, žena u studny měla 5 manželů (Douglas et al., 1996). Pětka slouží také jako číslo mikrokosmu a ve Starém zákoně je číslem a symbolem Zákona, který má podobu pěti knih Mojžíšových (Heller 2003). Ve starověku se vyhranilo zobrazování pěti smyslů: zrak, sluch, čich, hmat a chuť; zrak symbolizoval orel, uzdravení slepého Ježíšem, ale i vyhnání z ráje (Royt & Šedinová 1998).

Šestka je těsně spojena s člověkem – Hospodin stvořil šestého dne muže a ženu (Douglas et al. 1996). Šestku znázorňuje i šesticípá hvězda čili hexagram, vytvořena ze dvou vzájemně se překrývajících rovnoramenných trojúhelníků, je především symbolem oblasti pozemské a oblasti nebeské, duchovního a tělesného světa, nebo věcí nebeských a věcí zemských. V Bibli se však vyskytuje šestka nejčastěji v časových údajích jako počet pracovních dnů v týdnu: šest dní tvoří Bůh svět a šest dní se má pracovat podle Desatera; někdy může být šestka také rozpůlenou či "přelomenou" dvanáctkou a taková "přelomená" čísla bývají neblahá, například "číslo šelmy – 666 (Heller 2003). Cooper & Plzák (1999) ztotožňuje šestku s rovnováhou, harmonií a označuje jí za dokonalé číslo, přičemž cituje Filóna, který nazývá šestku nejproduktivnějších ze všech čísel.

Sedmička je číslo velice významné. Matematicky je to nejvyšší prvočíslo prvé desítky a součet $3 + 4$, kdežto násobek 3×4 je významná dvanáctka. Augustin říká, že sedma znamená všeobecnost, celost, dokonalost (Heller 2003). Kopeček (2020) uvádí, že sedmička je číslo plnosti, což pravděpodobně vyplývá z dělení čísla 28 značící počet dnů, které určují úplnou fázi Měsíce, jehož cyklus byl základní jednotkou pro lunární kalendář Izraele. Lurker (1999) píše, že numinózní význam tohoto čísla jistě vychází z pozorování přírodních jevů a k tomuto závěru se přiklání i Royt & Šedinová (1998) a oba zdroje jako příklad udávají sedm planet, sedm barev spektra duhy, sedm tónů stupnice. Tydlitátová (2008) říká, že Bůh sedmičku miloval nade vše a uvádí například sedm dnů v týdnu, sedm bran v těle, představujících: 2 oči, 2 uši, 2 chřípí a ústa; sedm planet známých v antice: Saturn, Jupiter, Mars, Slunce, Venuše, Merkur a Měsíc. Sedm má v Písmu výsadní postavení mezi posvátnými čísly v souvislosti s dokončením a naplněním. Hospodin sedmého dne odpočíval a tento den oddělil jako svatý. Sedmý den se měl člověk vzdát práce, pro sedmý rok odpočinutí také pro milostivé léto, které následovalo po 7×7 letech. Svátek nekvašených chlebů a slavnosti stánků trvaly sedm dní, den smíření se slavil v 7. měsíci (Douglas et al. 1996). Sedmička je číslo dokonání Božího díla (Gn 2,1), číslo dokonalosti a vrací se velice často v různých příkazech bohoslužebných (sedmeré očišťování, sedmeré kropení krví, sedm stupňů Šalomounova chrámu) i v různých lhůtách od stvoření přes potopu, hubená a tučná léta v Egyptě a objevuje se i v souvislostech eschatologických: mesiášském věku bude svit slunce sedmkrát silnější. Zvláště zajímavá je souvislost sedmy s přísaháním, v hebrejštině obě slova souznějí, proto se někteří vykladači domnívali, že přísahat je doslova "zasedmičkovat se". Také v Novém zákoně vládne sedmička: z posedlé Ježíš vyhnal sedm zlých duchů (L 8,2), sedm proseb má modlitba Páně, je sedm diákonů, a zvláště poslední kniha bible, Zjevení sv. Jana je plná sedmiček. Křesťanská tradice pak zná sedm darů Ducha, sedm skutků milosrdenství, sedm svátostí, sedm ctností a sedm smrtelných hříchů. Celkem vzato shrnuje biblickou symboliku sedmičky nejlépe Gn 2,1-3: Požehnal Bůh dni sedmému a posvětil ho (Heller 2003).

Osmička je na rozdíl od důležité sedmičky číslo méně významné. V Bibli se vyskytuje převážně v časových údajích. Osmý den je první den po sobotě a tedy začátek dalšího týdne, často pak i začátek nového období, věku či nového, lepšího času, s tím souvisí zřejmě příkaz konat obřizku osmého dne po narození (Gn 17,12) i výrok Augustinův, který měl osmu za

symbolické číslo vzkříšení. Toto číslo bylo odedávna považováno za šťastné; osm lidí bylo zachováno při potopě (Gn 8,16; 1Pa 3,20). Osmicípá hvězda v římských katakombách představuje znak Mariin. Protože vzkříšení z moci a mrtvosti hříchu do nového života znázorňoval křest, mívaly staré křtitelnice formu osmiúhelníku (Heller 2003). Pro Řehoře Velikého symbolizovala osmička věčný život, jedná se o číslo příznačné pro zmrtvýchvstání, které zároveň označuje čas milosti – Nový zákon (Evangelista Matouš vyjmenovává osmero blahoslavenství), zatím co sedmička zastupuje Starý zákon (Royt & Šedinová 1998). Pro Cooper & Plzák (1999) je osmička v duchovní oblasti cílem zasvěcenosti, číslem znovuzískaného ráje, obrození, znovuzrození vzkříšení a blaženosti; proto křtitelnice bývala osmiúhelná.

Devět je také číslo dokonalosti, ale v poněkud jiném smyslu nežli sedmička, protože je vlastně umocněnou trojkou čili 3×3 . Je to tedy vlastně jakási zesílená trojka, povznesená na novou rovinu. (Heller 2003). Je číslem dokončení, splnění, dosažení, značí počátek i konec, jedná se o nebeské a andělské číslo a zároveň značí pozemský ráj (Cooper & Plzák 1999). V Bibli je devítka poměrně vzácná, většinou se vyskytuje ve výčtech "osmý, devátý, desátý" atd. Zvláštní význam má snad jen devátá hodina Kristovy smrti, je to doba hlavní oběti v chrámě (Heller 2003).

Desítka je tzv. kulaté číslo, představující uzavřený celek, což lze odvodit ze skutečnosti, že na lidských rukou je deset prstů (Lurker 1999). Lidské prsty byly nejstarší učební pomůckou, takže v nich má zřejmě svůj základ desítkový čili decimální systém. Desítka považována za číslo uzavřené řady a odtud za číslo dokončenosti, úplnosti a dokonalosti; používána je tam, kde má být Božím zákonem postižena celá oblast života, vyskytují se Desatera čili Dekalogy. Desítka jako číslo úplnosti naznačuje při deseti egyptských ranách, že jimi byl Egypt úplně přemožen (Heller 2003). V Novém zákoně je hodně příkladů, kdy je užito těchto čísel – 10 mincí, z 10 panen 5 moudrých a 5 pošetilých, Počet 10 také naznačuje také úplnost (Douglas et al. 1996). Kopeček (2020) představuje desítku jako číslo ukončení dějinných událostí.

Jedenáctka je všeobecně považována za číslo neúplnosti a hříchu (Royt & Šedinová 1998). Cooper & Plzák (1999) k hříchu přidává i provinění a nebezpečí, protože desítka je dokonalým číslem a zákonem a jedenáctka tak představuje překročení obojího. I Heller (2003) dospívá k podobnému závěru, když říká, že na rozdíl od desítky je jedenáctka číslem porušené harmonie, ať už se pojímá jako porušená desítka (10 plus 1), nebo porušená dvanáctka (12 minus 1).

Dvanáctka je vedle sedmičky nejdůležitější číslo naší kulturní tradice (Heller 2003). Dvanáctka je významným číslem v mnoha ohledech, v Bibli vyjadřuje dokonalý celek, který je patrný tam kde se tato číslice používá, například dvanáct synů Jákobových, dvanáct kmenů izraelských, dvanáct bylo tzv. Malých proroků, zvláštní kněžské roucho bylo ozdobeno dvanácti drahými kameny (Lurker 1999). Hebrejský rok je rozdělen na dvanáct měsíců a den na dvanáct hodin (Douglas et al. 1996). V Novém zákoně se znovu objevuje v počtu dvanácti apoštolů, které si Ježíš vybral, jako dvanáct sloupů křesťanství (Lurker 1999). Proto se číslo

dvanáct dává do souvislosti s Božím záměrem vyvolení (Douglas et al. 1996). Tydlitátová (2008) dodává, že máme také dvanáct znamení zvěrokruhu, dvanáct tělesných orgánů a dvanáct směrů nekonečného prostoru. Augustin říká: Počet dvanáct je nejsvětější. (Heller 2003). Dvanáct je číslo potomstva a vyvolení a stejnou úlohu mají také násobky dvanácti, jako např. čtyřicet starců kolem trůnu nebo 144 000 vyvolených ve Zjevení sv. Jana (Kopeček 2020).

Heller (2003) uvádí, že čtyřicítka je po sedmičce a dvanáctce nejdůležitější číslo starého Východu. Číslo čtyřicet symbolizuje zkoušku, iniciaci, smrt (Cooper & Plzák 1999). Se lhůtou čtyřiceti dnů jako času zkoušky pak souvisí lhůta čtyřiceti let jako času zralosti a úplnosti zkoušky podstoupené a období uzavřeného. Tak např. Izák i Ezau se oženili ve čtyřiceti letech, Kálef šel ve čtyřiceti letech poprvé jako zvěd do země. (Heller 2003). Douglas et al. (1996) upozorňuje, že čtyřicet se vyskytuje téměř v každém mocném Božím skutku, zejména pokud jde o záchranu a spasení – např. potopa, vykoupení z Egypta, Eliáš a doba proroků, Kristův příchod a vznik církve. Jedná se o čas lhůty k pokání pro Ninivské i čas, po který zvědové prohlíželi zaslíbenou zemi, čtyřicet dní provokoval Goliáš Izraelské, nežli jej David přemohl (Heller 2003). Je to číslo generací a označuje i časový úsek, který je důležitý pro přípravu na novou dobu: čtyřicet dní trvala potopa, čtyřicet dní byl Mojžíš na hoře Sinaji, čtyřicet let putoval Izrael pouští, David a Šalomoun vládli čtyřicet let, Eliáš putuje čtyřicet dní k hoře Choreb: V Novém zákoně se Ježíš postí čtyřicet dní a po čtyřiceti dnech vystupuje do nebe (Kopeček 2020). Číslo čtyřicet je významné i v dějinách a bohoslužbách křesťanské církve. Zřejmě na paměť Ježíšova čtyřicetidenního půstu se koná stejně dlouhý půst před Velikonocemi, který začíná na Popeleční středu a nazývá se latinsky Quidagesima = čtyřicátý (den). V římskokatolické církvi se také konávaly čtyřicetihodinové modlitby před svátostí oltářní. Augustin shrnuje symboliku čtyřicítky do slov „úplnost věků“. (Heller 2003).

3.4.3 Elementy

Elementy mohou označovat živly (například voda) a znamenají i něco jednoduchého, prvotního, z čeho se složitější věci skládají (Wikipedie, 2020).

Voda je symbolem obrození, obnovy, čistoty, posvěcení, křtu; vodní vřídlo je obrazem Krista jako pramene života, pramen ztělesňuje také Pannu Marii, která je vodami jako lůnem stvoření; rosa znamená požehnání (Cooper & Plzák 1999). Voda hraje významnou roli v životě člověka i celé planety Země. Douglas et al. (1996) cituje tři významy vody: Její nedostatek je velmi závažný, naopak déšť je znamením Boží přízně a dobroty, proto voda často symbolizuje i Boží požehnání a duchovní občerstvení a touha po ní naznačuje duchovní nouzi. V Novém zákoně voda souvisí s věčným životem jako nejvyšším požehnáním, které Bůh dává a dominuje zde i myšlenka očištění při křtu na odpuštění hříchů. Myšlenka očištění přechází v představu občerstvení – v systému obřadů hrálo důležitou roli omývání – kněží byli omýváni při svém zasvěcení, zvláštní omývání musel podstoupit velekněz v den smíření a kněz při obřadu přípravy „očistné vody“. Potřebu očištění člověka před tím, než přistoupí k Bohu, neustále připomínala nádoba k omývání před stanem setkávání. Toto spojení vody

s očištění zastupuje druhý smysl vody a třetím aspektem, který voda představuje je prvek nebezpečí a smrti – příběh o potopě, utonutí Egypťanů v Rudém moři, všeobecný strach z moře a hlubokých vod, vyjádřený v žalmech, ukazují na to, že voda mohla být v Hospodinových rukou nástrojem soudu. Léon-Dufour et al. (2003) doplňuje ještě jeden aspekt, když cituje svatého Pavla. Symbol vody se v křesťanství nejplněji uplatní v obřadu křtu. Zpočátku byla voda při křtu používání pro svou očištnou sílu; Jan Křtitel křtil ve vodách Jordánu na odpuštění hříchu (Mt 3,11n), kde byl kdysi očištěn od malomocenství Námán (2 Kr 5,10-14). Křest však neočišťuje tělo, nýbrž duši a svědomí. Svatý Pavel k tomuto symbolu připojuje ještě symbol Kristovy smrti a jeho vzkříšení, ponořováním a vynořováním z křestní vody (Ř 6,3-11) a v křestní vodě vidí obraz moře, místa pobytu zlovolných sil, přemožených Kristem (Léon-Dufour et al. 2003).

Pramen je symbolem životodárné vody, všechny prameny spásy pocházejí od Hospodina a víra se stává pramenem života. Pramen bývá též symbolem Marie (Lurker 1999).

Kámen symbolizuje stálost, trvalost, spolehlivost, nesmrtelnost, věčnost, soudržnost, nezničitelnost Je jistým základem – Petr jako základ církve. (Cooper & Plzák 1999). Kámen se může stát symbolem božské moci, i přestože ve Starý zákon se na mnoha místech obrací proti uctívání kamenů (Lurker 1999). Kámen se v Bibli vyskytuje v řadě významů včetně kamene jako stavebního materiálu. V Písmu se kámen uplatňuje nejen doslovně, ale i obrazně. Za pozornost v Novém zákoně stojí, že představa „kamene“ slouží k popisu Ježíšovy osoby, například Matouš (Mk 12,1-11) říká: „Kámen, který zavrhl stavitelé, stal se kamenem úhelným“ a tím získáváme důležitý klíč k Ježíšově sebepochopení (Douglas et al. 1996). Termín úhelný kámen v septuagintě (Ž 118,22) znamená klenák, kámen zaklenutí, tj. pečlivě vybraný a dokonale opracovaný kámen, který činí stavbu úplnou. Jde o kámen, který je součástí základů stavby a nese její váhu (Douglas et al. 1996).

3.4.4 Objekty, architektonické prvky

Fontána, pramen jsou uprostřed nádvoří, klášterů, zahrad obehnaných zdí, představují kosmický střed, stejně jako pramen vyvěrající z ráje, a jsou rovněž zdrojem živoucích vod, mládí a nesmrtelnosti. Ve Starém zákoně je Bůh pramenem živoucích vod, V křesťanství znázorňuje spásu a očistu živoucími vodami, pramen života propůjčuje nesmrtelnost a je také Duchem svatým, zapečetěný pramen představuje Pannu Marii (Cooper & Plzák 1999).

Nika v sakrálních stavbách symbolizuje jeskyni světa, která obsahuje svatost, Boží přítomnost (Cooper & Plzák 1999).

Sloup může být nosným prvkem velkého stavebního celku nebo se může tyčit osamoceně, jsou symbolem síly a stálosti, dvanáct sloupů symbolizovalo dvanáct apoštolů (Lurker 1999). Mučednické kůly jsou nástroji utrpení (Cooper & Plzák 1999).

Studna s čerstvou vodou představuje v židovské symbolice Tóru; v křesťanství je symbolem spásy a očištění (Cooper & Plzák 1999). Všeobecně pak jsou studny a prameny s tekoucí vodou obrazy tělesného a duchovního posílení a očištění. A právě toto místo občerstvení se stalo výmluvným poukazem na ráj (Lurker 1999).

3.4.5 Rostliny

V Bibli se často mluví o stromech a dřevu, i když Palestinu nikdy nepokrývaly husté lesy (Douglas et al. 1996). V horkém podnebí polopouštních oblastí Předního východu, kde je stromů málo a všude pálí nebezpečné slunce, strom měl a má výjimečnou hodnotu pro svou schopnost poskytnout stín. Stín stromu je alegorií lidské ochrany a péče, například královské vlády. Stromy také přinášejí lidem obživu. Prorok Jeremiáš na příkladu ovocných stromů ukazuje Hospodinovu štědrost (Jr 1,7). Svatá země je charakterizována jako dárkyně vybraných sedmi plodin (Dt 8,8), které jsou pokládány za znak zaslíbení a podléhají zvláštním náboženským předpisům. Jedná se o pšenici, ječmen, víno, fíky, granátová jablka, olivy a med z datlí či fiků. Z těchto plodin museli izraelští rolníci odvádět prvotiny, jako každoroční oběť do jeruzalémského Chrámu (Tydlitátová 2008).

Mezi další druhy stromů, které se v této části světa nacházely, patřily: duby (opadavé i stále zelené), borovice, cedr, akácie, cypřiše, eben, jabloň, jedle, mandloň, marhaník, moruše, palma, platan, řečík terebint, santal, tamaryšek, topol, týk a vrba. Dřevo se používalo ke stavbě domů, lodí, výrobě hudebních nástrojů, zemědělského nářadí, předmětů do domácnosti, apod. (Douglas et al. 1996). Na dvojí druh dřeva poukazuje Ježíš, který sám sebe označuje za zelené dřevo, druhým druhem je dřevo suché, jímž jsou hříšní lidé: Syn Boží, který je stromem života, byl přibit na suché dřevo kříže. Patristická symbolika srovnává dřevo archy s dřevem kříže, které oboje slouží k záchraně (Lurker 1999).

Tydlitátová (2008) však poukazuje na jeden zásadní problém, na který se naráží při přesném zařazení rostlin a tedy i stromů uvedených v Bibli do botanického systému. Jde o otázku nakolik a zda vůbec lze jakékoliv archaické názvosloví sladit s moderní nomenklaturou a taxonomií. Některé rostliny v Bibli asi již nebudeme schopni nikdy ztotožnit s druhy námi známými, neboť archaický člověk neměl potřebu svůj známý svět důsledně kategorizovat a přesně určovat o jakou rostlinou se jedná (Tydlitátová 2008).

Strom je organismus, jehož tělo připomíná tělo člověka, což nezůstalo bez povšimnutí archaických kultur. Strom podobně jako člověka nabízí spojnici mezi sférami země a nebe, mezi člověka a stromem bývá zvláštní vztah, stromy bývají sázeny při narození dítěte a spolu s ním vyrůstají, jejich skon bývá předzvěstí zlých událostí a emotivně požíván jako ztráta blízkého člověka (Tydlitátová 2008). Obrazem člověka je strom i proto, že strom nese ovoce dobré i zlé zároveň, je symbolem vzkříšení ve smyslu obnovy Kristovou smrtí na kříži; Kristus je symbolický kmen, sjednocující strom života (Cooper & Plzák 1999). Tydlitátová (2008) upozorňuje na Kosmický strom, žebřík mezi nebesy a zemí, zobrazený ve formě menory, který doprovázel putující izraelský národ, stanul v jeruzalémském Chrámě a to až

do jeho pádu v 70 roce n. l. Pacáková-Hošťálková (2016) připomíná v souvislosti s rušeným židovským hřbitovem v Josefově starobylý zvyk uctívání stromů coby kultovního objektu.

Větve z různých druhů stromů, zejména vavřínu, olivovníku, datlové palmy, byly nošeny v procesích nebo jimi byly vítány významné osobnosti. Květy a větve kladli lidé na cestu při triumfu vítěze. Motiv olistěných prutů a větví, je jeden z nejčastějších a nejoblíbenějších předovýchodních zdobných motivů na profánních i posvátných předmětech (Tydlitátová 2008).

V následujícím výčtu se bude práce věnovat jednotlivým stromům, keřům či rostlinám se zaměřením na biblickou a křesťanskou symboliku. V různých kulturách a náboženstvích mohly tyto rostliny různou symboliku, které se tato práce, i přes nespornou zajímavost, z pochopitelných důvodů nevěnuje.

Broskev byla v křesťanství ovocem spásy, s připojeným lístkem symbolizovala ctnost srdce a jazyka a mlčenlivost (Cooper & Plzák 1999) a zároveň představovala Nejsvětější Trojici, neboť její plod se skládá ze tří vrstev: slupky, dužiny a pecky (Royt 2006).

Břečťan jako všechny stále zelené rostliny symbolizuje věčný život, smrt a nesmrtelnost, věrnost (Cooper & Plzák 1999).

Brčál byla pro svoje modré květy podobné hvězdám označována jako květina Panny Marie (Standing 2003).

Cedr je vysoký rovný, příjemně vonící strom, který se těšil velké vážnosti a jehož dřevo nepodléhá škůdcům; ve starověku dokonce panovala domněnka, že vůbec netrouchniví (Lurker 1999). V křesťanství tento strom symbolizuje majestátnost, vznešenost, krásu (Cooper & Plzák 1999). Pro svoji krásu, mohutnost, stálou zelenost a dlouhověkost je velmi často zmiňován v různých souvislostech ve Starém zákoně; byl symbolem moci, ale i pýchy, jak se o tom zmiňuje podobenství o padlém cedru; v Písni písní je pro krásu a ztepilost k cedru přirovnáván milý; cedrové dřevo se používalo v rituálu očišťování (Royt & Šedinová 1998) Rozložitě cedrové háje byly pro Izajáše obrazem Božího království a k libanonskému cedru bývá přirovnáván také spravedlivý člověk (Lurker 1999). Lurker (1999) také upozorňuje, že cedr jako každý pravý symbol, je symbolem dvojnásobným: může být i obrazem zlého, duchovně nízkého: Hospodin mluví o faraonovi jako o „cedru Na Libanonu krásně rozvětveném a vysokého vzrůstu“, který byl pro svoji pýchu a povznešenost vydán do rukou samovládce mezi národy (Lurker 1999). Nový zákon se o cedru nezmiňuje, přesto se tento strom stal symbolem Krista a Boha Otce, zejména ve spojitosti s představou moci dřeva kříže (Royt & Šedinová 1998). Podle Cyrila Alexandrijského je cedrové dřevo, které nepodléhá zkáze předobrazem těla Kristova (Lurker 1999).

Cesmína se někdy zmiňuje jako strom užitý pro kříž, na němž byl ukřižován Ježíš, jeho ostnitě listy znamenají trnovou korunu a umučení Páně a její červené bobule krev Kristovu (Cooper & Plzák 1999).

Cypřiš je útlý, k nebi se vypínající strom, symbolizující vznešenost moudrosti, který je ve Starém zákoně opakovaně spjat s Libanonem; tyto stromy byly ozdobou Božího svatostánku a vedle cedrů a platanů i v Boží zahradě; cypřiš mohl být i strom, z něhož byla zbudována Noemova archa, což by odpovídalo i symbolickému významu tohoto stromu jako nositele života (Lurker 1999). Cypřiš představuje vytrvalost v ctnosti, spravedlivého člověka, ale také zármutek a smrt, dále symbolizuje statečnost v utrpení, proto se jedná o symbol celého křesťanstva (Cooper & Plzák 1999). Cypřišové dřevo sloužilo k výzdobě chrámového interiéru, proto se cypřiš stal také symbolem Mariiným, jejíž tělo, podobně jako chrám, skrývalo Nejsvětějšího (Lurker 1999).

Dub byl, možná i pro svoji statnost a dlouhověkost, stromem, pod kterým lidé rádi sedávali či pohřbívali své mrtvé a osamocené duby sloužily jako orientační body. Dřevo se používalo ke stavbě domů, lodí, výrobě hudebních nástrojů, zemědělského nářadí, předmětů do domácnosti, apod. (Douglas et al. 1996). Podle proroka Izajáše (Iz 6,13) symbolizoval dub nepřátele Hospodinovy, kteří i přes svoji sílu podlehnou božímu hněvu; v souvislosti s Kristovými pašijemi je dub symbolem utrpení (Royt & Šedinová 1998). Jedná se o symbol Krista jako síly v protivenství, vytrvalosti ve víře a ctnosti. Dub je jedním ze tří stromů, z nichž mělo být podle různých tradic dřevo kříže (Cooper & Plzák 1999).

Fialka s růží je dle Pliniuse odedávna nejznámější květinou (Royt & Šedinová 1998). Znamená pokoru, zejména pokoru vtěleného Syna Božího, bílá fialka je atributem Panny Marie (Cooper & Plzák 1999). V mariánských obrazech se obvykle vyskytuje spolu s jahodou, konvalinkou a petrklíčem (Royt & Šedinová 1998) a symbolizuje Mariinu skromnost, sladká vůně a srdcovité listy pak odkazují na stálost Panny Marie a její nevinnost (Standing 2003).

Fíkovník byl v oblasti východního Středomoří ve starověku hlavní potravinou, proto platil za symbol plodnosti (Lurker 1999). Ve Starém zákoně tento strom symbolizuje mír, rozkvet, blahobyť a hojnost; někdy byl fíkovník ztotožňován se Stromem poznání dobra a zla a jeho plody přebírají roli jablka v rajské zahradě Eden (Cooper & Plzák 1999). V Novém zákoně je fíkovníku použito hned v několika podobenstvích (například o neplodném fíkovníku (L 13,6-9) nebo v podobenství o konci světa (Mt 24,32n); patristika obrací svou pozornost zvláště k listům fíkovníku, které vykládá jako symbol hříchu, protože se jimi Adam a Eva zakryli, poté co ochutnali zakázané ovoce; ovoce fíkovníku naopak sv. Jeroným a jiní církevní Otcové jako symbol Ducha svatého (Lurker 1999).

Hrách náleží k rostlinám Marie i Krista, je symbolem ctnosti a dobrých skutků (Royt & Šedinová 1998) a zároveň cesty vzhůru k Bohu (Royt 2006).

Hvozdík byl dalším symbolem Panny Marie, říkalo se mu slzičky Panny Marie (Standing 2003).

Hyacint patřil ve středověku mezi rostlinstvo Mariino (Royt & Šedinová 1998).

Jabloň je ambivalentní jako zlo; jde o ovoce pokušení a hříchu, ale v souvislosti se zobrazením Krista a Panny Marie znamená nového Adama a spásu (Cooper & Plzák 1999). Jablko tedy patří mezi běžné mariánské atributy a poukazuje na Pannu Marii jako druhou Evu (Royt & Šedinová 1998).

Jahoda značila spravedlivého člověka, plod dobrého díla, ovoce ducha, znamená pokoru opravdové spravedlnosti (Cooper & Plzák 1999). Kromě pokory je i symbolem Nejsvětější Trojice (Royt 2006). Divoké jahody jsou označené jako ovoce Panny Marie a požehnaných duší v nebi (Standing 2003).

Jasmín symbolizoval vznešenost Panny Marie a Boží lásku (Royt 2006).

Jilm symbolizuje důstojnost; jeho statný vzrůst a doširoka se rozprostírající větvoří představují pro věřící sílu a moc Písma svatého (Cooper & Plzák 1999).

Jetel se pro své trojčetné listy stal ve středověku symbolem Nejsvětější Trojice (Royt & Šedinová 1998).

Karafiát má velmi bohatou symboliku, nejčastěji je symbolem panenství, ale svým členitým květem prý připomíná i hřeby Kristovy, proto může být poukazem na jeho utrpení (Royt & Šedinová 1998).

Kaštanovník jedný představuje ctnost, cudnost, která je obklopená trny, ale nedotčená jimi; znázorňuje vítězství nad pokušením (Cooper & Plzák 1999). Jeho symbolika je tedy dána vlastnostmi jeho plodu, které se skládá ze slupky s trny, chránící vlastní jádro; slupka symbolizovala pokušení a plod člověka uchráněného pokušením (Royt & Šedinová 1998).

Kontryhel je přirovnáván k plášti Panny Marie (Standing 2003).

Konvalinka je symbolem Mariiny pokory a znamení spásy (Royt & Šedinová 1998) i poukazem na Kristovu inkarnaci (Royt 2006). Tato květina značí slzy Panny Marie a říkalo se o ní, že vyrostla na místě, kde Panna Marie plakala (Standing 2003).

Kosatec je vedle růže a lilie jedna z nejčastějších mariánských květin; špičaté listy symbolizují bolest; kosatec také poukazuje na vtělení Krista (Royt & Šedinová 1998), je symbolem neposkvrněného početí Panny Marie a utrpení Krista (Royt 2006).

Lilie byla pro starověké národy kvůli své bílé barvě symbolem čistoty a božského světla; v Písmu je tato květina symbolem vyvolenosti (Lurker 1999). Tato květina je jako symbol čistoty a cudnosti atributem mnoha světců (Royt & Šedinová 1998). Lilie je také atributem Panny Marie (Cooper & Plzák 1999), neboť je především květinou mariánskou (Royt & Šedinová 1998).

Maceška je symbolem pro slavnost Nejsvětější Trojice (Cooper & Plzák 1999).

Mák představuje spánek, nevědomost, lhostejnost, krvavě červený květ máku je obrazem Kristova utrpení (Cooper & Plzák 1999) a smrti (Royt 2006).

Myrta roste buď jako keř nebo jako nízký strom (Lurker 1999). Myrta znázorňuje pohany obrácené na křesťanství (Cooper & Plzák 1999) a je předobrazem nového věku (Royt & Šedinová 1998). V křesťanském pojetí je myrta také symbolem panenství (Lurker 1999).

Náprstník zpodobňuje rukavice Panny Marie (Standing 2003).

Narcis může označovat Boží lásku (Cooper & Plzák 1999).

Olivovník je jednou z nejstarších kulturních rostlin na zemi, ve srovnání s jinými stromy však působí skromně a pokorně (Lurker 1999). Olivovník patřil společně s cedry, akáciemi, myrtou, cypřiši, platany a zimozrázem k Hospodinovu sadu (Royt & Šedinová 1998). Je stromem světla pro všechny národy, neboť olivový olej měl kromě určení v medicíně, kosmetice profánní i posvátné a výživě, ještě jedno poslání, sloužil totiž jako zdroj světla. Olejové lampičky se užívaly k osvětlení příbytků a jejich světlo bylo i podstatnou součástí bohoslužby (Tydlitátová 2008). Oliva je symbolem usmiřujícího působení církve, víry spravedlivých a míru; holubice se snítkou olivy znázorňuje duše věřících, kteří stanuli v pokoji (Cooper & Plzák 1999). Je obrazem spravedlivého člověka (Royt & Šedinová 1998).

Orlíček je symbol Ducha svatého, Kristova utrpení a bolesti Panny Marie (Royt 2006).

Osika je symbolem strachu, nejistoty a bédování (Cooper & Plzák 1999). Podle lidové tradice byl ze dřeva osiky vyroben kříž, na kterém zemřel Ježíš Kristus a od té doby se neustále třese, jiná legenda vypráví, že na osice se oběsil Jidáš a její chvění je důsledkem jeho zrady (Royt & Šedinová 1998).

Ostružník je symbolem Mariina panenství jako keř nespalitelný (Royt & Šedinová 1998).

Obilniny jako jedny z nejstarších kulturních plodin lidstva patří k základní obživě (Royt & Šedinová 1998). Obilí a jeho klasy jsou symbolem eucharistického chleba, štědrosti, spravedlivých a bohobojných (Cooper & Plzák 1999). V pšeničném zrně spatřoval středověk symbol Krista, který sestoupil do podsvětí a zase vstal z mrtvých (Lurker 1999).

Palma představuje nesmrtelnost, boží požehnání, mučedníkův trumf nad smrtí, ráj; palmové ratolesti znamenají slávu, triumf (Cooper & Plzák 1999), neboť jimi byl vítán Kristus jako „triumfátor“ při vjezdu do Jeruzaléma (Royt & Šedinová 1998). Kristus je často připodobňován k palmě a sama palma se stala atributem mučedníků a znamená jejich

duchovní vítězství (Royt & Šedinová 1998). Palma je tedy také symbolem vzkříšení a vítězství nad smrtí a hříchem (Cooper & Plzák 1999). Palma bývá metaforou velkého a vznešeného a pro církevní Otce byla palma symbolem Marie (Lurker 1999). Lurker (1999) dále upozorňuje, že v lidové zbožnosti se věřilo, že posvěcené palmové ratolesti (obvykle větévky kočiček anebo jehněd) ochrání před neštěstím a palma mezi dvěma jinými stromy je symbolem Kristova kříže.

Petrklíč představoval klíče Panny Marie (Standing 2003).

Platan je strom dosahující úctyhodných rozměrů a byl obdivován již od antiky (Royt & Šedinová 1998). Je symbolem všeobjímající Kristovy lásky a morální svrchovanosti (Cooper & Plzák 1999).

Plicník představoval slzy Panny Marie. Bílé skvrny na listech připomínaly Mariiny slzy a měnící se barva květiny z růžové na modrou znázorňovala modré oči zarudlé pláčem (Standing 2003).

Pomerančovník symbolizuje čistotu, cudnost, panenskost; je-li zobrazen v ráji, jde o ovoce prvotního hříchu (Cooper & Plzák 1999). Jeho plody a bílé květy jsou považovány za obecně mariánský symbol (Royt & Šedinová 1998).

Pomněnka znázorňuje oči Panny Marie (Standing 2003).

Rákosí symbolizuje Kristovo umučení a smrt na kříži; ponížení, ale i věřící žijící z vod milosti (Cooper & Plzák 1999).

Růže je svou krásou, dokonalostí a vůní květinou ráje. Bílá znamená nevinnost, čistotu, cudnost a Pannu Marii, červená růže symbolizuje dobročinnost a mučednictví a podle tradice vyráží z Kristovy krve na Golgotě; zlatá růže je emblémem papeže a znamená zvláštní papežské pozhánání; růže jsou atributem Panny Marie a mnoha světců (Cooper & Plzák 1999). Růže je také symbolem utrpení (Royt 2006).

Rozmarýn je květinou Panny Marie, říkalo se, že jeho světle modré květy si vybraly svou barvu od jejího závoje (Standing 2003).

Sasanka značí zármutek, utrpení Kristovo, její trojlístek pak Boží Trojici (Cooper & Plzák 1999).

Sedmikráska chudobka je již od 15. století jeden z nejstarších symbolů Mariiny pokory (Royt & Šedinová 1998).

Sněžěnka znázorňuje čistotu, pokoru, naději a je atributem Panny Marie (Cooper & Plzák 1999). Jinak se jí také říkalo zvonky Panny Marie (Standing 2003).

Tis pro tmavou barvu svého jedovatého jehličí byl vysazován na místech spjatých se smrtí (Royt & Šedinová 1998). Je symbolem nesmrtelnosti (Cooper & Plzák 1999).

Topol je spjat s posledními věcmi člověka (Royt & Šedinová 1998).

Třešeň představuje ovoce ráje a je ztělesněním blahoslavených, značí i líbeznost (Cooper & Plzák 1999) a je obvykle znamením dobrých skutků (Royt & Šedinová 1998).

Tykev znamená vzkříšení, putování, spásu (Cooper & Plzák 1999).

Vavřík představuje mučednickou korunu (Cooper & Plzák 1999). Je to keř spojený s očistou tělesnou i duchovní (Royt & Šedinová 1998).

Vinná réva patří mezi nejstarší kulturní rostliny a sloužila nejen jako hospodářsky využitelná plodina, ale měla své místo i v náboženských obřadech – již od raně křesťanských dob měly její plody eucharistický význam (Royt & Šedinová 1998). Vinice a pěstování vinné révy jakou biblické obrazy vyvolaného lidu; vinice je zárukou Boží lásky, spojující nebe a zemi a vinné hrozny jsou znamením bohatství zaslíbené země a naplněním Božího zaslíbení (Lurker 1999). Janovo evangelium označuje Krista jako pravý vinný kmen a učedníky jeho ratolesti; vinice tedy ztělesňuje církev a věřící (Cooper & Plzák 1999). Pro obecnou známost byla vinné réva často využívána v podobenstvích v Novém zákoně a ve Starém zákoně je vinný keř přirovnáván k Izraeli a jeho ratolesti k izraelským kmenům a Mesiáš byl symbolizován vinnou révou. Tento keř a jeho plody jsou velmi často spojovány i s Pannou Marií (Royt & Šedinová 1998).

Vrba spřízněná s vodou se zazelená dříve než ostatní listnaté stromy, proto je odpradáva obrazem rašícího života a ve Starém zákoně s ní byl symbolicky spjat úspěch a rozmach celého národa. (Lurker 1999) Vrba je symbolem Boží síly, které vtělením sestoupila na zem (Royt & Šedinová 1998). Na druhou stranu je vrba i stromem tajemným, který je blízko obyvatelům podsvětí, je to strom nejen cudný, ale také neplodný (Lurker 1999).

Yzop roste v Palestině jako plevel na zdech a skalnatých místech; je to rostlina motýlokvětá (bobovitá) z čeledi hluchavkovitých. Ve starověku ji byla přisuzována léčivá moc a používala se při očištném rituálu společně s krví obětního zvířete (Lv 14,6 n; 14,49 nn) (Lurker 1999). Yzop znamená kajícnost, pokoru a jeho očišťující vlastnosti symbolizují znovuzískanou nevinnost a tedy křest (Cooper & Plzák 1999).

Květy, listy a větve stromů jsou zdobným prvkem ve všech známých kulturách. Popis Šalamounova chrámu uvádí hned několik stromových prvků, motivy květin, palem a cherubů. To napovídá, že Šalamounův chrám měl být zpřítomněním rajské zahrady. Zajímavý je motiv granátových jablek, v jejichž podobě byly hlavice bronzových sloupů tohoto chrámu. Granátovému jablku byla v zemědělských kulturách přičítána významná symbolika – množství semen vyjadřuje plodnost, rudá barva je barvou života, stále obnovy

a nezničitelnosti a rovněž obrazem zmrtvýchvstání. Podobnou symboliku má i vinná réva, které je oblíbeným symbolem Izraele. Úponky vinné révy jsou spolu s plody častým motivem jaké na liturgických nádobách (Tydlitátová 2008).

Potřeba je i zmínit všeobecně oblíbené užívání věnců. Síla z rostlin měla věnce přecházet do jeho nositele a ochraňovat jej. Věnce z přírodních větvíček byly postupem času nahrazovány stříbrnými či zlatými diadémy. Stylizací takových kovových ratolestí vznikla postupně koruna, která stejně jako u věnce byla kromě magické ochrany také symbolem důstojnosti a slávy (Tydlitátová 2008).

3.4.6 Ostatní

Barvy

Barvy symbolizují to, co je odlišné, zřejmé, výrazné, symbolizují různost, pozitivnost světla; jsou barvy, které světlo odrážejí, ale i pohlcují a Bůh jako světlo je zdrojem barvy (Cooper & Plzák 1999).

Bílá barva symbolizuje nerozlišitelnost, transcendentní dokonalost, jednoduchost, prostoru a světlo (Cooper & Plzák 1999). Bílá barva se často spojuje se vším, co je svaté a božské, objevuje se také jako symbol etické čistoty a dokonalosti. Bílá byla rovněž barvou radosti a svátečnosti; v křesťanství získala základní, posvátný charakter a představuje dokonalou čistotu a nevadnoucí slávu. Bílá barva je rovněž také barvou křestní (Lurker 1999).

Červená je výrazem nezvládnutých vášní a pudů, jako jsou nenávisť, ukrutnost a smilstvo; červeň hříchu však smyje pouze červeň pokání; rudý je štít bohatýrů, kteří se bijí za Hospodina a vymycují zlo; červeň v jejím negativním významu je barvou něčeho pekelného ďábelského, naproti tomu však červená symbolizuje také bezmeznou Boží lásku; v liturgice je červená barvou Ducha svatého, pašijí a mučedníků (Lurker 1999).

Fialová představuje kněžskou moc a autoritu, je barvou pravdy (Cooper & Plzák 1999).

Hnědá symbolizuje duchovní smrt; zřeknutí se světa (v tomto významu je barvou oděvu řeholních společenství); značí odříkání, kajícnost a ponížení (Cooper & Plzák 1999).

Modrá představuje nebesa, nebeskou pravdu, věčnost, víru věrnost.; je barvou Panny Marie jako královny nebes (Cooper & Plzák 1999).

Purpurová symbolizuje královskou a kněžskou moc; představuje Boha Otce, pravdu, pokoru a kajícnost; je to barva kardinálských rouch (Cooper & Plzák 1999).

Šedá odkazuje na smrt těla a nesmrtelnost duše, proto je barvou oděvů některých řeholních společenství (Cooper & Plzák 1999).

Zelená se v křesťanství odlišuje podle odstínu. Svěží zelená znamená nesmrtelnost, naději, růst Ducha svatého v člověku; život triumf nad smrtí a vítězství jara nad zimou; symbolizuje také iniciaci; dobrá díla ve středověku se stala barvou Trojice. Bledá zelená naopak značí ďábla, zlo a smrt (Cooper & Plzák 1999).

Žlutá stejně jako zlatá znamená posvátnost, božství, zjevenou pravdu; matně žlutá naopak symbolizuje zradu, podvod, bludaře a Jidáše Iškariotského (Cooper & Plzák 1999).

Tvary

Trojúhelník či tři navzájem propletené trojúhelníky jsou symbolem Nejsvětější Trojice (Cooper & Plzák 1999).

Čtverec je dokonalou podobou ohrazeného místa, např. zahrad, klášterů, dvorů apod., symbolizujících trvalost a stabilitu; v sakrální architektuře znamená také nadmyslové vědění, archeotyp spočívající v základě všech výtvorů. U sakrálních staveb je čtverec v kruhu nebo kruh ve čtverci transformací nebe do země a obráceně (Cooper & Plzák 1999). Do čtverce byl postaven nebeský Jeruzalém (Royt & Šedinová 1998).

Osmiúhelník symbolizuje regeneraci a znovuzrození, proto má křtitelnice často oktogonální tvar (Cooper & Plzák 1999).

Kruh je univerzální symbol představující univerzální církvev (Cooper & Plzák 1999). Je to nejjednodušší znak toho, co je uzavřeno do sebe, co nemá hranice a je věčné. Je symbolem pro stvoření světa a pro jeho Stvořitele a ráj má kruhovou podobu (Lurker 1999). Kruh je také znakem koncentrace duchovních smyšlenek a pocitů (Adkinson 2012). Průnik tří kruhů nebo tři vepsané kruhy znázorňují Nejsvětější Trojici (Royt 2006). Dva soustředné kruhy ztělesňují lásku a vědění a ztělesňují Krista vzhledem k jeho dvojí přirozenosti; kruh obklopující kříž pak symbolizuje ráj a jeho čtyři řeky, vytékající ze středu (Cooper & Plzák 1999).

Kříž se stal nejmocnějším symbolem křesťanské slávy (Adkinson 2012). Podle legendy byl symbolicky zhotoven ze dřeva stromu poznání, takže spása byla uskutečněna a život přinesen na stromě, jehož prostřednictvím došlo k prvotnímu hříchu a k příchodu smrti, a tak bylo přemoženo to, co kdysi zvítězilo (Cooper & Plzák 1999). Kříž je charakterizovaný číslem čtyři a jeho čtyři rozměry naznačují univerzalitu spásy; při kladení základního kamene kostela se staví dřevěný kříž na místě budoucího oltáře a křížový půdorys četných kostelů je od počátku 14. století vykládán jako vyobrazení Ukřižovaného Ježíše, který svými rozpráženými rukama objímá svět (Lurker 1999).

Dalšími symboly Kristova umučení jsou: žebřík, houba, suknice bezešvu, kostky, kohout, kopí, meč, kleště, kladivo, hřeby, sloup a dűtky, trnová koruna, rákos, nachový plášť, umyvadlo a džbán, třicet stříbrných, provaz, kalich, červená růže a krvavě červený mák (Cooper & Plzák 1999).

4 Zhodnocení podkladů

Nejdůležitějším podkladem je z pohledu rajských zahrad jednoznačně biblický text. Exegeze neboli zkoumání významu určité části biblického textu, je však poměrně obtížná. Na určitá úskalí se při rozboru biblického textu naráží, pokud je pracováno s jeho předkladem. Podle Ausloos (2017) je třeba brát v potaz překážky, kterým překladatelé biblického textu čelí. Musí se potýkat s původním významem a hledat řešení otázek, které si proces překlada klade, konkrétně s ohledem na vztahy mezi zdrojovým a cílovým jazykem; dalším problémem jsou zvláštnosti hebrejského jazyka, který je zcela odlišný od indoevropských jazyků. S rozdíly na grafické (písemná hebrejščina neměla samohlásky) a morfologické úrovni, se potýkají nejen moderní překladatelé Bible, ale těmto problémům čelili i ve 3. století př. n. l. překladatelé Septuaginty. V potaz je třeba brát také skutečnost, že obsah zdrojového textu nemusí být vždy tak jasný, jak by si překladatel přál, a i když jasně rozumí tomuto textu, nemusí být jeho přenos do cílového jazyka vždy snadný.

V případě rešerše je obecně potřeba klást důraz na pečlivý výběr zdrojů, které by měly mít odborné zakotvení a být dílem biblistů.

Dalšími důležitými podklady jsou příslušná legislativa a metodické materiály vydané Národním památkovým ústavem, které se podrobně věnují daným oblastem a jsou k dispozici pro zájemce o tuto problematiku. Práce se také zaměří na přípravu obnovy, která je stěžejní pro dobře zpracovaný projekt a může mít zásadní vliv na úspěšný výsledek obnovy. Pro účely této práce je někde z těchto metodik čerpáno a vybrány z nich to stěžejní a důležité informace. Je to dáno celkovou šíří této problematiky a požadavkem komplexního pohledu a přístupu k věci. Nelze například přistoupit k obnově bez stavebně historického či archeologického průzkumu, tedy bez znalosti stavu věci. V tomto bodě je dobré, aby vlastník měl k dispozici, alespoň základní informace, které mu pomohou se v dané problematice zorientovat. Je dobré zmínit ještě jednu věc. Metodiky Národního památkového ústavu se snaží docílit dokonalý stav, tak jak by to mělo být, který však nejde docílit vždy. Tím samozřejmě není řečeno, že se metodiky nemusí respektovat a vlastník by měl na uvedené doporučení a požadavky rezignovat. Naopak na tyto materiály by měl být brán vždy zřetel a obecně by měla být snaha při obnově kulturních památek postupovat v souladu s danou metodikou.

4.1 Zhodnocení biblických podkladů

Při zaměření na vybrané názory jednotlivých biblistů a badatelů je vidět, že nejen lokalizace samotné zahrady je problematičtější. Shoda nepanuje ani v tom, zda tato zahrada skutečně existovala. Například Tydlitátová (2008) nepovažuje otázku lokalizace za tak podstatnou, jako skutečnost, že Eden je krajinou tohoto světa. Oproti tomuto Prudký (2018) vyjadřuje názor, že vyprávění o zahradě Eden nenabízí popis vnější skutečnosti či ideální obraz reálných zahrad. Nelze pominout fakt, že se jedná především o otázku víry.

Bylo by určitě přínosné objevit místo zahrady Eden, odkud byli první lidé vyhnáni. I když se autorka přiklání k názoru, že takové místo skutečně existovalo, je skeptická, co se týče Stromu poznání a Stromu života. Jejich hledání je z jejího pohledu marné.

Důvody, proč se badatelé snažili zahradu lokalizovat a najít, nejsou z hlediska této práce tolik důležité, jako motivy proč byly rajske zahrady zakládány. Touha po návratu do rajske zahrady hraje podstatnou roli. Autorka se domnívá, že tím hlavním důvodem, nebyly rostliny, stromy, zvířata, ale touha člověka po Boží blízkosti, tak, jak jí zažívali první lidé v ráji. Klášterní rajske zahrady byly zakládány právě pro tento účel. Přiblížit se zahradě Eden, přiblížit se společnosti Boha a ve smyslu hesla sv. Benedikta, zakladatele benediktinského řádu „Ora et labora“, česky „Modli se a pracuj“ (Drexler 2009), v této zahradě i pracovat, stejně jako první lidé. Rajska zahrada měla skýtat klidný kout, kde mohl člověk rozjímat, kontemplovat, rozmlouvat s Bohem a zároveň měla být místem, které bylo obděláváno a střeženo.

4.1.1 Zhodnocení historickýc údajů o rajskech zahradách

Při zkoumání rajskech zahrad je patrná inspirace biblickou zahradou Eden. Zakladatelé rajskech zahrad se té Edenské snažili přiblížit i symbolikou: ohrazení zdí, členění na čtyři pravidelné prostory, představující čtyři řeky, typické je rozdělení ve tvaru kříže, s vodním prvkem či stromem většinou uprostřed. Vodní prvek ve středu prostoru najdeme například v rajske zahradě Františkánského kláštera v Plzni (obrázek č. 1), Zdíková paláce v Olomouci (obrázek č. 2), Minoritského kláštera v Jindřichově Hradci (obrázek č. 3), kláštera Zlatá koruna v Hluboké (obrázek č. 4), Dominikánského kláštera v Praze (obrázek č. 5) nebo Augustiniánský klášter ve Vrchlabí (obrázek č. 6). Kašnu umístěnou do jiného místa můžeme najít například v Dominikánském klášteře v Českých Budějovicích (obrázek č. 7), Anežském klášteře v Praze (obrázek č. 8) či v Augustiniánském opatství ve Starém, Brně (obrázek č. 9).

Podstatným údajem jsou také doložené rostliny, které se v rajskech zahradách pěstovaly, ať již pro výzdobu oltářů, potřeby kuchyně nebo jako rostliny léčivé. Zajímavý je i fakt, že ve středověku bylo právě na tyto rostliny spolu s malebnými zákoutími, nahlíženo jako na pěkné, žádoucí a v samotných rajskech zahradách hráli důležitou roli ze symbolického i užitkového hlediska. Nebyly totiž jen krásné, ale nacházely své uplatnění v mnoha ohledech.

Symbolika je velmi bohatá a je zastoupena živou i neživou přírodou, symbolický význam mají čísla, tvary, barvy, rostliny i samotná architektura. Symbolickou povahu mají i zvířata, drahé kameny, různé předměty a mnohé jiné, které jsou důležité a podstatné ve výtvarném umění, ikonografii, výzdobě kostelů, k určení světců (jednotlivé atributy) a dalších oblastech. V samotných rajskech zahradách se však neuplatňují, proto je tato práce nezmiňuje.

4.2 Legislativa

4.2.1 Platné zákony a vyhlášky, mezinárodní úmluvy

Zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů (dále také „památkový zákon“), je stěžejním zákonem ve vztahu ke kulturním památkám, potažmo rajským zahradám, které mohou být kulturními památkami sami či jako součást areálu, nebo objektům v městských památkových rezervacích a zónách, kde by rajské zahrady také mohly ležet. Důležitými paragrafy ve vztahu k rajským zahradám, které tento zákon řeší, jsou především:

§ 9 - povinnost vlastníka kulturní památky na vlastní náklad o památku pečovat, udržovat ji v dobrém stavu a chránit ji.

§11 Povinnost správních úřadů, právnických a fyzických osob zabezpečit vhodné využití kulturních památek, které odpovídá jejich hodnotě a technickému stavu, omezit nebo zakázat činnosti, které památku ohrožují.

§ 14 Povinnost vlastníka kulturní památky nebo objektu v městské památkové rezervaci či zóně vyžádat si předem k obnově dotčeného objektu závazné stanovisko obecního úřadu obce s rozšířenou působností, a jde-li o národní kulturní památku, závazné stanovisko krajského úřadu a přípravnou a projektovou dokumentaci obnovy konzultovat v průběhu zpracování s odbornou organizací státní památkové péče.

§ 16 Právo vlastníka požádat o příspěvek na zachování a obnovu kulturní památky.

§ 22 Oznamovací povinnosti před realizací stavební činnosti na území s archeologickými nálezy

§ 23 Povinnost hlásit archeologické nálezy, které nebyl učiněn při provádění archeologických výzkumů.

Památkový zákon doplňují tyto vyhlášky:

- Vyhláška č. 66/1988 Sb., kterou se provádí památkový zákon
- Vyhláška č. 187/2007 Sb., kterou se stanoví obsah a náležitosti plánu území s archeologickými nálezy
- Vyhláška č. 420/2008 Sb., kterou se stanoví náležitosti a obsah plánu ochrany památkových rezervací a památkových zón.

Další důležité zákony:

- Zákon č. 183/2006 o územním plánování a stavebním řádu, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů

Ostatní související zákony, vyhlášky a předpisy:

- Zákon č. 134/2016 Sb., o zadávání veřejných zakázek – tímto zákonem se fyzické osoby, podnikatelé a církve řídit nemusí. Vztahuje se pouze na zakázky zadávané státem, potažmo kraji nebo obcemi.

- Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, jím se řídí uzavírání smluv o dílo.
- Zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny
- Zákon č. 100/2001 Sb., o posuzování vlivu na životní prostředí
- Zákon 254/2001 Sb., o vodách a o změně některých zákonů
- Vyhláška č. 500/2006 Sb., o územně analytických podkladech, územně plánovací dokumentaci a způsobu evidence územně plánovací činnosti
- Vyhláška č. 499/2006 Sb., o dokumentaci staveb
- Vyhláška č. 268/2009 Sb., o technických požadavcích na stavby
- Předpisy BOZP a PO.

4.2.2 Vybrané metodiky vydané Národním památkovým ústavem

- Studie obnovy památky zahradního - umění ideová fáze projektové přípravy (Pavlačka 2017).
- Formální vodní prvky v památkách zahradního umění (Janál et al. 2015).
- Způsoby prezentace památek zahradního umění (Hudec & Křesadlová 2015).
- Obnova vysokých tvarovaných stěn v památkách zahradního umění (Krejčířík & Křesadlová 2015).
- Rostliny v nádobách a stavby pro jejich přezimování v památkách zahradního umění (Křesadlová et al. 2015).
- Trávníky a květnaté louky v památkách zahradního umění (Straková et al. 2015).
- Cesty s nestmeleným povrchem v památkách zahradního umění (Zlatuška et al. 2015).
- Archeologický průzkum památek zahradního umění (Gojda et al. 2015).
- Management plán ochrany památkových hodnot památek zahradního umění (Křesadlová et al. 2015).
- Péče o kamenné sochařské a stavební památky (Štulc et al. 1998).
- Projektování obnovy stavebních památek (Holeček et al. 2008).
- Metodika stavebně historického průzkumu (Pařízková-Čevonová et al. 2015).
- Metodika terénní prostorové identifikace, dokumentace a popisu nemovitých archeologických památek (Sokol et al. 2017)
- Metodika pasportizace památek zahradního umění (Olšan et al 2015)
- Mezinárodní dokumenty o ochraně kulturního dědictví (Poláková 2007).
- Péče o památkově významné venkovní komunikace (Schubert 2007).

4.3 Příprava

Stejně jako u obnovy kulturních památek je i u památek zahradní architektury včetně rajských zahrad podmínkou a nutností dobrá příprava akce. Významnou roli zde hrají finanční prostředky, spolupráce vlastníka s pracovníky organizace památkové péče Národního památkového ústavu a orgánu státní památkové péče - referentů památkové péče příslušných městských úřadů, v případě národních kulturních památek pak i krajských úřadů. Další významný podíl na zdařilé přípravě obnovy má projektant, respektive jím vypracovaná projektové dokumentace a firma provádějící práce, u které je požadavek na kvalitní a včas odvedené dílo. Obecně by měla být u projektanta žádoucí praxe a zkušenosti s obnovou kulturních památek, s doporučení na zaměření na danou oblast, v tomto případě rajské nebo historické zahrady. Podobné požadavky po odborné stránce, by měly být vzneseny i ve vztahu k provádějící firmě. Důrazně je doporučena jako jedna z podmínek výběrového řízení, doložení dostatečných zkušeností, například formou kladných referencí a seznamu již realizovaných akcí při obnově kulturních památek. V právním rámci tedy svoji roli hraje kvalita výběrového řízení včetně podkladů, požadavků a sepsaná smlouva o dílo. Faktorů, které mohou dobré obnově napomoci nebo ji naopak pokazit, je tak poměrně hodně. Nesmíme zapomínat ani na klimatické podmínky, v současné době poněkud vybočující z normálu, jako je sucho, velmi horké letní dny, trvající i několik týdnů, teplý podzim, holomrazy. S těmito podmínkami je potřeba dopředu počítat, protože ne všechny stavební a jiné venkovní práce se dají realizovat za každého počasí. Vadit může velké horko stejně jako zima. Ve smlouvě o dílo by měl být dán dostatečný časový prostor na realizaci zakázky, neboť z vlastní zkušenosti vím, že není ideální provádět práce v časovém presu a doslova za každou cenu. Někdy vzhledem k dotacím, bez kterých se většina akcí obnovy realizovat nedá z důvodu nesolventnosti vlastníka, mohou být tlaky ze strany zadavatele způsobeny i podmínkami čerpání a vyúčtování dotace. Na druhé straně jsou dodavatelé, kteří se v dané období zaváží plnit více zakázek než na kolik jim jejich kapacity, zejména lidské zdroje stačí. Výsledkem jsou stresové situace na obou stranách, chyby a nedodělky, zakázce ve skutečnosti není věnováno tolik času, kolik by vyžadovala.

Všechny výše uvedené skutečnosti je třeba zvážit dříve, než se přistoupí k rozhodnutí obnovit rajskou zahradu. Velká část rajských zahrad v České republice v minulosti zanikla a to absencí údržby nebo cílenou devastací. Mnohé z rajských zahrad již v původní podobě nebo vůbec nebude možné obnovit. Na jejich místě vznikla nová zástavba, prostor byl přeřešen způsobem, který už rehabilitaci rajské zahrady neumožňuje nebo je nereálný. V případě rajských zahrad platí, že k žádané obnově musíme přistupovat jednotlivě a každá obnova zahrady bude mít svá specifika. Univerzální způsob obnovy, který by se dal použít na všechny rajské zahrady bez rozdílu, neexistuje.

Pokud je obnova rajské zahrady reálná a realizovatelná, jsou pro zdařilý výsledek důležité a nutné již vstupní podklady, mezi které patří:

- Archivní a literární rešerše
- Staré fotografie, obrazy, rytiny a jiná vyobrazení, mapy
- Stavebně historický průzkum

- Archeologický průzkum

V následujících kapitolách se na tyto vstupní podklady podíváme blíže.

4.3.1 Archivní a literární rešerše

Obnovu rajské zahrady nelze zahájit bez vypracování důkladné studie, vycházející z odborného průzkumu, archeologického výzkumu a ze zhodnocení všech shromážděných dokumentů, týkajících se dané zahrady a obdobných zahrad, aby byl po všech stránkách zajištěn vědecký charakter návrhu (Poláková et al. 2007). Mezi podklady, které je potřeba mít k dispozici, patří bezesporu i archivní a literární rešerše. Její důležitost a nepostradatelnost je dána samotným charakterem rajské zahrady. Vyskytovaly se zde prvky rostlinného původu, ať již se jednalo o stromy, keře, zeleninu, trávy nebo květiny, které zanikají, mnohdy beze stopy. Právě archivní zdroj stejně jako fotografie, dobová vyobrazení obrazy, atd. by mohly poskytnout tolik potřebné informace o rostlinné složce rajské zahrady.

Archivní rešerši se rozumí studium archivních pomůcek, archivních fondů a dostupné literatury s určitým stanoveným cílem a výsledek tohoto studia (Mruškovič, 1999). Archivní rešerše obsahují přehled či soupis materiálu ke zcela konkrétnímu tématu, většinou na objednávku (Bartoš 2000).

Pro její vyhotovení je potřeba pečlivého a systematického studia materiálů a pramenů především ve státních archivech (oblastních či okresních), Národní knihovně, archivu Národního památkového ústavu, kronik, případně i zahraničních zdrojů, zde se může jednat o soukromé archivy šlechtických rodin.

Velice důležitá je poznámka Otruba & Popelínský (2016), že o rostlinách pěstovaných v rajských zahradách se často bádalo, byly prozkoumávány, pojmenovány a zařazeny do soustavy. Proto je předpoklad, že v archivech klášterů by se mohly tyto písemné zdroje dochovat a být cenným podkladem při obnově.

Zhotovení archivní a literární rešerše vyžaduje poměrně hodně času a zkušeností a pro laika je poměrně náročné, někdy i mimo rámec jeho sil a možností. Dnes lze jejich vypracování zadat odborné osobě, právnické i fyzické a autorkou práce je tento postup doporučen. Odborná osoba nejen ví, kde hledat, má snadnější přístup do archivů (rešeršní služby k literárním rešerším nabízí i Národní knihovna České republiky), je však třeba počítat i se skutečností, že většina archivního materiálu je cizojazyčná, to převážně v latině, němčině, či spíše staroněmčině. Pokud bude něco k dispozici v našem jazyce, pak se může jednat o staročestinu.

Výsledek tohoto bádání však může přinést cenné informace a poznatky, které jsou jedním ze základních podkladů při rozhodování o obnově a jejím celkovém konceptu.

4.3.2 Historické fotografie, obrazy, rytiny a jiná vyobrazení, mapy

Jedním ze základních zdrojů informací o podobě rajských zahrad, z něhož lze čerpat informace a vycházet, jsou jejich dobové popisy a vyobrazení. Neméně důležité jsou dobové, historické popisy rajských zahrad určené jejich budoucím návštěvníkům nebo zprávy cestovatelů popisujících tyto zahrady (Gojda et al. 2015).

Obrazová alba, dokumentující stav rajske zahrady v době krátce po jejím založení či v době jejího největšího rozkvětu, zachovávající jejich jedinečnou, pomíjivou podobu, často pozměněnou následnými proměnami dle dobového vkusu, byla mezi budovateli historických zahrad záměrně šířena (Graubner & Zatloukal 2008).

Dobová vyobrazení se stala inspirací pro další navrhované a budované zahrady. Díky tomu je lze využít jako podklad pro pochopení a interpretaci těch rajských zahrad a jejich úprav, jejichž dobová obrazová dokumentace nevznikla, nebo nebyla prozatím objevena a identifikována, nebo se nedochovala (Gojda et al. 2015).

Staré fotografie mohou být k dispozici opět v archivu Národního památkového ústavu, Dobová vyobrazení mohou být i v muzeích. Co se týká map, ortofotomap a leteckých snímků je podle Pavlačky (2017) v současnosti nejefektivnější získávání těchto mapových podkladů vyhledáváním v internetových databázích, kde je možné tyto dokumenty stáhnout zdarma nebo je objednat s poplatkem. Níže je uveden stručný přehled nejjobsažnějších a nejdůležitějších zdrojů:

- Geoportál ČÚZK - geoprohlížeč široké škály základních a speciálních současných i historických map. (<http://geoportal.cuzk.cz>)
- Základní mapy Kartografické dílo „Základní mapa České republiky“ v měřítku od 1 : 10000 do 1 : 200000. (<http://mapy.crr.cz>)
- Historické mapy Kromě výše uvedených zdrojů lze přehledně prohlížet obsah historických map jako je I., II., III. vojenské mapování, Müllerovo mapování a stabilní (<http://oldmaps.geolab.cz>)
- Katastrální mapy včetně systému vyhledávání parcel podle různých kritérií včetně údajů o parcelách a majitelích. (<http://services.cuzk.cz>)
- Turistické mapy (www.mapy.cz)
- Letecké snímky a ortofotomapy Současné ortofotomapy a šikmé snímkování lze získat v omezené kvalitě (www.mapy.cz). Historické snímkování od 30. let 20. století a současné ortofotomapy. Vojenský geografický a hydrometeorologický ústav v Dobrušce (<http://www.mapy.army.cz>)

4.3.3 Stavebně - historický průzkum

Podobně jako archivní rešerše je potřeba mít zpracovaný kvalitní stavebně - historický průzkum. Samotná archivní rešerše je jedním z významných podkladů stavebně - historického průzkumu a je dobré pokud spolu jejich zpracovatelé spolupracují Pařízková-Čevonová et al.

2015. Podrobnosti tohoto průzkumu řeší „Metodika stavebně historického průzkumu“ (Pařízková-Čevonová et al. 2015), vydaná Národním památkovým ústavem, proto je v této práci stručně uveden jen výčet toho nejdůležitějšího.

Stavebně - historický průzkum je vědeckou metodou, jejímž cílem je komplexní poznání stavby a významným nástrojem nejen pro poznání architektonického dědictví, ale především pro praktickou rekonstrukci či úpravy objektů památkové hodnoty či historických staveb. Současně přináší soubor informací využitelných pro řadu vědních oborů i osvětovou činnost (Pařízková-Čevonová et al. 2015).

Stavebně - historický průzkum rajske zahrady by měl řešit zdroje stavebního materiálu jednotlivých staveb a problematiku zásobování vodou. Zdroj vody nemusel být vždy přímo v rajske zahradě. Od zdrojů byla voda přiváděna do zahrady štolami, dřevěnými a později litinovými vodovody a náhony. Pro poznání zdrojů vody je nutné znát situaci v okolí zahrady v okruhu cca 3 km. Informace o problematice lze získat z historických zpráv, z odborné (hydrologické, hydrogeologické) literatury, z vlastivědné literatury, z historických map a plánů a současných podrobných map (Gojda et al. 2015).

Stavebně - historický průzkum by měl být provedení před zahájením příprav archeologického výzkumu. Již během realizace stavebně - historického průzkumu lze vytipovat místa určená k budoucímu archeologickému zkoumání. Mohou to být jak plochy, na nichž se předpokládá nebo je doložena přítomnost archeologických nálezů, tak i pozůstatky archeologizovaných zahradních úprav projevující se ve změnách konfigurace terénu rajske zahrady (Gojda et al. 2015).

Stavebně - historický průzkum je ve většině případů spojen s invazivním zásahem do památky – je potřeba udělat sondy, odebrat vzorky, apod. Z tohoto důvodu je povinností vlastníka vyžádat si před jeho provedením závazné stanovisko orgánu státní památkové péče ve smyslu § 14 odst. 1 památkového zákona. Zpracování stavebně - historického průzkumu by měla provádět opět odborná osoba, ať již právnická, či fyzická s příslušným vzděláním a praxí. Většinu stavebně historických průzkumů provádějí Národní památkové ústavy a vysoké školy.

4.3.4 Archeologický průzkum

Archeologie skutečně prošla dlouhou cestou ode dne, kdy se objevila jako nezávislá věda, která byla důkladně ovlivněna geologií a geologickými metodami. Od té doby archeologie vyvinula své vlastní metody a techniky, aby detekovala, vykopávala, zaznamenávala a interpretovala své nálezy. Silné vazby mezi vědami o půdě a archeologií však přetrvávají v mnoha různých oblastech zájmu obou věd. (Tasić et al. 2017).

Samotná archeologie je v dnešní době pro obnovu rajske zahrad nepostradatelná. Národní památkový ústav vydal metodiku věnovanou archeologickému průzkumu památek

zahradního umění. Tato metodika používá označení „historická zahrada“, který se však podle článku 17 Mezinárodního dokumentu Historic Gardens (The Florence Charter) z roku 1982, nemůže být použit pro zahradu, která úplně zanikla nebo jsou k dispozici jen hypotetické prvky z jejího postupného vývoje, i když by tato zahrada byla obnovena na místech původní zahrady (Poláková 2007). Z tohoto důvodu označení historická zahrada pro rajskou zahradu používat nebude. Druhým důležitým zdrojem je publikace Nedestruktivní průzkum od M. Kuny et al. (2004), která se zabývá touto formou průzkumu. Pro potřeby své práce si v této podkapitole dovolím shrnout to nejdůležitější z citovaného metodického materiálu, kterým budu ilustrovat přínos a význam archeologického průzkumu při obnově rajských zahrad.

Archeologický výzkum lze definovat jako soubor terénních a na ně navazujících aktivit, jejichž cílem je získání, zpracování a vyhodnocení informací o vzniku, vývoji, proměnách, případně i zániku rajských zahrad. Provádí se metodami nedestruktivního archeologického průzkumu a po zpracování a vyhodnocení výsledků nedestruktivní fáze zkoumání, v konfrontaci s existujícími ikonografickými, písemnými a kartografickými podklady (jsou-li k dispozici), vykopávkami, cílenou sondáží zaměřenou na poznání jednotlivých částí rajských zahrad, nebo plošným výzkumem, zaměřeným na poznání širších souvislejších ploch zkoumané památky (Gojda et al. 2015).

Podle Gojda et al. (2015) může být archeologický výzkum prováděn:

- a) formou nedestruktivních průzkumů a to:
 - dálkovými průzkumy (analýzou kolmých a šikmých leteckých snímků);
 - aplikací přírodovědných metod (průzkumem detektorem kovů, geofyzikálním měřením, geochemickou analýzou);
 - povrchovými průzkumy (povrchovým průzkumem a výzkumem antropogenních tvarů reliéfu, geobotanickou indikací, povrchovým sběrem);
 - omezenými zásahy pod terén povrchu (vyhledáváním vrstev, vzorkováním vrstev vyhledáváním objektů, pozůstatků archeologizovaných staveb a mobiliáře tvořících náplň památky zahradního umění).
- b) formou sondáže nebo plošných vykopávek.

Nedestruktivní metody archeologického výzkumu mají být upřednostňovány před destruktivními metodami na základě požadavku Úmluvy o ochraně archeologického dědictví Evropy pro svou šetrnost k archeologickému dědictví. Navíc tyto metody mohou vytipovat nevhodnější místo pro cílenou sondáž nebo plošný odkryv (Kuna et al. 2004). Archeologické situace mohou například indikovat i vzrůst trávy a intenzita jejího zbarvení; obecně lze říci, že tmavší a vyšší rostliny rostou nad zahroubenými objekty, které jsou zaplněny zeminou, světlejší a nižší rostliny rostou v místech torz stavebních konstrukcí, které se nacházejí těsně pod úrovní terénu. Těchto vlastností rostlin se využívá při letecké archeologické prospekci. (Straková et al. 2015). Více informací o zpracování metod nedestruktivního výzkumu je uvedeno v publikaci Nedestruktivní archeologie (Kuna et al. 2004).

U archeologického výzkumu prováděného destruktivními metodami je nutné mít už před samotným zahájením prací v terénu představu a strategii výzkumu – jak velká plocha

bude zkoumána, jak bude členěna, zda bude moci být použita lehká mechanizace, jaké části budou odkopány ručně, jaké vzorky budou odebírány, zda bude sledován podrobněji rozptyl artefaktů v jednotlivých vrstvách, apod. (Gojda et al. 2015).

Archeologický průzkum spojený s prováděním zemních prací (destruktivní výzkum) u kulturní památky nebo v jejím prostředí, tedy realizovaný podle bodu b), formou sondáže nebo plošných vykopávek, podléhá vydání závazného stanoviska podle § 14 odst. 1 zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, v platném znění. Archeologický průzkum může v tomto případě provádět pouze oprávněná organizace.

Rajská zahrada má svá specifika, která vychází jak z přírodních podmínek, tak i ze svého historického vývoje. Rajskou zahradu je možno vnímat jako architektonickou kompozici, jejíž materiál je především rostlinný, tudíž živý a jako takový pomíjivý a obnovitelný. Do architektonické kompozice patří její plán, včetně vegetační složky, a její reliéf, její rostlinná hmota, dřeviny, jejich objem, barevnost, rozmístění, vzájemné poměry, stavební či dekorativní prvky, zahrady i její tekoucí i stojaté vody s příslušným zrcadlením. I o rajských zahradách platí, že byla připojena k budově a tvořila její neoddělitelný doplněk, proto nemůže být odtržena od svého vlastního prostředí (Gojda et al. 2015). Na tyto skutečnosti je nutné pamatovat i při archeologickém výzkumu.

Při obnově rajských zahrad jsou důležité zejména zachované archeologické situace, které se pro nás mohou stát cenným a nepostradatelným zdrojem údajů o minulosti i podkladem pro budoucí věrohodnou obnovu. Pokud je cílem projektu navrátit zahradě podobu, jakou měla v době svého založení, je potřeba se opřít se i o hmatatelnější podklady, než jaké představují dobová vyobrazení. Obnova by měla navazovat na postupné archeologické výzkumy a následně výsledky a závěry těchto výzkumů, které mohou prokázat existenci již dávno zaniklých částí zahrady a v konečném důsledku umožnit jejich návrat do její současné kompozice (Gojda et al. 2015).

Kromě dokumentace jednotlivých nemovitých objektů detekovaných během archeologického výzkumu by měla být pozornost věnovaná i movitým archeologickým nálezům, například užitkové a ozdobné zahradní keramice, určené k pěstování a umístění běžných i vzácných rostlin (citrusů, granátových jablek, celé škály sezonně kvetoucích květin a dalších), pozůstatkům zahradního nářadí, kovových součástí, v mimořádných případech i organických částí zachovaných ve vlhkém prostředí, nejčastěji zasypaných studní a jímek. Kromě nálezů zahradní keramiky nelze opomenout nálezy fragmentů sochařské výzdoby zahrad a součástí jejího vybavení, kování nebo části potrubí pro rozvod vody (Gojda et al. 2015). Nedílnou součástí movitých archeologických nálezů jsou organické zbytky pěstěných rostlin a plevelů (Kočár et al. 2009).

Právě z hlediska rostlinné složky může být pro obnovu rajské zahrady významná palynologická analýza, zkoumající tvar a stavbu pylů z fosilních rostlin a analýza dendrochronologická. Pro úspěšnou palynologickou analýzu je nutné odebrat vzorky ze sedimentu, který obsahuje pylová zrna. Vzorky o objemu cca 50–100 cm³ se odebírají přímo

do igelitových sáčků a je potřeba uschovat v chladu. Musí být udrženy ve své původní vlhkosti a nesmí začít plesnivět jejich organická složka (Jankovská 1997). Jednotlivá pylová zrna se určují podle speciálních klíčů a jsou dokladem o výskytu a stavu vegetace na konkrétní lokalitě a v jejím v širším okolí (Gojda et al. 2015). Pro dendrochronologickou analýzu lze využít vzorky dřeva a uhlíků, které mají minimálně 40–50 letokruhů. Pro určení doby smýcení stromu je důležitá přítomnost podkorního letokruhu. Pro dataci daného objektu nebo lokality je vhodné změřit více vzorků. V terénu se odebírají z nalezeného dřeva příčné řezy o výšce minimálně 5 cm. Dendrochronologicky lze datovat i uhlíky, mají-li potřebný počet letokruhů. Výsledné měření se porovnává s dendrochronologickými standardy, které jsou zpracovány zvláště pro jednotlivé dřeviny (dub, buk, jedle, borovice) a pro regiony (Dvorská & Poláček 2000).

Využití pedologických metod půdoznalství neboli rozboru půd v zahradní archeologii je dnes velmi rozšířené, hlavními přínosy těchto metod jsou například vymezení naleziště v terénu, osvětlení vývoje krajiny, rozlišení mezi přírodními a antropogenními horizonty, určení přibližného věku půdy či přispění k celkovému pochopení vývoje naleziště (Gojda et al. 2015). Oonk et al. (2009) k výše uvedenému výčtu dále dodávají, že pedologie může sloužit jako vhodný nástroj k identifikaci areálů jednotlivých činností. Je tedy možné například identifikovat pole, zahrady, řemeslné areály. Stejně tak lze pomocí pedologických metod provést rekonstrukci podoby zahrady (Gojda et al. 2015).

Výsledkem archeologického výzkumu je nálezová zpráva, která shrnuje všechny získané poznatky při archeologickém výzkumu. Hlavní část nálezové zpráv je věnována zaměření výzkumu, metodám výzkumu a popisu jednotlivých stratigrafických jednotek s interpretací. Neoddělitelnou součástí je i popis nálezů. Obrazová dokumentace obsahuje kresebnou a měřičskou dokumentaci, vyobrazení nalezených artefaktů a fotografickou dokumentaci (Gojda et al. 2015).

Při interpretaci nálezových situací je nutno vycházet ze všech dostupných informačních zdrojů, ať již jsou to data získaná při terénním archeologickém výzkumu, písemné zprávy, historické plány a ikonografie, data speciálních analýz atd. Interpretace nálezové situace pouze na základě jednoho informačního zdroje může být zcela odlišná od interpretace nálezové na základě jiného informačního zdroje. Proto je nutné jednotlivá data kriticky analyzovat a vyhodnocovat ve vzájemných souvislostech (Gojda et al. 2015).

4.4 Vybrané metodiky použité při obnově rajských zahrad

4.4.1 Vodní prvek

I vodními prvky se Národní památkový ústav zabýval, konkrétně v metodice „Formální vodní prvky v památkách zahradního umění“ (Janál et al. 2016). Tato práce se jich proto dotkne jen stručně a uvede to nejdůležitější.

Voda je symbol čistoty, je potřebná k životu lidí, zvířat i rostlin, slouží k zalévání, ochlazení okolí, je zdrojem zvuku, optických jevů a v minulosti patřila k nezbytným součástem zahradních kompozic v evropském prostoru, rajské zahrady nevyjímaje. Úcta starověkých národů k tomuto živlu se otiskla i do křesťanské tradice a představy bájně řeky v ráji, dělíci se do čtyř proudů, inspirovala členění rajských dvorů klášterů a křížem cest je rozdělovala na čtyři díly. V těchto rajských zahradách nechyběly haltýře na ryby, nádrže na zalévání, kašny jako zdroj pitné vody. Historicky vzniklé vodní soustavy tak představují jeden z podstatných znaků kulturně historických hodnot (Janál et al. 2016).

Formální vodní prvky se řadí podle Olšan et al. (2015) mezi díla pozemního stavitelství, proto zásady pro přípravu a realizace jejich obnovy jsou stejné jako u jiných stavebních památek. Při jejich obnově by měly být vždy dodrženy tyto zásady:

- Šetrnost k dochované historické substanci
- Respektování vývojové vrstevnosti díla
- Celistvé interpretace díla
- Věrohodného ztvárnění
- Kontextuální přístup (Janál et al. 2016).

Dlouhodobá udržitelnost provozování vodních prvků v rajských zahradách je podmíněna schopností jejich správce zajistit dlouhodobě a kontinuálně řádnou péči. Do této péče spadá i běžná údržba zahrnující zazimování vodních prvků. (Janál et al. 2016).

Závěrem i zde je třeba připomenout, že i na obnovu těchto vodních prvků, jsou-li kulturní památkovou nebo součástí areálu kulturní památky, je vlastník povinen vyžádat si před jejím provedením závazné stanovisko orgánu státní památkové péče ve smyslu § 14 odst. 1 památkového zákona.

4.4.2 Trávníky

Na problematiku trávníků se soustředila metodika „Trávníky a květnaté louky v památkách zahradního umění“ (Straková et al., 2015), vydaná Národním památkovým ústavem. Obnova trávnatých ploch rajské zahrady by se měla pokud možno opírat o zásady uvedené v této metodice a řídit se jimi a to jak v péči o stávající plochy, tak při snaze o

obnovu či založení dobově věrných evokací zahrad. Přesto i zde platí individuální přístup ke každé rajske zahradě.

Používané rostliny, kterými jsou zde myšleny trávy a ostatní byliny i způsob a intenzita péče mají zásadní vliv na obraz, jaký vyvolával trávník v jednotlivých etapách vývoje rajske zahrad. Poznání těchto principů a jejich vhodná interpretace pomocí soudobých prostředků (druhy a odrůdy rostlin, mechanizace, technologické postupy) hraje významnou roli ve vztahu k autenticitám obnovy rajske zahrad (Straková et al. 2015).

Nejstarší konkrétní informace o pěstování květnatých trávníků je možné nalézt v knize „De vegetabilis et plantis libri septem“ od Alberta Magnuse z období kolem roku 1260, který ve svém díle píše o využití trávy v okrasné zahradě, která slouží k potěšení oka a pokrytí země, takže se na ní dá čistě sedět. Dále popisuje požadavky na půdu, která má být ulehlá, udusaná a suchá, neboť na ní se tráva stává drobnou a příjemnou, naopak na úrodné a měkké půdě tráva příliš bují a mísí se mezi ni jiné byliny, jež příjemné nejsou (Straková et al. 2015).

Z díla Alberta Magnuse vychází další středověký autor Pier De Crescenzi, který v osmé knize své zemědělské encyklopedie *Ruralia commoda* z let 1304–1309 pojednává také o zakládání okrasných zahrad. V kapitole „O malých zahradách z bylin“ píše: „Některé zahrady lze dělat pouze z bylin, některé ze stromů a některé z obojího. Ty, které se dělají pouze z bylin, vyžadují jalovou a slehlou půdu, aby v nich mohly růst byliny drobné a vláskité, které zraku skýtají největší potěšení. Proto je nejprve nutné dobře zbavit místo od velkého plevelu a kořenů, co nejlépe se vyrovná a všude důkladně prolíje vroucí vodou, aby zbytky kořenů a semen, které se skrývají v zemi, nemohly v žádném případě znovu vyrůst. Potom necht' se celé místo pokryje slabým drnem jemné trávy, tento drn necht' se dřevěnými palicemi co nejvíce zpevní a tráva necht' se udusá nohama, aby skoro vůbec nebyla vidět; pak totiž postupně vyrazí jako jemné vlásky a pokryje povrch na způsob zeleného plátna. Pozemek pro zahradu by měl být čtvercový, po jeho obvodu necht' se vysázejí různé druhy vonných bylin. Mezi těmito bylinami a rovným trávníkem by se měl nacházet trávník poněkud vyvýšený a uzpůsobený jakoby na způsob lavičky, plný květů a líbezny. Proti nadměrnému slunečnímu svitu by se rovněž na trávníku měly sázet stromy (Šimek 2007).

Typ malé zahrady s drnovou lavičkou, tak jak jej popsal Crescenzi, lze nalézt na řadě středověkých a raně renesančních vyobrazení. Jsou dochovány např. obrazy zobrazující Pannu Marii s jezulátkem sedící na rozkvetlé louce v zahradě či na drnové lavičce, nebo dvorskou společnost bavící se v zahradě vymezené zdí nebo plotem. Oblíben byl především Hortus conclusus – zahrada uzavřená (zdí či proutěným plotem), kde hrála plocha plná kvetoucích bylin ústřední roli. Na obrazech lze na travnatých plochách i sedátcích identifikovat např. fialky, jahodník, rmenec sličný, rmen, jitrocel, mateřídoušku, jetel, sedmikrásku. Oblíbené byly především aromatické byliny (Straková et al. 2015).

Ve středověku nebylo používáno hnojení a časté kosení na nízkou výšku, proto lze předpokládat značný podíl dvouděložných bylin v travnatých plochách. Výskyt kvetoucích bylin byl považován za přednost. Trávo-bylinné porosty tvořily jednu z nejdůležitějších částí

středověké zahrady. Doporučovalo se pěstování na chudých půdách, aby nebyl porost příliš bujný. Nebylo k dispozici travní osivo, travnaté plochy se zakládaly drnováním. Přilnutí kořenové soustavy trav k půdě se podporovalo různými způsoby utužení drnu, sešlapáváním nebo za použití dřevěných palic. Velké plochy byly sekány kosami, menší pravděpodobně srpem. O četnosti sečí nebyly nalezeny konkrétní zprávy (Straková et al. 2015).

Obecně lze tedy říct, že trávník s bylinami v rajske zahradě by měl být vždy méně bujného růstu. Měla by být dávana přednost travám s úzkými listy. Cenný je výskyt velkého podílu kvetoucích bylin, hustota drnu a stejnoměrná výška porostu. Vhodnou volbou směsi lze omezit nutnou četnost sečí (nízká výška), a tím podpořit výskyt kvetoucích dvouděložných bylin (Straková et al. 2015).

Pečlivá příprava plochy by měla předcházet každému založení dlouhodobě funkčního porostu. Tato příprava by měla analyzovat stanovištní podmínky ve vztahu k požadovanému složení porostu a možnostem udržovací péče. Často bývá opomíjen aspekt rychlosti vývoje a zapojení porostu ve vztahu ke složení směsi, respektive podílu skupiny trav a bylin ve směsi a potřebnému výsevnímu množství osiva. Pro úspěšné založení a vývoj kvalitního rostlinného společenstva je naprosto nezbytné půdu před výsevem odplevelit. Aplikace totálního herbicidu by měla před výsevem proběhnout nejlépe 2x na zelenou listovou plochu plevelů a rostlin původního porostu. Zásoba semen v půdě je vysoká, takže jednoleté plevely se v porostu po založení objeví vždy a odstraňují se až tzv. „odplevelovací sečí“. Postřik účinnou látkou na bázi glyphosátu před založením druhově pestrého porostu má za cíl zlikvidovat především problematické vytrvalé plevely (Straková et al. 2015).

Způsoby založení travnatých ploch lze rozdělit do 3 základních skupin:

- výsev, který je nejčastějším, nejjednodušším a z hlediska nákladů nejpříznivějším způsobem,
- výsadba předpěstovaného rostlinného materiálu v podobě koberců, trsů či jednotlivých rostlin; jedná se o alternativu k založení travnatých ploch výsevem,
- kombinace výsevu a výsadby (Straková et al. 2015).

Při volbě vhodných travních druhů do směsí určených pro rajske zahrady je třeba respektovat současné možnosti travního semenářství. Zároveň je třeba mít na zřeteli praktickou snahu o nižší výšku porostu z důvodů nežádoucího velkého nárůstu zelené hmoty. Výška porostu při výběru travních druhů nelimituje vytváření směsí pro regionální trávo - bylinná společenstva, ale při navrhování směsí pro parterové nebo užitkové trávníky s podílem bylin je důležitým kritériem. Z tohoto důvodu jsou pro často kosené bylinné trávníky voleny trávníkové odrůdy trav s užším listem a submisivnějším habitem rostlin, přičemž původní šlechtění v ČR by mělo být vždy upřednostněno. Při sestavování směsi je nutné si předem ověřit dostupnost osiva trav, jetelovin i bylin požadovaných do směsi, nebo navrhnout technologii, pomocí níž bude druhově pestré společenstvo vytvořeno (Straková et al. 2015).

Při volbě travních druhů mohou být použity například:

Jílek vytrvalý (*Lolium perenne* L.)
Kostřava červená (*Festuca rubra* agg.)
Lipnice obecná (*Poa trivialis* L.)
Metlice trsnatá (*Deschampsia cespitosa* (L.) P. Beauf.),
Bojínek luční (*Phleum pratense* L.)
Psineček obecný (*Agrostis capillaris* L.), historické synonymum Psineček tenký (*Agrostis tenuis*)
Psineček výběžkatý (*Agrostis stolonifera* L.)
Kostřava ovčí (*Festuca ovina* L.)
Tomka vonná (*Anthoxanthum odoratum* L.)
Třeslice prostřední (*Briza media* L.)

Rajské zahrady mají širokou druhovou diverzitu. V porostu jsou přítomny nejenom trávy, ale také byliny a jeteloviny (Straková et al. 2015).

Tato metodika uvádí i příklady druhově pestrých směsí a to jak současné komerčně nabízené směsi, tak jejich alternativy vytvořené dle dobové literatury (Straková et al. 2015).

4.4.3 Chodníčky, cesty, dlážděné prostory

K této problematice lze čerpat informace ze dvou publikací vydaných Národním památkovým ústavem. První má název Cesty s nestmeleným povrchem v památkách zahradního umění (Zlatuška et al. 2015), druhá se jmenuje Péče o památkově významné venkovní komunikace (Schubert 2007).

Metodika Cesty s nestmeleným povrchem v památkách zahradního umění je zaměřena na technologie zakládání, údržby a obnovy cest s nestmeleným povrchem a zároveň představuje vhodné způsoby jejich použití při péči o památky zahradního umění. Metodika přináší prezentaci problematiky v komplexní podobě včetně historických souvislostí a zásad, které by měly být dodrženy, aby bylo možné průběžně prohlubovat vědecké poznání této oblasti, šetřit dochované hmotné historické substance a zároveň dosahovat z pohledu autenticity věrohodných a z pohledu provozního plně funkčního výsledků. Doporučení obsažená v metodice je možné využít jak v péči o stávající komunikace, tak při obnově poškozených částí cestní sítě či znovu zakládání nefunkčních či dříve zaniklých cest v areálech rajských dvorů, potažmo rajských zahrad. (Zlatuška et al. 2015).

O konstrukci cest v rajských zahradách v období středověku a renesance se nedochovalo mnoho zpráv. Ve středověku trasování cest více určovala jejich účelovost, v renesanci již cestní síť determinuje a stabilizuje základní strukturu kompozice zahrady. Pro tvorbu cest byla kromě prostého udusání povrchu určené plochy, používána i jednoduchá technologie, kdy byl dobře urovnaný utužený podklad rostlého terénu posypán vrstvou písku nebo směr písku s jílem a tato vrstva se následně utužila (Zlatuška et al. 2015).

Informace o cestách v daných rajských zahradách lze vyčíst z historických map a plánů, písemných pramenů a vyobrazení. Tyto informace by měly být předmětem archivní rešerše a archeologického průzkumu a v době, kdy se vlastník rozhodne přistoupit k samotnému projektu obnovy rajské zahrady či dokonce k obnově samotné by již měly být k dispozici. Zlatuška et al. (2015) upozorňuje na důležitost poznání i původních kompozičních záměrů, tedy průzkum původního trasování cest, které bývá důležitým svědectvím o vrstevnatosti vývoje rajských zahrad, které přesto, že jsou jejich nedílnou součástí, není jim dosud věnována dostatečná pozornost právě při průzkumu a dokumentaci. Tyto průzkumy, jak Zlatuška et al. (2015) dále uvádí, mohou v procesu plánování obnovy zásadně přispět ke konečnému věrohodnému ztvárnění, protože přinášejí odpovědi na otázky o původním celistvém působení cestní sítě či typu jejich konstrukcí. Historická cesta je nositelkou mnoha informací, které mohou při nevhodném zásahu zaniknout. Na území každé rajské zahrady umění se vyskytuje komunikační síť, která se vyvíjela v čase. Jednak vznikaly nové cesty na základě aktuálních potřeb a zároveň zanikaly jiné, které ztratily svoji funkci. Pro poznání historického vývoje cest budou mít klíčový význam ty úseky cest, které vedly k zaniklým objektům, přestaly být používány a následně již nebyly obnoveny.

Budováním nových konstrukcí cest ve stopě starých bez provedení patřičných průzkumů se ztrácí cenné informace, které by bylo možné využít jak ve prospěch zachování maximální autenticity díla, tak při zasazování českých památek do evropského kontextu (Zlatuška et al. 2015).

Obecně jsou uváděny dva základní pojmy determinující povrchy cest, jsou to: mlat a mechanicky zpevněné kamenivo. Mlatovou povrchovou úpravou jsou označovány povrchy, kde na podkladní vrstvy kameniva o patřičné síle a z patřičných frakcí vrstvených postupně od hrubých po jemnější, se nakonec položí závěrečná vrstva, jejíž podstatu tvoří lomová výsivka nebo směs lomových výsivek. Tato vrchní vrstva se nazývá obrusná a je tvořena hlinitopísčitou lomovou prosívkou frakce 0–4 mm (směs vápencových šterků a prosívek). Maximální mocnost této vrstvy je 40 mm. Vhodná směs vápencových šterků a prosívek zaručuje dokonalé vlastnosti mlatových povrchů nejen při jejich zakládání, ale i po celou dobu jejich trvání. Při správném dodržení poměrů směsi vápencových šterků a prosívek s hlinitopísčitou složkou a při případném dalším doplňování ubývajících vápencových složek (vymývané vodou), lze zajistit stálou pevnost a soudržnost mlatů (Zlatuška et al. 2015).

Obdobným způsobem se pokládá i mechanicky zpevněné kamenivo. Podkladové vrstvy jsou víceméně stejné, jako se používají pod mlatový povrch zlomové výsivky. U mechanicky zpevněného kameniva je obrusná vrstva, tvořená směsí kameniva dle příslušné normy ČSN, a tato vrchní vrstva má zde mocnost 100 mm, zatímco u mlatů směs není popsána v žádné normě a jsou to pouze vrchní 40 mm (Zlatuška et al. 2015).

Při zakládání mlatových povrchů je cílem vytvořit povrch co do způsobu úpravy zdánlivě jednoduchý a vzhledově nenápadný. Zároveň by měl mít tento povrch i konstantní vlastnosti, a to dobrou propustnost pro vodu a pevnost. Soudobé zakládání mlatových cest

vychází z historických zkušeností. Jeho úspěšnost z velké části závisí na získání vhodných materiálů pro položení vrchní obrusné vrstvy. Pro tento účel jsou vhodné různé druhy prosívek (frakce 0–4 mm) a jejich směsi. Kromě barevnosti a struktury je u nich sledována hlavně schopnost tmelení a předpoklady pro nasákavost povrchu. Cesty s mlatovým povrchem se vždy budují z několika vrstev: základní vrstva a vrchní obrusná vrstva, přičemž se jednotlivé vrstvy kladou postupně a každou je potřebné pečlivě urovnat a ztuhnout (Zlatuška et al. 2015).

Lemy mlatových cest mají funkci stabilizovat půdorysnou linii cesty a omezovat zarůstání jejich okrajů vegetací. Významný je i jejich vliv na pevnost konstrukce a možnosti údržby. Ke stabilizaci okrajů cest s nezpevněným povrchem lze použít kámen, kov i dřevo. Typ lemu i způsob jeho ukotvení by měl být vždy řešen (navrhován) společně s vlastní konstrukcí cesty. Zvolený typ olemování má zásadní vliv na konečný vzhled cesty. V rajských zahradách by měla být ve většině případů dáвана přednost lemům co nejméně nápadným (Zlatuška et al. 2015).

Při obnově dlážděných povrchů rajských zahrad lze vycházet z druhé metodiky Národního památkového ústavu Péče o památkově významné venkovní komunikace (Schubert 2007), která se věnovala této problematice obecně v prostředí památkově hodnotných území – městských památkových rezervací a městských památkových zón.

Starší dlážděné povrchy rajských zahrad a jejich autentické úpravy jsou významným dokladem jejich historického vývoje a nelze jim přikládat pouze technický význam. Svým půdorysným a výškovým členěním, strukturou a barevností povrchové úpravy i použitým materiálem (zpravidla pocházejícím z nepříliš vzdáleného okolí) výrazně ovlivňují celkovou podobu a působení *genia loci* a mnohdy tvoří dosti velké plochy, které se uplatňují v celkovém vnímání kulturní památky, v tomto případě komplexu klášterů. Jejich kulturní hodnota nespočívá jen v architektonickém řešení budov, ale také ve věrohodném působení okolního prostředí (Schubert 2007). Syrový (1956) hovoří v této souvislosti o prostorové sounáležitosti a historické vázanosti.

Venkovní dlažby sloužily a slouží i dnes jako trvanlivý a životní prostředí nenarušující povrch, který odvádí dešťovou vodu od staveb a umožňuje bezpečnou a pohodlnou chůzi a i starší dlažby mají památkovou hodnotu, dokládající namáhavou rukodělnou práci dlaždičů, vysokou technickou dovednost odpovídající někde i uměleckému řemeslu. (Schubert 2007).

V případě obnovy těchto ploch rajských zahrad, a to především pokud souvisí s náhradou dlažebních prvků, jejichž technický stav nedovoluje opětovné použití, by měl být použit stejný druh kamene (též stejně zbarvený a opracovaný). Dílčí poškození jednotlivých větších kamenů a desek je vhodné řešit vsazením plomby ze stejného druhu kamene, drobné poškození případně doplněním umělým kamenem stejného vzhledu (nikoliv běžným betonem nebo cementovou maltou). Zásada použití stejného druhu materiálu a stejného tvaru i zbarvení dlažebních prvků platí samozřejmě také pro dlažby cihelné, kameninové i jiné. Mimořádnou

pěči zaslouží různé nápisy, letopočty, erby a obrazce vytvořené v mozaice z dlažebních kamenů (Schubert 2007).

Rozebírání kamenných dlažeb by mělo být prováděno co nejšetrněji, a pokud je to reálné, tak ručně. Při rozebírání může dojít k úbytku dlažebního materiálu, který je způsobován rozlomením a rozpadem kamenů. Úbytek kamene však rozhodně nelze při opětovném dláždění řešit rozšířením spár mezi jednotlivými dlažebními kameny. Široké spáry umožní sice snížit spotřebu kamenných prvků, ale zhoršují technické vlastnosti dlážděného povrchu, vyžadují častější opravy a jsou nepohodlné pro chůzi. Při předlažbě je také nutné dodržet obdobné výšky kamenů a často je nutné počítat s doplněním původních kamenných prvků dalším materiálem, obdobnou dlažbou vybouranou z jiných prostor nebo dlažbou nově vyrobenou (Schubert 2007).

Obnova cest i dlážděných ploch v rajských zahradách, které jsou prohlášenými kulturními památkami, opět vlastníka zavazuje povinností vyžádat si předem závazné stanovisko ve smyslu § 1 odst. 1 památkového zákona. Pokud je tato akce (obnova cesty) součástí obnovy celé rajské zahrady, měla by být součástí projektu a tím i celé koncepce rajské zahrady.

4.4.4 Restaurování kamenných prvků a kovu

Restaurování kamene je v památkové péči poměrně běžné. Restaurována jsou polychromovaná či nepolychromovaná umělecká díla představující například sochy a sochařskou výzdobu nebo uměleckořemeslné práce, což jsou různé portály, ostění, sokly, nádrže na vodu, kašny, apod. U prvků z kovů se jedná například o mříže, zakrytí kašen, kramle, chrliče apod. Při obnově rajských zahrad, je dobré obnovit zároveň i kamenné a kovové prvky, které se v zahradě nacházejí, není to však většinou nezbytně nutné.

Obnova kamenných a kovových prvků ve vztahu ke správnímu řízení se provádí minimálně dvoukolově. To znamená, že jedna žádost je podávána vlastníkem na záměr, který určí jaké průzkumy, budou provedeny a jejich závěry konzultována v návrhu na restaurování. Mezi tyto průzkumy může patřit například průzkum barevnosti, kdy jsou ze vzorků odebírána nábrusy, průzkum salinity (zasolení), petrografický průzkum, který určuje původ kamene. Důležité je, že všechny tyto průzkumy jsou spojeny s invazivním zásahem, v podobě odebrání vzorku kamene a smí je provádět pouze restaurátor s příslušným povolením Ministerstva kultury ČR, stejně jako samotné restaurování. Veškeré závěry z průzkumů jsou zpracovány do zprávy a jejich výsledky zapracovány do tzv. Návrhu na restaurování, který je vlastníkem předkládán orgánu státní památkové péče k dalšímu správnímu řízení. Obě žádosti o závazné stanovisko jsou podávány ve smyslu § 14 odst. 1 památkového zákona.

Obnovu kamenných prvků je obecně doporučeno realizovat současně s vlastní obnovou rajských zahrad v případě, že u sochy či jiného kamenného prvku je z nějakého důvodu (například narušené statiky) potřeba provést nový základ a s tím spojené

zemní práce. Potřeba je též upozornit, že pokud je řešený kamenný prvek, kulturní památkou, nelze je přemístit bez předchozího souhlasu Krajského úřadu, u národní kulturní památky Ministerstva kultury. Důvody pro toto přemístění jsou pouze dva - kamenný prvek bude navrácen na původní místo a druhým důvodem je bezpečnost. Nelze tedy počítat, že povolení bude uděleno k přemístění kamenného prvků v rámci návrhu kompozice, pokud tam daný prvek někdy v minulosti nestál.

I u kamenných prvků platí, že k obnově každého je třeba přistupovat zvlášť. Obecně však platí, několik zásad, která se až na výjimky dají celkově aplikovat. Jsou to:

- citlivé očištění kamene od nečistot, černých depozitů, krust, mechů, zelených řas bez úbytku kamene,
- odstraňování druhotných doplňků, pokud jsou již dožilé, neodborně provedené nebo dokonce památku poškozují,
- oprava spárování,
- náhrady korodujících železných částí, například čepů za nerezové,
- provedení větších doplňků z kamene, který je pokud možno ze stejného lomu, jako původní kámen, menší doplňky jsou zhotoveny z tmelů, který strukturou a barevností odpovídá originálu,
- barevné retuše jsou lazurní a lokální bez celkového barevného sjednocování,
- závěrečné biocidní ošetření.

Plošná hydrofobizace již není doporučena, v poslední době se od ní ustupuje.

Obecně jsou samotné restaurátorské práce hrazeny z programů Ministerstva kultury ČR v plné tedy 100 % výši. Do toho však nespádají neuznatelné náklady – například náklady na vypracování restaurátorského průzkumu či restaurátorské zprávy a pronájem lešení (je-li potřeba). Montáž a demontáž lešení, vedlejší režijní náklady, apod. jsou hrazeny ze státních finančních prostředků maximálně z 50 %.

Podrobněji se restaurování kamenných prvků věnuje metodika Státního ústavu památkové péče Péče o kamenné sochařské a stavební památky (Štulc & Suchomel & Maxová 1998).

4.5 Zhodnocení podkladových materiálů - metodik

Závěrem lze konstatovat, že oblasti symboliky v rajských zahradách se dosud žádná metodika Národního památkového ústavu nevěnuje, i když je obecně velmi důležitá. Také křesťanská symbolika rostlin není ve stávajících metodikách zohledňována.

5 Vlastní projekt

Metodika je zpracována za účelem pomoci při obnově rajských zahrad a je určena vlastníkům památkových objektů, správcům památkových objektů, projektantům, pracovníkům státní památkové péče a dalším osobám, kteří jsou ve vztahu k obnově a péči o kulturní památky. Pro účely této metodiky je používán termín obnova, tak jak je definován v § 14 odst. 1 zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, v platném znění. Obnovou je chápána údržba, oprava, rekonstrukce, restaurování nebo jiná úprava kulturní památky nebo jejího prostředí.

Metodika přináší i teologický pohled na tuto problematiku, včetně výkladu používaných symbolických prvků, který by pomohl lépe poznat a pochopit vznik a koncept rajských zahrad.

5.1 Úvod

Základní zásadou je dodržování schválené projektové dokumentace a podmínek stanovených orgány státní památkové péče v závazném stanovisku, potažmo územního souhlasu či stavebního povolení, vydaného příslušným stavebním úřadem. Rajské zahrady jsou projevem vývoje, trvajících mnoho set let. Stavební činnost, války, absence údržby a v naší zemi od druhé poloviny 20. století i komunismus, ovlivnili nepříznivým způsobem tyto rajské zahrady. Většina z těch, které se do této éry zachovaly, byly v době komunismu zničeny.

Snahou památkové péče je nejenom vlastní ochrana dochovaného stavu, ale zejména rehabilitace toho, co bylo v minulosti porušeno nebo zničeno. Je zde přání vzkřísit hodnoty, které byly dlouho zapomenuty a záměrně opomíjeny (Pavlačka 2017). Mezinárodní charta o zachování a restaurování památek a sídel (Benátky 1964) pohlíží na památky, jako na nositele duchovního odkazu minulosti představují v přítomném životě národů živé svědectví jejich staletých tradic. Lidstvo, které si každodenně uvědomuje jednotu všelidských hodnot, považuje památky za společné dědictví a prohlašuje se vůči budoucím generacím za solidárně zodpovědné za jejich zachování. Považuje za svou povinnost odevzdat jim je v plné bohatosti jejich původnosti.

5.2 Projekt

Metodika zachování duchovní (křesťanské) symboliky v rajských zahradách

Obecně je u projektanta žádoucí praxe a zkušenosti s obnovou kulturních památek, s doporučením na orientování či zaměření na danou konkrétní oblast. Všechny stupně

projektové dokumentace by měla být v průběhu zpracování konzultovány s Národním památkovým ústavem, ve smyslu § zákona č. 20/1987 Sb. Podobné požadavky po odborné stránce, by měly být vzneseny i ve vztahu k provádějíci firmě.

Doporučeno je také zpracování projektové studie, která možná s sebou nese vyšší vstupní náklady, zadavatel má však v tomto stupni projektové dokumentace jedinečnou možnost nastavit způsob řešení tak, aby využil potenciál, který objekt poskytuje a předešel možným negativním střetům (Pavlačka 2017).

Projekt musí být nejen vypracován v souladu s platnou legislativou uvedenou v předešlé kapitole 4.2.1, ale zároveň musí vycházet a zohlednit současnou situaci, archivní rešerše, dochovaná vyobrazení, výsledky stavebně historického a archeologického průzkumu (kapitoly 4.3.1. - 4.3.4.).

Snaha by měla být obnovit zahradu co nejvěrněji a nejautentičtěji a měla by odpovídat dochovaným podkladům. Měla by také korespondovat s dochovanou zástavbou. Počítat je třeba i s faktem, že rajskou zahradu bude tvořit kromě cest, soch, vodních prvků i živá složka – byliny, rostliny, stromy, atd. Stromy potřebují více času pro růst, tráva roste poměrně rychle, ale je zde stálý proces vývoje, změny i určitý koloběh života.

Z toho co o rajských zahradách víme, lze říct, že tyto zahrady měly převážně jednotnou strukturu a znaky: byly ohrazeny zdí, členěny na čtyři pravidelné prostory, typické je rozdělení ve tvaru kříže, se studnou či stromem uprostřed. Všechny tyto typické znaky odkazují na biblickou zahradu Eden. Ohrazení vyplývá ze samotného termínu Eden, který znamenal oddělené a ohrazené prostranství. Dělení na čtyři prostory odkazuje na čtyři toky, na které se dělila řeka protékající Edenem. Strom v centrální části může být znázorněním Stromu života. Já se avšak spíše kloním k přesvědčení, že je upomínkou druhého stromu, Stromu poznání dobra a zla, symbolizující lidské pokušení a neposlušnost, jenž byla příčinou vyhnání z ráje. Vodní prvek měl praktickou funkci, sloužil pro zavlažování a zalévání zahradních rostlin. Sama symbolika vody je velmi bohatá, zde je vidět v její očištné funkci, představující odumření starému životu a zrození pro život nový. Zbytky po většině z těchto prvků by mohly být stále zachovány pod zemí a být předmětem již zmíněného archeologického výzkumu.

Projekt by měl reflektovat i symbolické prvky.

5.2.1 Symbolika

Symbolika je pro obnovu rajských zahrad obecně velmi důležitá. Význam symbolů může dnešnímu člověku snadno uniknout, případně nebýt vůbec postřehnuto. Člověk neznalý symbolů nemusí ani zaregistrovat, že se na nějaký symbol dívá či ho má před sebou. V případě rajských zahrad je tento problém ještě složitější.

Předně je třeba si uvědomit, že rajské zahrady byly a měly by být plné symbolů, plné odkazů k biblické zahradě Eden. Symboly rajských zahrad můžeme rozdělit do dvou skupin: symboly trvalé, které se dochovaly od doby založení zahrady, jsou to vodní prvky, kašny, nádrže na vody, dlažba, obecně můžeme říct vše kamenné a při troše štěstí i kovové, co představuje neživou přírodu. Stopy po takto zaniklých prvcích mohou být odhaleny při archeologickém výzkumu. Druhou skupinou symbolů jsou rostliny, stromy, keře, tedy zástupci živé přírody, které se časem mění a zanikají a jejich stopy se většinou objevují obtížněji, pokud vůbec. Zde vzniká hlavní problém při výkladu symbolů. Například byly vysazeny čtyři stromy, které symbolizovaly čtyři světové strany, potažmo celé lidstvo; z těchto čtyř stromů jeden po několika letech uhynie, je pokácen a na jeho místo již nic jiného vysazeno není. V kompozici pak zbývají tři stromy, a z čísla lidstva se stává číslo, které představuje Boží Trojici. Obecně by měla obnova rajské zahrady reflektovat původní nebo historický stav a co nejvíce se mu přibližovat, je-li to reálné. Původní stavem je myšlena zahrada v době jejího vzniku, historickým stavem doložená obnova z určitého historického období. Za předpokladu, že existují podklady pro tuto obnovu, jinak řečeno jsou k dispozici materiály (například původní plány, písemný záznam popisu rajské zahrady, obrazová dokumentace) by se mělo přistoupit k obnově podle těchto historických podkladů. Problém však mohou působit zmíněné rostliny – chybějící 150 letý strom nebo i více nedochovaných stromů není možné nahradit tak snadno, jako například dostavět chybějící zdivo. Je otázkou jak se v případě jednoznačných a podložených podkladů zachovat v případě, že v historické kompozici, byly původně čtyři stromy s určitou symbolikou, ale jeden nebo více uhynulých stromů celou symboliku a tím i vyznění zamýšlené kompozice razantně mění. Má se ve výše uvedeném případě vysadit malý čtvrtý strom mezi zbylé tři staré (třeba dvoustleté) exempláře nebo tyto stromy odstranit a zasadit čtyři nové mladé stromy či na doloženou historickou kompozici rezignovat a změnit ji tak, že tři stávající stromy v zahradě zůstanou? Samozřejmě, že důležitou roli při tomto rozhodování by měl mít i stav těchto stromů. Stromy, jako živý organismus by měly v tomto případě mít přednost před návratem k původnímu či historicky podloženému stavu. Symboliku lidstva lze nahradit vysazením čtvrtého stromu nebo zapojením čtyři jiných prvků, a to dle možností dané rajské zahrady. Mohou být například vysazebny 4 keře nebo osazeny čtyři sloupy.

Podíváme-li se dnes na dochované rajské zahrady, můžeme odvodit jednotlivé prvky, které mají téměř všechny zahrady společné:

- budovami ohrazené a chráněné většinou čtvercové prostranství uvnitř areálu kláštera
- vodní prvek v podobě kašny, studny nebo nádrže na vodu, situovaný většinou do středu zahrady, někdy může být umístěn i při okraji
- někdy místo ve středu zahrady zaujímá strom, představující Strom poznání dobra i zla nebo Strom života
- čtyři cesty ve tvaru kříže, které představují nejenom kříž, ale i čtyři rajské řeky a rozdělují zahradu na čtyři části

Po symbolické stránce jsou důležité také geometrické útvary, kterých je potřeba si v rajských zahradách všimnout:

- kruh – univerzální symbol církve
- dva kruhy – symbol Ježíše Krista
- tři kruhy – vepsané, či průnik tří kruhů – symbol Nejsvětější Trojice
- trojúhelník - symbol Nejsvětější Trojice
- čtverec – symbol stability
- osmiúhelník – symbol obrození, regenerace
- čtverec v kruhu nebo kruh ve čtverci – transformace nebe do země nebo obráceně.

Jak již bylo zmíněno výše, obyvateli rajské zahrady byli Adam a Eva, kteří jsou typologicky představováni Kristem jako novým Adamem a Pannou Marií jako druhou Evou. Je tedy velmi pravděpodobné, že Ježíš Kristus i Panna Maria budou symbolicky v rajské zahradě zastoupeni. A mohly to být právě květiny, jejíž přítomnost odkazovala na Pannu Marii. Pokud se v přípravné fázi nedopadají žádné prameny, které by dokazovaly pěstování určitých druhů rostlin, mohou být v případě obnovy květinových záhonů použity tyto květiny: petrklič vyší (*Primula elatior*), plicník (*Pulmonaria*), sedmikráska chudobka (*Bellis perennis*), pomněnka (*Myosotis*), náprstník (*Digitalis*), kosatec (*Iris*), lilie (*Lilium*), kontryhel (*Alchemilla*), brčál - barvínek (*Vinca*), růže (*Rosa*), , divoké jahody, sněženka podsněžník (*Galanthus nivalis*), konvalinka vonná (*Convallaria majalis*), rozmarýn (*Rosmarinus*) nebo hyacint (*Hyacinthus*).

Mezi další rostliny, které jsou spojeny s určitou symbolikou a mohou zdobit rajské zahrady, autorka doporučuje použít: břečťan (*Hedera*), hrách setý (*Pisum sativum*), jetel (*Trifolium*), karafiát neboli hvozdík zahradní (*Dianthus caryophyllus*), macešku (*Viola*), mák (*Papaver*), narcis (*Narcissus*), myrtu (*Myrtus*), orlíček (*Aquilegia*), sasanku (*Anemone*). Ze stromů a keřů je dobré vysazovat dub, jabloň, jasmín jilm, kaštan, ostružník, platan, tis, topol nebo třešň.

Při volbě rostlin je samozřejmě zapotřebí zohlednit náročnost na pěstování a požadavky na stanoviště (vodu, živiny, zastínění, konkurence s jinými druhy, apod.), která každá jednotlivá rostlina má.

Obecně by měl být při rozhodování o odstranění rostlin ať již květin, keřů nebo stromů, měl být brán v potaz nejen jejich podíl na hodnotách kulturní památky, ale i jejich zapojení a možný symbolický význam či estetické působení v zahradě. Zároveň by mělo být přihlédnuto i k jejich environmentální hodnotě. Z tohoto požadavku je patrné, že ke každé rostlině je potřeba přistupovat jednotlivě, hodnotit její stav a možné budoucí využití v zahradě. Paušálně určit, které rostliny mají či mohou zůstat jednoduše nelze.

Na příkladě Dominikánského kláštera v Českých Budějovicích (porovnání obrázků č. 10 a č. 11), je vidět, že po odstranění keřů, stromků a květin vypadá zahrada uhlazeně, upraveně, ale neskutečně nudně. Mnoho toho zde již nenutí k přemýšlení o prostoru a symbolech, vždyť to utajené se zredukovalo na kašnu a jinan. Co však vystoupilo do

popředí, je zanedbaný stav fasády, která před tím nebyla tak viditelná znát. Podobné řešení je však voleno v případě mnohých rajsých zahrad, jak to dokládá i fotodokumentace v příloze práce. Otázkou tak zůstává, zda je toto řešení správné, zda rajsá zahrada, založena v minulosti jako součást klášterů, skutečně takto vypadala, zda si takto její zakladatelé a uživatelé biblickou zahradu Eden představovali. Nakolik dnes tyto prostory vnímají její uživatelé či návštěvníci jako kousek biblického ráje? Nutno říci, že některé ze současných zahrad vyžadují v tomto ohledu poměrně velkou dávku představivosti. Na druhou stranu je možné, že jsou jen projekcí dnešní představy ráje. Tato fakta jsou důvodem k zamyšlení.

Doposud byla opomíjena i fauna, která byla také součástí zahrady – zpívající ptáci, bzující včely, zvuky, které spolu v tekoucí vodou a šuměním větru pohrávajícím si korunami stromů, naplňují lidskou duši mírem a klidem. I proto některé zdroje uvádějí například ptáky chované v zahradách, a rozhodně by neměly být opomenutí ani volně žijící ptáci, kteří by zde mohli hledat potravu či útočiště, jak tomu mohlo být v minulosti. Tento stav se bez keřů, květin, stromů, obecně lze říci bez flóry, docílit téměř nedá.

Není dobrým důvodem přistupovat k obnově pouze z povinnosti vlastníka kulturní památky, které zahrnuje nezbytnou péči a údržbu. Skutečný duch rajsé zahrady vzniká až s její symbolikou, kterou reprezentuje živá příroda víc, než je na první pohled patrné. Vypustili se totiž rostlinná složka z konceptu, utrpí tím víc než symbolika. Možná tato zahrada ztrácí úplně svůj původní smysl. Možná pak rajsou zahradou zůstává jen podle názvu, ale její obsah této skutečnost neodpovídá.

Touha po návratu do ráje, touha po zpřítomnění alespoň malého kousku biblického ráje a jeho projekce do zahrady, je při její obnově důležitá. Tato touha by měla být součástí celého procesu obnovy, kterým by však samotná péče ukončena být neměla, byť se to tak někdy může jevit. Následná údržba a péče o zahradu je stejně důležitá jako samotný proces obnovy, má-li zahrada zůstat zahradou rajsou a náklady vynaložené na obnovu smyslounou investicí. Najít této zahradě využití by mělo stát v popředí zájmu každého vlastníka i investora.

Jistým kompromisem a možná i směrem do budoucna by mohlo být v některých zahradách využití modelu permakultury, který by se dal dle potřeby upravit. Je to však jen návrh vyžadující hlubší a detailnější prozkoumání, diskusi s odborníky a přísnými orgány. Jako takový by mohl tento návrh být podmínem pro další práci.

6 Diskuze

6.1 Metodiky

Problematikou obnovy památek zahradního umění a dalších staveb s tím související se již dlouhou dobou zabývá Národní památkový ústav, ve svých odborných metodikách, které vydává. Mnohé metodiky týkající se památek zahradního umění vydalo Metodické centrum zahradní kultury v Kroměříži a vznikly v rámci projektu „Národní centrum zahradní kultury v Kroměříži“ Národního památkového ústavu, jež byl spolufinancován Evropskou unií z Evropského fondu pro regionální rozvoj prostřednictvím Integrovaného operačního programu.

Jedná se například o:

- Studie obnovy památky zahradního - umění ideová fáze projektové přípravy (Pavlačka 2017).
- Formální vodní prvky v památkách zahradního umění (Janál et al. 2015).
- Způsoby prezentace památek zahradního umění (Hudec & Křesadlová 2015).
- Obnova vysokých tvarovaných stěn v památkách zahradního umění (Krejčířík & Křesadlová 2015).
- Rostliny v nádobách a stavby pro jejich přezimování v památkách zahradního umění (Křesadlová et al. 2015).
- Travníky a květnaté louky v památkách zahradního umění (Straková et al. 2015).
- Cesty s nestmeleným povrchem v památkách zahradního umění (Zlatuška et al. 2015).
- Archeologický průzkum památek zahradního umění (Gojda et al. 2015).

Mimo tento projekt vydal Národní památkový ústav další metodiky například:

- Management plán ochrany památkových hodnot památek zahradního umění (Křesadlová et al. 2015).
- Péče o kamenné sochařské a stavební památky (Štulc et al. 1998).
- Projektování obnovy stavebních památek (Holeček et al. 2008).
- Metodika pasportizace památek zahradního umění (Olšan et al 2015)
- Péče o památkově významné venkovní komunikace (Schubert 2007).

Metodika se nejen snaží shrnout všechny podstatné údaje z daných metodik, ale zároveň i vysvětlit postupy a jejich provázanost s platnou legislativou, neboť v případě rajských zahrad jde o komplex hledisek, které je třeba posuzovat a zohledňovat.

I v souvislosti s přítomností živých rostlin v těchto zahradách a v komplexním pohledu na celou rajskou zahradu, zde platí snad více, než kde jinde, že obnova každé taktové zahrady bude jedinečná, ve své podstatě originální a v tomto duchu je nutno k obnově rajských zahrad přistupovat. Není možné stanovit metodický pokyn, který bude taxativní a bude v plné šíři uplatňován ve všech případech.

Žádná z uvedených metodik se až na drobé výjimky přímo nevěnuje rajským zahradám, teologickému pohledu ani nepřináší význam symboliky jednotlivých prvků v těchto zahradách.

6.2 Symbolika

Autorka je přesvědčena, že každá rajská zahrada má obsahovat dostatečnou symboliku, má podněcovat zájem o její hledání, má nutit k zamyšlení.

Obecně je dobré se symbolikou v rajských zahradách pracovat a využívat ji. Bohatý potenciál mají v tomto směru rostliny, především květiny, i když se v rajských zahradách dnes již většinou hojně nevyskytují. Mnohé zdroje uvádějí, že v těchto zahradách byla pěstována zelenina využívaná v kuchyni a květiny k výzdobě oltáře. I přesto tuto rostlinnou součást většinou dnešní rajské zahrady postrádají, plochy jsou v lepším případě osety travou, vzácněji se objevují keře růží či květiny. Nutno podotknout, že plocha by měla být plná kvetoucích bylin, jak to dokládají středověké a raně renesanční vyobrazení. Současná skladba trávníku mnohdy neodpovídá dobové skladbě a přijímá dnešní pojetí. Rajskou zahradu, kde by byly záhonky zeleniny se autorce v Čechách najít nepodařilo a zahradu s bylinkovou složkou jen jednu (tu nabízí k vidění klášter v Rajhradě u Brna). V některých případech obnova rajských zahrad na symboliku rezignuje, příkladem toho je Dominikánský klášter v Českých Budějovicích, kde obnova rajské zahrady znamenala odstranění všech rostlin a keřů, ušetřen zůstal pouze nekvetoucí trávník a 150 let starý jinan dvouláločný (obrázek č. 10), řešení zvolené zřejmě pro snadnou údržbu. To navozuje otázku, nakolik se vracet k původnímu stavu, pokud by se taková skutečnost prokázala z historických zdrojů. Problémem není ani tak zřízení zeleninových záhonků v rajské zahradě, obecně problém vyvstává při zajištění pravidelné odborné péče o zeleninové či květinové záhonky, která je složitější a náročnější, než posekání trávníku. Obecně je dnes kladen důraz na vytvoření stavu, který by nevyžadoval, pokud možno žádnou údržbu, nebo údržbu omezil na nejnutnější rovinu. Přitom, jak již bylo uvedeno výše, květiny mají svůj symbolický význam a jejich absence v rajské zahradě ochuzuje celý koncept o důležitou část. I když se autorka přiklání k názoru, že rostliny nebyly hlavním důvodem zakládání rajských zahrad, do této zahrady nesporně patří.

Autorka práce není zastáncem kácení zdravých dlouholetých stromů nebo odstaraňování zdravých rostlin a kloní se k názoru, že se jedná o živý organismus, který v tomto případě má mít přednost před návratem k původnímu stavu, možnému symbolickému významu, podílu na památkových hodnotách či estetickému působení.

Autorka se v této práci snažila dokázat důležitost symboliky a zastoupení flóry. Pokud totiž obnova rajské zahrady zredukuje symboliku na minimum, většinou zastoupenou kamennými prvky, bez zapojení rostlinné části v dostatečné míře, nemůže být plně úspěšná. Rajská zahrada by měla v sobě nést něco víc, než jen upravený prostor. Měla by navozovat klid, měla by zvát k zamyšlení nad životem, tichému rozjímání a na druhou stranu přitahovat pozornost k utajenému významu, vyzývat k jeho objevení, pochopení a být pro návštěvníky

podnětem pro zkoumání. Právě tyto skutečnosti bývají často podceňovány a není jim při obnově rajske zahrady věnována náležitá pozornost.

7 Závěr

- Práce ukazuje, jak se chápání biblického textu odráží v architektuře rajských zahrad. Je zřejmé, že rajské zahrady a jejich prvky symbolicky odkazují k biblické zahradě Eden. Symbolika tvoří nedomyslitelnou součást rajských zahrad a jako taková by neměla být podceňována či opomíjena. Podstatnou roli zde hraje přírodní složka, rostliny, stromy i fauna a tato složka by neměla být redukována a vynechávána.
- Důležité je rajské zahrady nejen obnovit, ale vrátit do nich život, dát jim smysl a využití. Samotná obnova je poměrně složitý proces, vyžadující hodně času, trpělivosti, přípravy, práce, ale i jistou dávku koncensu. Každá rajská zahrada je jedinečná, a to i přes mnohé symbolické prvky, které mají tyto zahrady společné. Každá rajská zahrada má své přednosti, ale i úskalí a v tomto duchu je potřeba k její obnově přistupovat. Stejně důležitá jako obnova je i následná odborná a pravidelná péče a údržba i její zajištění. Námětem pro další zkoumání by v tomto směru mohl být upravený model permakultury, který by v některých rajských zahradách mohl minimalizovat požadavky na údržbu.
- Práce pracuje s již vydanými metodikami Národního památkového ústavu. Z těchto metodik jsou vybrány podstatné a důležité informace a tyto údaje jsou shrnuty. Kromě zmínky o symbolice vody (Janál et al. 2016) se oblasti symboliky v rajských zahradách dosud žádná metodika Národního památkového ústavu přímo nevěnuje, i když je obecně velmi důležitá.
- Autorka se v této práci snažila dokázat důležitost symboliky a zastoupení flóry. Pokud totiž obnova rajské zahrady zredukuje symboliku na minimum, většinou zastoupenou kamennými prvky, bez zapojení rostlinné části v dostatečné míře, nemůže být plně úspěšná. Rajská zahrada by měla v sobě nést něco víc, než jen upravený prostor. Měla by navozovat klid, měla by zvát k zamyšlení nad životem, tichému rozjímání a na druhou stranu přitahovat pozornost k utajenému významu, vyzývat k jeho objevení, pochopení a být pro návštěvníky podnětem pro zkoumání. Právě tyto skutečnosti bývají často podceňovány a není jim při obnově rajské zahrady věnována náležitá pozornost.

8 Literatura

- Adkinson R. 2012. Posvátné symboly: národy, náboženství, mystéria. Slovart, Praha.
- Arnold BT. 2009. Genesis. Cambridge University Press, New York.
- Ausloos H. 2017. „Garden in Eden“ or „Paradise of Delight“? The Septuagint's rendering of in the book of Genesis. *Acta Theologica* 37(1): 6-17. Available from <http://www.scielo.org.za/pdf/at/v37n1/02.pdf>.
- Bartoš J. 2000. Úvod do archivnictví pro historiky. 3. Univerzita Palackého, Olomouc.
- Benjamins HS. 1999. Paradisiacal life: the story of paradise in the Early Church. Pages 151-167 in Luttikhuisen GP, editors. *Paradise interpreted: representations of biblical paradise in Judaism and Christianity*. Boston: Brill, Boston.
- Bič M 1986. *Ze světa Starého zákona I*. Kalich, Praha.
- Bič M et al. 1991. *Výklady ke Starému zákonu*. Kalich, Praha.
- Bremmer JN. 1999. Paradise: from Persia, via Greece into The Septuagint Pages 1-20 in Luttikhuisen GP, editors. *Paradise interpreted: representations of biblical paradise in Judaism and Christianity*. Boston: Brill, Boston.
- Cooper JC, Plzák A. 1999. *Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů*. Mladá fronta, Praha.
- Česká národní rada. 1987. Zákon č. 20/1987 Sb. ze dne 30. března 1987, o státní památkové péči. Pages 214 in *Sbírka zákonů České republiky, 1987, částka 6*. Česká republika.
- Český národní komitét ICOMOS. 2001. Mezinárodní dokumenty ICOMOS o ochraně kulturního dědictví. Mezinárodní charta o konzervaci a restaurování památek a sídel, Benátky 1964. Národní památkový ústav, Praha Available from <https://www.npu.cz/cs/npu-a-pamatkova-pece/pamatky-a-pamatkova-pece/pravni-predpisy-a-mezinarodni-dokumenty/mezinarodni-dokumenty> (accessed February 2020).
- Douglas JD et al. 1996. *Nový biblický slovník. Návrat domů*, Praha.
- Drexler L. 2009. Ora et labora. *Revue theofil.cz*. Available from <http://revue.theofil.cz/krestanske-pojmy-detail.php?clanek=918>. (accessed February 2020).
- Dubovský P et. al. 2008. *Komentáře k Starému zákonu 1. svazek Genézis*. Dobrá kniha, Trnava.
- Durr R. 2018. Locating Paradise in China: Joseph Stöcklein's Chronology (1729) in Context. *German History* 36(4): 497-521. Available from <https://academic.oup.com/gh/article/36/4/497/5142366>.
- Dvorská J, Poláček L. 2000. Základní principy a problémy dendrochronologie, *Archaeologia historica* 25: 435-441. Available from <https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/140392>.

- Ekumenický předklad. Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona. 1979. Ústřední církevní nakladatelství, Praha.
- Fontana D. 2000. Tajemný jazyk symbolů: názorný klíč k symbolům a jejich významům. Paseka, Praha.
- Gojda M, Hladký J, Janál J, Jančo M, Milo P, Lisá L, Petřík J. Prokeš L. 2015. Archeologický průzkum památek zahradního umění. Národní památkový ústav ve spolupráci s Metodickým centrem zahradní kultury v Kroměříži, Praha.
- Graubner J, Zatloukal O. 2008. Kroměříž - Květná zahrada 1691: Flower Garden - Kremsier 1691. Národní památkový ústav, Státní zámek Arcibiskupský zámek a zahrady Kroměříž, Kroměříž.
- Heil A. 2004. Rajská zahrada: pěstujeme jedlé vytrvalé rostliny: přehled od A do Z. Hel, Ostrava.
- Heller J. 2003. Symbolika čísel a její původ. Pastorační středisko při Arcibiskupství pražském, Praha.
- Heller J, Prudký M. 2006. Obtížné oddíly knih Mojžíšových. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří.
- Hendrych J/Czech Technical University in Prague. 2005. Tvorba krajiny a zahrad III: historické zahrady, parky a krajina, jejich proměny, kulturně historické hodnoty, význam a ochrana. Available from https://www.researchgate.net/publication/39806561_Tvorba_krajiny_a_zahrad_III_historicke_zahrady_parky_a_krajina_jejich_promeny_kulturne_historicke_hodnoty_vyznam_a_ochrana (accessed October 2019).
- Holeček J, Girsá V. 2008. Projektování obnovy stavebních památek. Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, Praha.
- Hudec P, Křesadlová L. 2015. Způsoby prezentace památek zahradního umění. Národní památkový ústav ve spolupráci s Metodickým centrem zahradní kultury v Kroměříži, Praha.
- Janál J, Křesadlová L, Obšivač J, Olšan J, Rozkošný M, Žabička Z. 2016. Formální vodní prvky v památkách zahradního umění. Národní památkový ústav, Praha.
- Jankovská V. 1997. Archeologie a pylová analýza - metodická poznámky. Archeologické rozhledy, roč. XLIX, č. 1, s. 146-147. Archeologický ústav AV ČR, Praha. Available from <https://kramerius.lib.cas.cz/view/uuid:e8de5143-3cfa-11e1-1872-001143e3f55c?page=uuid:e8de51d7-3cfa-11e1-1872-001143e3f55c> (accessed January 2020).
- Kočár P, Sůvová Z, Jankovská V. 2009. Co prozradila pylová zrnka a ostatní přírodniny, in Juřina P, editors. Náměstí Republiky: výzkum století. Archia, Praha.
- Kopeček P. 2020. Symbolika čísel. České katolické biblické dílo. Available from <http://biblickedilo.cz/bible-v-liturgii/liturgicky-rok-c/symbolika-cisel/> (accessed February 2020).

- Krejčířík P, Křesadlová L. 2015. Obnova vysokých tvarovaných stěn v památkách zahradního umění. Národní památkový ústav ve spolupráci s Metodickým centrem zahradní kultury v Kroměříži, Praha.
- Křesadlová L, Olšan J, Ehrlich M. 2015. Management plán ochrany památkových hodnot památek zahradního umění. Národní památkový ústav, Praha.
- Křesadlová L, Kopecký E, Olšan J, Chvosta E, Fetterová D, Janál J. 2015. Rostliny v nádobách a stavby pro jejich přezimování v památkách zahradního umění. Národní památkový ústav ve spolupráci s Metodickým centrem zahradní kultury v Kroměříži, Praha.
- Kuna M. 2004. Nedestruktivní archeologie: Non-destructive archaeology. Academia, Praha.
- Léon-Dufour X et al. 2003. Slovník biblické teologie. Academia, Praha.
- LEVISON JR (Jack).2018. Terrestrial Paradise in the Greek Life of Adam and Eve. Journal for the Study of the Pseudepigrapha. **28**(1): 25-44 Available from <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0951820718805636>
- Lurker M. 1999. Slovník biblických obrazů a symbolů. Vyšehrad, Praha.
- Mruškovič V. 1999. Slovník literárnoarchívnej terminológie. Matica slovenská, Martin.
- Noort E. 1999. Gan-Eden in the context of the mythology of The Hebrew Bible Pages 21-36 in Luttikhuisen GP, editors. Paradise interpreted: representations of biblical paradise in Judaism and Christianity. Boston: Brill, Boston.
- Olšan J, Šnejd D, Ehrlich M, Křesadlová L, Pavlátová M. 2015. Metodika pasportizace památek zahradního umění, Národní památkový ústav, Praha. Available from <https://www.npu.cz/cs/npu-a-pamatkova-pece/npu-jako-institute/publikace/18458-metodika-pasportizace-pamatky-zahradniho-umeni>. (accessed February 2020).
- Oonk S, Slomp CP, Huisman DJ. 2009. Geochemistry as an aid in archaeological prospection and site interpretation: current issues and research directions. Archaeological Prospection. **16**(1): 35-51 Available from: <http://doi.wiley.com/10.1002/arp.344>.
- Otruba I, Popelínský T. 2016. Hledání rajských zahrad: od Elbrusu po sloupy Héraklovy = In search of paradise gardens: from Mount Elbrus to the pillars of Hercules. Masarykova univerzita, Brno.
- Pacáková-Hošťálková B. 2016. Praha - zahrady a parky. Karolinum, Praha.
- Pařízková-Čevonová J, Patrný M, Záhorka J, Zahradník P, Beránková L, Beránek J, Macek P. 2015. Metodika stavebněhistorického průzkumu. Národní památkový ústav, Praha.
- Pavlačka R. 2017. Studie obnovy památky zahradního umění - ideová fáze projektové přípravy. Národní památkový ústav, Praha.
- Petráček T. 2007. Předobrazy Krista ve Starém zákoně. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří.
- Poláková J ed. 2007. Mezinárodní dokumenty o ochraně kulturního dědictví. Národní památkový ústav, Praha.

- Pospíšil CV. 2010. Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří.
- Prudký M. 2018. Genesis I: 1,1-6,8: když na počátku Bůh řekl do tmy... .Centrum biblických studií AV ČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností, Praha.
- Royt J, Šedinová H, 1998. Slovník symbolů: kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii. Mladá fronta, Praha.
- Royt J. 2006. Slovník biblické ikonografie. Karolinum, Praha.
- Schubert A. 2007. Péče o památkově významné venkovní komunikace. Národní památkový ústav, Praha.
- Sokol P et al. 2017. Metodika terénní prostorové identifikace, dokumentace a popisu nemovitých archeologických památek. Národní památkový ústav, Praha.
- Spieser EA, 1983. The Anchor Bible Genesis. Doubleday & Company, Inc. Garden City, New York.
- Standing M/ Heritage Website – Medieval Gardens. 2003. The Mary Garden. St Mary de Haura Church Available from <http://www.stmarydehaura.org.uk/gardens.html> (accessed October 2019).
- Straková M, Straka J, Janál J, Křesadlové L. 2015. Trávníky a květnaté louky v památkách zahradního umění. Národní památkový ústav ve spolupráci s Metodickým centrem zahradní kultury v Kroměříži, 2015, Praha.
- Syrový B. 1956. Kámen v architektuře a jeho povrchové úpravy, Státní nakladatelství technické literatury, Praha.
- Šantrůčková M. 2019. Zahradní architektura - Zahrada jako pozemský obraz ráje. Kulturně historické dědictví kolem nás. Available from <http://elearning.historickededictvi.com/zobraz/materialy/odborne-texty/zahradni-architektura> (accessed October 2019).
- Šantrůčková M. 2012. Ideje a inspirace vzniku a tvorby krajinářských prvků. Klaudyán. **8-9**(1) 43-52 Available from http://www.klaudyan.cz/dwnl/2011201201/03_Santruckova.pdf. (accessed February 2020).
- Šimek J. 2007. Zahradní umění Piera de' Crescenzi, Florart, Uherský Brod.
- Štulc J, Suchomel M, Maxová I. 1998. Péče o kamenné sochařské a stavební památky. Státní ústav památkové péče v Praze. Available from <https://www.npu.cz/publikace/met16kamen.pdf> (accessed January 2020).
- Tasić NN, Penezić K, Marković SB, Catto N. 2017. Vinča – Garden of Eden. Quaternary International. 429: 1-2. Available from <https://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S1040618217302574>
- Tydlitátová V. 2008. Stromy ve starozákonní tradici. Zdeněk Susa, Středokluky.

- Viviers H. 2016. Gardens as "Partners" in contemplation: reading the stories of the first Eden (Genesis 2-3) and a restored Eden (Song of Songs) through the lens of attention restoration theory. *Journal for semitics* 25 (1): 347-370.
- Wikipedie. 2020. Element. Available from <https://cs.wikipedia.org/wiki/Element> (accessed April 2020).
- Wyatt N. 2014. A Royal Garden: The Ideology of Eden. *Scandinavian Journal of the Old Testament*. **28**(1): 1-35 Available from <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09018328.2014.926689>.
- Ziółkowski Z. 2001. Nejtěžší stránky Bible. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří.
- Zlatuška K, Slepíčka J, Křesadlová L, Janál J, Jakubcová E, Vacek O. 2015. Cesty s nestmeleným povrchem v památkách zahradního umění. Národní památkový ústav ve spolupráci s Metodickým centrem zahradní kultury v Kroměříži, Praha.

Seznam použitých zkratk a symbolů

apod.	a podobně
BOZP	bezpečnost a ochrana zdraví při práci
č.	číslo
ČÚZK	Český úřad zeměměřičský a katastrální
ISBN	International Standard Book Number, mezinárodní standardní číslo knihy
např.	například
n. l.	našeho letopočtu
př. n. l.	před našim letopočtem
odst.	Odstavec
PO	požární ochrana
Sb.	sbírka zákonů
sv.	svatý
Tzn.	to znamená
tzv.	takzvaný
v.	verš

ABECEDNÍ SEZNAM ZKRATEK BIBLICKÝCH KNIH

Ef	List sv. Pavla Efezským
Ez	Ezechiel
Dt	Deuteronomium (5. kniha Mojžíšova)
Gn	Genesis (1. kniha Mojžíšova)
Iz	Izaiáš
Jr	Jeremjáš
Kaz	Kazatel
1 K	1. list Korinským
2 K	2. list Korinským
1Kr	1. kniha Královská
2Kr	2. kniha Královská
L	Lukášovo evangelium
Lv	Leviticus (3. kniha Mojžíšova)
Mk	Markovo evangelium
Mt	Matoušovo evangelium
Neh	Nehemiáš
1Pa	1. Paralipomenon, 1. Letopisl
Pís	Píseň písní
Př	Příslloví
Ř	List sv. Pavla Římanům
Ž	Žalmy
Zj	Zjevení sv. Jana

9 Samostatné přílohy

Obrázek č. 1 – Františkánský klášter v Plzni

<https://www.zcm.cz/o-muzeu/objekty/muzeum-cirkevniho-umeni-plzenske-dieceze?rajsky-dvur-s-puvodni-studnou>

Obrázek č. 2 – Zdikův palác v Olomouci

<https://www.muo.cz/budte-v-kontaktu/pokladnice-a-zdikuv-palac-jsou-do-25-dubna-nepristupne--2873/>

Obrázek č. 3 Minoritský klášter v Jindřichově Hradci

<http://frantiskan.kolafa.name/jindrichuv-hradec-konvent-minoritu-s-kostelkem-sv-jana-krtitele-kolem-1320-1560/rajska-zahrada/>

Obrázek č. 4 – Cisteriácký klášter Zlatá koruna v Hluboké

<https://www.zamek-hluboka.eu/cs/tipy-na-vylet/41679-klaster-zlata-koruna-skvostna-perla-stredovekeho-umeni>

Obrázek č. 5 – Dominikánský klášter v Praze

<https://hostel.op.cz/en.html>

Obrázek č. 6 - Augustiniánský klášter ve Vrchlabí

<https://www.turistik.cz/cz/kraje/kralovehradecky-kraj/okres-trutnov/vrchlabi/augustiniansky-klaster-vrchlabi-krkonosske-muzeum/galerie/>

Obrázek č. 7 - Dominikánský klášter v Českých Budějovicích

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/3a/%C4%8C.Bud%C4%9Bjovice_-_dominik%C3%A1nsk%C3%BD_kl%C3%A1%C5%A1ter%2C_rajsk%C3%A1_zahrada_01.jpg

Obrázek č. 8 - Anežský klášter v Praze

<http://www.people.cz/mag/cs/articles-detail/aid-11550>

Obrázek č. 9 – Augustiniánský klášter ve Starém Brně

<https://www.opatstvibrno.cz/opatstvi/najmy/21-prostory-pronajmy/203-klasterni-nadvori-rajska-zajrada.html>

Obrázek č. 10 – Dominikánský klášter v Českých Budějovicích

https://wwendy53.rajce.idnes.cz/DOMINIKANSKY_KLASTER_CESKE_BUDEJOVICE/

Obrázek č. 11 - Dominikánský klášter v Českých Budějovicích

<https://www.turistika.cz/mista/ceske-budejovice-krizova-chodba-klastera-dominikanu/foto?id=620577>

Obrázek č. 12 – Cisterciácký klášter Porta coeli v Předhradí u Tišnova

<https://www.objevujpamatky.cz/tipy-na-vylety/klaster-predklasteri/>

Obrázek č. 13 - Benediktinský klášter v Rajhradě

<http://www.vyletnicile.cz/cz/klastery-a-pamatniky/?id=8>

Obrázek č. 14 – Premonstrátský klášter v Želivě

<https://www.forbelsky.com/Fotogalerie/Archiv-2014/fotogalerie/Zeliv-14/4079.html>

Obrázek č. 15 - Cisterciánský klášter Osek u Duchcova

www.cestovatel.cz

<https://www.cestovatel.cz/clanky/klaster-osek/galerie/zahrada-uvnit-kl-tera>

Obrázek č. 16 - Benediktinský klášter Emauz v Praze

<http://www.earch.cz/cs/architektura/areal-prazskych-emaуз-ceka-velka-promena-v-okoli-pragerovych-kostek-vznikne-nove>

Obrázek č. 17 - Premonstrátský klášter Rosa coeli v Dolních Kounicích

<https://www.turistika.cz/rady/cr-dolni-kounice-rosa-coeli-ruze-nebeska/foto?id=1651829>